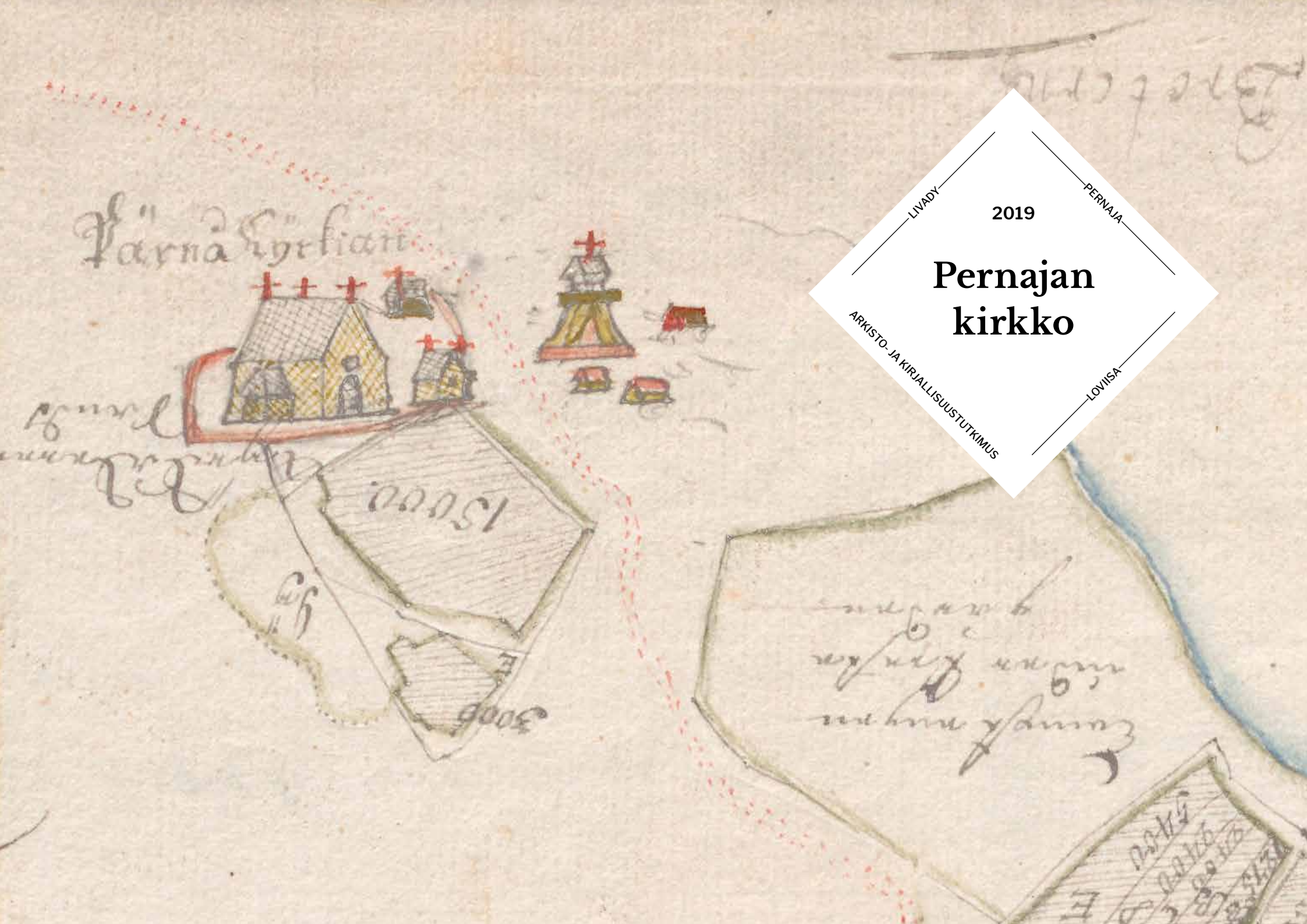

LIVADY

PERNAJA

2019

Pernajan kirkko

ARKISTO- JA KIRJALLISUUSTUTKIMUS

LOVIISA

Arkkitehtitoimisto Livady

Pernajan kirkko

Arkisto- ja kirjallisuustutkimus

Sisällys

6	JOHDANTO	44	1937	80	2007 TKK:n arkkitehtiopiskelijoiden kurssityöt
7	Tutkimushanke	45	1938 (1948) Ilkka Kronqvist	81	2008 Olli Cavén
9	Perustiedot	49	1938–1939 kirkon restaurointityöt	84	2014 Markus Hiekkänen
		52	1929–1949 Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset	88	2016 Livady: Marko Huttunen ja työryhmä
14	POIMINTOJA ARKISTO- JA KIRJALLISUUSLÄHTEISTÄ	53	1948 Erkki Kartano		
15	1600-luvun korjaustöitä	56	1950 A. W. Rancken	92	PERNAJAN MESTARI
16	1707	57	1956 Kurt Antell	93	Carsten Nybur / Linnajoen kaupunki
17	1710	59	1964 ulkopuoliset restaurointityöt	94	Tanja Ratilainen 2012
19	1730–1734 korjaustöitä	60	1980 Ars Suomen taide 1	95	Rakennettu kulttuuriympäristö / MV & YM 1993
20	1750 Jacob Faggot	61	1980 Pasi Kaarto		
21	1760-luvun korjaustöitä	62	1982 ulkopuoliset rappauskorjaustyöt	96	MUSEOVIRASTON ARKISTOAINEISTOJA
22	1817 A. J. Hipping	63	1985 paanukatteen uusimista suunniteltiin	97	Museoviraston arkisto
26	1800-luvun puoliväli	64	1986 Museoviraston mittauspiirustukset	98	Kulttuuriympäristön tutkimusraportit, kyppi.fi
27	1870	65	1989 Anita Utterström		
28	1876/1887 Reinhold Hausen	67	1991 Pentti Zetterberg (Knapas)	99	LÄHTEET
32	1898–1900 kirkon korjaustyöt	68	1994 Markus Hiekkänen		
36	1914 piirustukset	71	1994 ja 1995 kattotuolien tarkastus		
38	1919 Carolus Lindberg	73	1995 Markus Hiekkänen		
40	1926	75	2002 Markus Hiekkänen ja Taina Pailos		
41	1929 A. W. Rancken	76	2003 Olle Sirén		
42	1929 sähkövalaistus	78	2003 Markus Hiekkänen		
43	1934 Carolus Lindberg	79	2006 Markus Hiekkänen		

— JOHDANTO —

Pernajan kirkossa ovat
säilyneet keskiaikaiset
kattorakenteet.

Taustaa

Pernajan keskiaikaisen harmaakivikirkon rakennusvaiheista on olemassa useampia, keskenään osin ristiriitaisia teorioita. Aihetta ovat tutkineet muun muassa C.J. Gardberg, Markus Hiekkänen ja Marja Terttu Knapas.

Nykyisin tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että Porvoossa ja Pernajassa käynnistyivät kivikirkkohankkeet samoihin aikoihin 1410-luvulla. Porvoossa kirkko todennäköisesti valmistui samalla vuosikymmenellä, kun taas Pernajassa saatiin tuolloin tehtyä ainoastaan sakasti. Pernajan kivrakenteinen runkokuone rakennettiin vuosien 1435–1445 välillä. Muut itäuusmaalaisen ryhmän kirkot valmistuivat seuraavasti: Porvoon kirkko sai nykyisen hahmonsä 1440-luvun lopulla tai 1450-luvun alussa, Sipoon ja Helsingin pitäjän kirkot 1450-luvulla ja Pyhtään kirkko 1460-luvulla.

Tutkimuksen kannalta Pernaja vaikuttaa erityisen kiinnostavalta muun muassa siksi, että sen kattorakenteet ovat säilyneet hyvin keskiaikaisessa asussaan ja myös muutostyöt on tehty keskiajalla. Pernajan kirkossa näyttäisi olevan läsnä niin kirkkoryhmän arkkitehtuurin vaatimattomampi alkuvaihe kuin sen loppuvaiheen loisto.

Taiteen edistämiskeskuksen tukema hanke

Livadyn arkkitehti Marko Huttunen sai vuonna 2017 Taiteen edistämiskeskuksel-

ta jatkoapurahan Pernajan keskiaikaisen kivikirkon kattorakenteiden tutkimushankkeelle. Tutkimus koostuu arkisto- ja kirjallisuustutkimuksesta, kattorakenteen digitaalisesta mallinnuksesta ja kenttätutkimuksista.

Työryhmään kuuluivat Marko Huttusen lisäksi arkkitehti Mia Puranen, joka Huttusen ohjauksessa laati vuosina 2018–2019 Pernajan kirkon arkisto- ja kirjallisuustutkimuksen, filosofian tohtori, arkkitehti Panu Savolainen, joka tutki Pernajan kirkon Kansallisarkiston Hämeenlinnan toimipisteen arkistolähteitä ennen 1800-luvun puoliväliä sekä arkkitehdit Pauliina Saarinen ja Laura Laine, jotka laativat kattotuolien digitaaliset mittausspiirustukset kenttätöiden jälkeen. Kenttätöihin osallistui myös restaurointimestari Lauri Saarinen. Tutkimushanketta jatkettiin kokoamalla tutkimustuloksia tieteelliseen artikkeliin.

Tutkimushankkeen hypoteesi

Tutkimushanke pohjautuu Marko Huttusen vuonna 2016 laatimaan Pernajan kirkon keskiaikaisten kattorakenteiden hypoteesiin:

Samoihin aikoihin, kun Pernajan kirkon runkokuone valmistui, alkoi Porvoon kirkon mittava muutos- ja laajennustyö. Porvoon kirkon rakennuttajat kiinnittivät hankkeeseen mestarin tai mestarit, joiden johdolla Porvoon kirkko sai ne piirteet, joita sittemmin on pidetty tunnusomaisina itäuusmaalaisen ryhmän kirkoille.

Pernajan kirkko suunniteltiin ja rakennettiin interiööriltään alun perin tasalaipioiseksi ja ilman nykyistä länsipäädyn koristeellista tiilimuurausta. Porvoon kirkon valmistumisen jälkeen Pernajan seurakunta pyysi Porvoon kirkon muutostöitä toteuttanutta mestaria uudistamaan myös Pernajan kirkkoa.

Kattorakenne muutettiin, jotta muurien tasakerran yläpuolelle ulottuville holveille saatiin tilaa: Alkuperäisistä ”romaanisista”, alapaarteellisista kattotuoleista muokattiin ”goottilaiset” eli niin sanotut ruotsalaiset kattotuolit tai konttikattotuolit. Holveja varten muurattiin keskilattialle tiilipilarit ja ulkoseiniin tiilipilasterit.

Jotta länsipäätyyn saatiin muuratua tiilikoristelu, paksunnettiin koko länsipäätyä alhaalta ylös asti. Samassa yhteydessä muurattiin koristeellinen länsiportaali.

Hypoteesi perustuu Pernajan kirkossa aiemmin tekemiimme havaintoihin sekä muilta tutkijoilta saamiimme tietoihin. Apuna ovat olleet varsinkin Markus Hiekkänen ja Marja Terttu Knapas.

Kenttätutkimus kattorakenteen muutostöistä Pernajan keskiaikaisessa kirkossa – työsuunnitelma

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää Pernajan kirkon rakentamis- ja muutostöitä 1400-luvun aikana. Työ tehtiin pääosin tutkimalla Pernajan kirkon keskiai-

kaisia puu- ja kivirakenteita. Arkisto- ja kirjallisuustutkimus edelsi kenttätöitä.

Arkisto- ja kirjallisuustutkimuksen tutkimuskysymykset

Pernajan keskiaikaisen kivikirkon ajoitus

Ajoitus arkistotutkimuksen ja kirjallisten lähteiden perusteella.

Pernajan kirkon vesikattorakenteiden vaiheet keskiajalla

Ennen kuin kirkko holvattiin, oliko runkokuoneessa puinen laipio ja jos oli, niin minkälainen? Missä vaiheessa päätös holvaamisesta tehtiin?¹

”Pernajan mestari” vaiko ”Porvoon mestari”?

Markus Hiekkänen kutsuu itäusmaalaisen kirkkoryhmän rakennusmestaria Pernajan mestariksi. Mitä hänestä tiedetään? Rakensiko hän ensin Pernajan vai Porvoon kirkkoa?

1 Näihin tutkimuskysymyksiin työryhmämme (Panu Savolainen, Tuomas Aakala, Marko Huttunen, Laura Laine, Mia Puranen & Pauliina Saarinen) vastasi vertaisarvioidussa artikkelissa ”Itä-Uudenmaan keskiaikaisten kivikirkkojen kronologia ja rakennusvaiheet : Erityistarkastelussa Pernajan kirkko”, joka julkaistiin Suomen keskiajan arkeologian seura ry:n SKAS-aikakauslehden numerossa 2/2020 (s. 21–36). Artikkelin on saatavilla myös verkossa osoitteessa https://www.skas.fi/wp-content/uploads/2022/05/skas_2_2020.pdf

Tutkimusaineisto

Museoviraston arkisto

Pernajan kirkkoa koskevat asiakirjat, piirustukset ja arkistovalokuvat sekä kulttuuriympäristön ja arkeologian tutkimusraportit.

Kansallisarkisto

Vanhat kartat, digitaalinen lähdeaineisto.

Painetut ja painamattomat lähteet sekä verkkolähteet

Pernajaa, sen kirkkoa ja Suomen keskiaikaisia kirkkoja koskeva kirjallisuus ja lehtiartikkelit.

Painamattomat raportit, kuten Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiasaston opiskelijatyöt, puulustoajoitusraportit, Livadyn aiemmat tutkimukset.

Raportin rakenne

Tämä Pernajan kirkon arkisto- ja kirjallisuustutkimusraportti on kuvapainotteen, esitystyylinen kooste, joka on laadittu työryhmän sisäiseen käyttöön tausta-aineistoksi ennen kenttätöitä ja laajempaa tutkimusta. Raporttiin on poimittu vain otteita koostetusta aineistosta. Kirjallisten lähteiden perusteella laadittiin erillinen, julkaisematon tekstitiedosto, johon koottiin laajemmin eri julkaisuissa ja asiakirjoissa esiintyneitä mainintoja Pernajan kirkon ajoitukseen, tutkimukseen sekä korjaus- ja muutos-

vaiheisiin liittyen.

Raportissa on neljä päälukua.

Johdannossa esitellään tutkimushanke ja -kysymykset sekä Pernajan kirkon perustiedot.

Poimintoja arkisto- ja kirjallisuuslähteistä -lukuun on tuotu kronologisessa järjestyksessä esimerkkejä Pernajan kirkkoa koskevista aineistoista. Kirjallisista lähteistä on poimittu yksittäisiä nostoja.

Pernajan mestari -luvussa on muutamia mainintoja Pernajan kirkon rakentaneesta henkilöstä.

Museoviraston arkistoaineistoja -luvussa on esimerkkejä Museovirastossa säilytettävistä tai sen ylläpitämällä kulttuuriympäristön palveluikkunasivustolle kootuista kohteiden aineistoista.

Työn lopussa on lähdeluettelo.

Perustiedot

Nimet: **Pernajan kirkko**
Pernå kyrka
Pyhän Mikaelin kirkko
Osoite: Pernajantie 330
07930 Pernaja
Kiinteistötunnus: 434-449-1-92
Kaupunki: Loviisa

Kirkon ajoitus

Sakasti: 1410-luku
(dendrokronologinen tutkimus 1991: Pentti Zetterberg, tilaajana Marja Terttu Knapas)

Runkohuone ja asehuone: 1435–1445
(dendrokronologinen tutkimus 2005: Pentti Zetterberg, tilaajana Markus Hiekkanen)

Suojelutilanne

Suojelun väline: Kirkkolaki

Kiinteä muinaisjäänös: Pernajan kirkko
1000014822

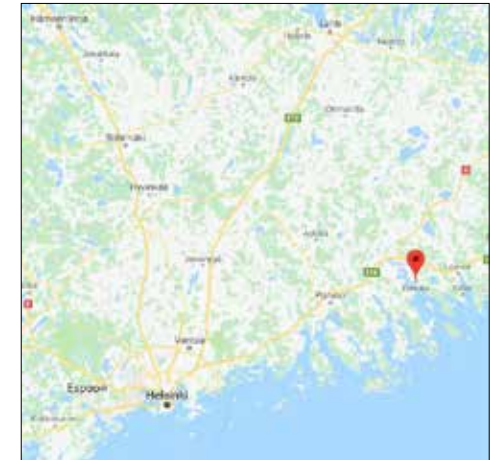
RKY-alue: Pernajan kirkon ja pappilan RKY-alue eli valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY 2009)

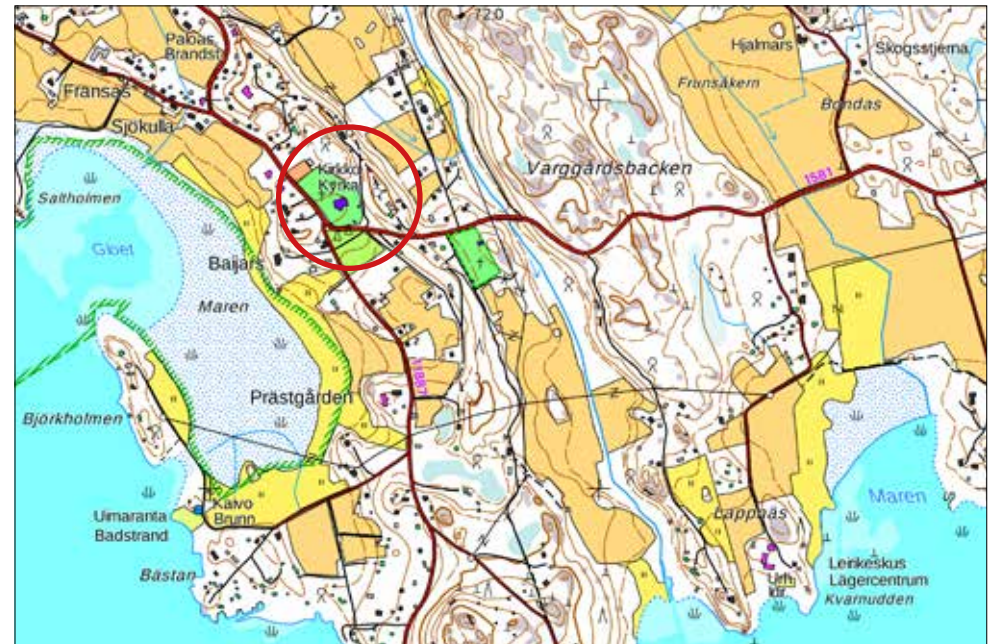
Pernajan sijainti.

Pernajan kirkko vuoden 2014 ortoilmakuvasa. Kuva: MML.

Pernaja sijaitsee Itä-Uudellamaalla ja se kuuluu nykyisin Loviisan kaupunkiin. Matkaa Helsingistä on noin 80 kilometriä. Kuva: Google Maps.

Pernajan kirkko sijaitsee Loviisassa, Pernajan kirkonkylässä. Vuoden 2017 peruskartta: MML.

Suojeluväline: Kirkkolaki

KIRKKOLAIN NOJALLA SUOJELLUT JA LAUSUTTAVAT KOHTEET

Evankelis-luterilaisten seurakuntien hallinnassa olevat, kirkkolain nojalla suojeltavat ja lausuttavat kohteet jakautuvat seuraaviin ryhmiin:

- Ennen vuotta 1917 rakennetut kirkolliset rakennukset**
 - suojeltuja suoraan, ilman minkäänlaista suojeluprosessia.
 - ei synny suojelupäätöksiä tai vastaavia asiakirjoja
- Vuonna 1917 tai sen jälkeen rakennetut kirkolliset rakennukset**
 - on mahdollista tehdä suojeluesitys kirkkohallitukselle
 - em. tapauksissa prosessista syntyy asiakirjoja, ei kuitenkaan suojelumääräyksiä
 - prosessi on joko vireillä, hylätty tai hyväksytty
- Kirkolliset rakennukset, joiden käyttöön ottamisesta on kulunut 50 vuotta (nk. "50+-kohteet")**
 - eivät suojeltuja, mutta olennaista muuttamista koskevista suunnitelmista on lain mukaan pyydettyä Museoviraston lausunto
 - lausuntopyynnön saavuttua on mahdollista arvioida myös suojeluesityksen tarvetta

Suojelua, sen purkua ja kohteen olennaista muuttamista koskeva päätösviranomainen (ts. seurakunnan päätöksen vahvistava viranomainen) on kirkkohallitus.

Kirkkolailla suojeluun ei sisälly suojelumääräyksiä. Keskeistä korjaus- ja muutoshankkeita koskevissa vahvistusmenettelyissä ja lausunnoissa on muutoksen olennaisuus, jonka määrittely perustuu seurakunnan arvion lisäksi Museoviraston ja viime kädessä kirkkohallituksen kantaan.

TAUSTATIEDOT

Kirkollisen rakennuksen määritelmä

Kirkkolain menettelyt kohdistuvat vain kirkollisiin rakennuksiin. Niitä ovat kirkot, kellotapulit ja siunaus- ja hautakappelit sekä hautausmaalla olevat niihin rinnastettavat rakennukset. Laissa on lisäksi säännös siitä, että kirkkopihaan, sen ja hautausmaan aitaan ja porttiin ja myös sankarihautausmaahan sovelletaan mitä kirkollisista rakennuksista säädetään.

Kirkollisen rakennuksen määritelmä nojaa rakentamisen ja vihkimisen prosesseihin. Vuoden 1869 kirkkolaista lähtien kirkon rakentaminen on lain mukaan edellyttänyt hallinnollista päätöstä. Kirkkona tunnettu ja käytetty rakennus ei siis ole kirkkolain mukainen kirkollinen

Kirkkolain lausuntomenettelyn ote. Pernajan kirkko kuuluu ryhmään 1. MV.

Kiinteä muinaisjäänös: Pernajan kirkko 1000014822

Museovirasto KULTTUURIYMPÄRISTÖN PALVELUIKKUNA siirry kartalle omat tiedot

hakahu kohteen nimeltä nimen osalla hae

ARKEOLOGISET KOHTEET

- ☒ kiinteä muinaisjäänös
- ☐ mahdollinen muinaisjäänös
- ☐ muu kulttuuriperintökohde
- ☐ löytöpaikka
- ☐ luonnontuotostuma
- ☐ poistettu kiinteä muinaisjäänös (ei rauhoitettu)
- ☐ muu kohde

kunta: - kaikki

vanha kunta: -

maakunta: - kaikki

tyyppi: - kaikki

tyypin tarkenne: - kaikki

ajotus: - kaikki

vedenalainen kohde: - kaikki

kohdenimi: -

kohdetunnus: -

Hae Poista valinnat

Loviina Pernajan kirkko kiinteä muinaisjäänös 1000014822

Sjökulla Kyrka Vargårdsbacken

Tyyppi: kirkkorakenteet, kirkonpaikat
Ajotus: keskiakainen

Koordinaatit

Kuvaus

Pernaja oli vuonna 1351 Porvoon kirkon kappeli. Pernajasta tuli viimeistään 1363 itsenäinen kirkkoherrakunta. Pernajan ensimmäinen kirkko lienee rakennettu 1200-luvun lopulla tai vuoden 1300 tienoilla. Seurakunta sai paavi Bonifacius IX:ltä anekorjeen vuonna 1398. Siinä pyydettiin, että uskovat ryhtyisivät avustamaan vanhan kirkon korjaamisessa tai uuden rakentamisessa.

Kivikirkon sakaristo rakennettiin mahdollisesti jo 1410-luvulla, holvit murattiin 1440-luvun alussa. Myös asehuoneen rakentaminen sijoittuu 1440-luvulle. Maalaukset lienevätkin 1440-luvulta, vain muutamat ennen holvausta tehdyt 1430-luvun lopulta.

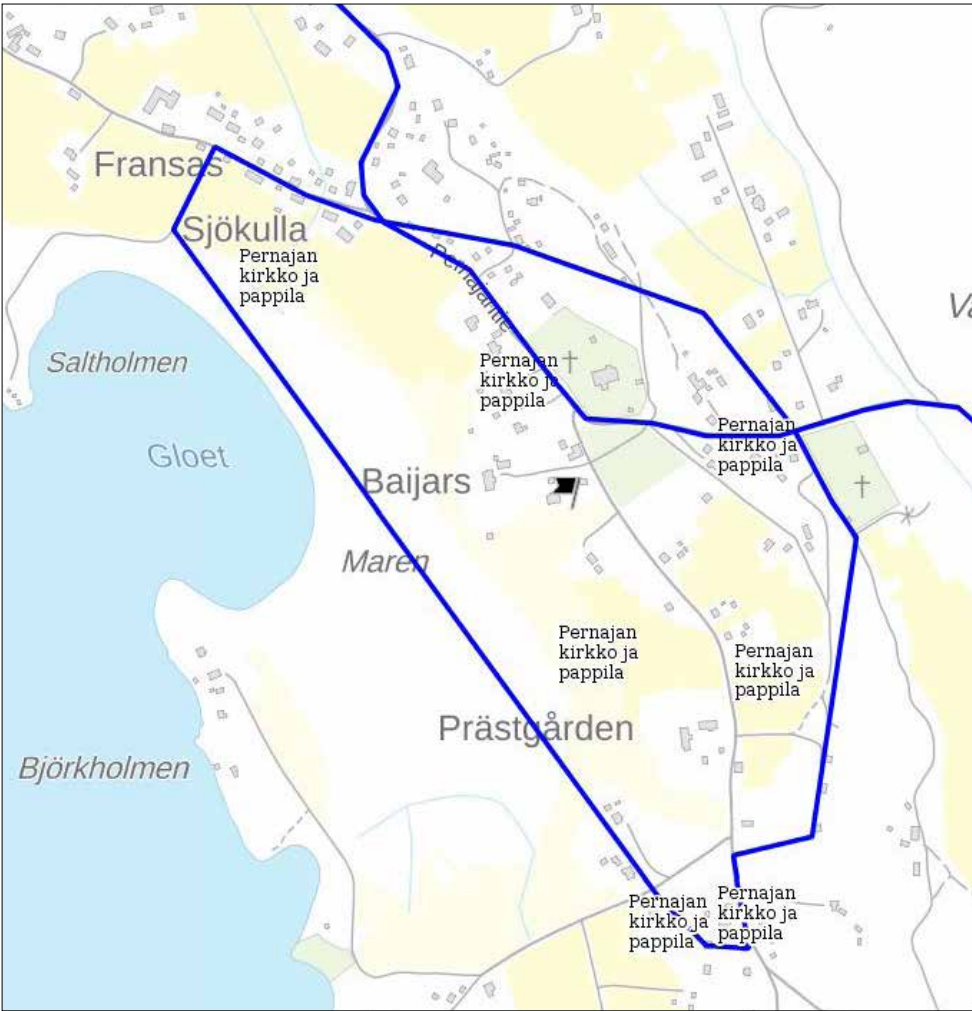
Kirkon ympäristön muinaisjäänösalueetta ei ole rajattu.
Luonti: 4.12.2009 Viimeisin muutos: 16.4.2012

Linkit Museoviraston muihin aineistoihin

kopioi linkki tälle sivulle: www.kyppi.fi/to.aspx?id=112.1000014822

Pernajan kirkko on kiinteä muinaisjäänös, jonka rekisterinumero on 1000014822. Kuvankaappaus Museoviraston ylläpitämän kulttuuriympäristön palveluikkunan sivuilta kyppi.fi.

Pernajan kirkon ja pappilan RKY-alue

Pernajan kirkko ja pappila ovat valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö eli RKY-alue, jonka rajat on merkitty karttaan sinisellä. Kuva: kartta.museoverkko.fi.

PERUSHAKU

valitse kunta
kaikki kunnat
kohteen nimi tai sen osa **2**

kohteeseen sisältyy
kaikki valitsemat
ympäristön nykyluonne
kaikki valitsemat

hae

KARTTAHAKU

[på svenska](#) [paluu etusivulle](#) [tietoa palvelusta](#) [palaute](#) [suure](#)

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt

Loviisa
Pernajan kirkko ja pappila

Uusimaa

Kuvaus
Keskiaikainen Puhalla Mikaelille omistettu harmaakivikirkko Pernajanlahden itärannalla Suuren Rantatien varteen rakentuneen ja hyvin historiallisen luonteensa säilyttäneen Pernajan kirkonkylän keskipiste.

Kirkossa on valkoiseksi kalkitut seinämuurit. Päätyjen tiilimäntien noudattaa Itä-Uudenmaan kirkkoille tyypillisiä muotoja. Kirkkosali on kolmilaivainen; kahdeksankulmaiset tiilipintaiset pilarit jakavat sen kuuteen traveeseen. Keskilaivan kaksi täysintä holvia on monimuotoista ns. suomalaista tähtiholvia, muut keskilaivan holveista ovat tähtiholvia, sivulaivoissa on ristiholvit. Kirkkosalissa on eri vuosisadaltoja olevaa sisustusta ja esineistöä. Keskialajalta ovat triumfikrusifiksi ja Ristin tietä kuvaava alttarikaappi sekä kalkkikivinen kasteallas. Barokkityylinen saarnastuoli on lahjoittaneet Lorentz Creutz vanhempi ja hänen vaimonsa Elsa Duwall 1652. Kirkossa olevista hautausmuistomerkeistä merkittävien on talinmaalaisen Arnt Passerin työpaassa valmistettu Vilpurin linnan käskynhaltija Arvid Tönnesson Wildemanin ja hänen vaimonsa Anna Björnmman henkilökuvilla varustettu kalkkikivinen hautalaatta. Kirkossa on seitsemän hautajaisvaakunaa, joista 1667 kuolleen Jacob Creutzin hautajaisvaakunaan kuuluu kahdeksan äidinpuolen ja kahdeksan isänpuolen sukuvaakunaa.

Kirkkotarhassa on neljä hautakappaletta. Terviksen kartanolla kuuluva uusklassillinen C.L. Engelin piirtämä de Geer- ja Ehrnrooth-sukujen hautakappeli on vuodelta 1824. Sarvilahden kartanon empiretyylinen von Born-suvun kappeli vuodelta 1834 on tehty Pehr Granstedtin 1823 laatiman piirustuksen mukaan. Kaksi muuta hautakappaletta ovat kuuluneet Jägerhorn- ja Grenman-suvuille.

Kirkkotarhan itäpuolella harjulla olevan korkean uusgoottilaisen kellotapulinn vieressä on säilynyt vanhaa mäkitupalaisasutusta.

Sankarihauta-alue itään kaartuvan Suuren rantatien eteläpuolella on arkkitehtien Carl Frankenhäuser ja Rafael Blomstedt suunnittelema. Piispa Mikael Agricolan patsas on kopio Emil Wikströmin Vilpurin 1908 tekemästä patsaasta.

Kirkon länsipuolella oleva pitäjätupa on harvoja Suomessa säilyneitä.

Kirkkoherran pappila Suurella rantatietä etelään erkaneev kylätien varressa on keskiaikaisella paikallaan Pernajanlahden lähtötuomassa. Pihapiirissä on Pernön ja Taivassalon pappiloiden tapaan kaksi eri aikakausia edustavaa pappilarakennusta. Vanhempi, mansardikattoinen pappila 1700-luvun lopulta on tyypillinen kustavilaisajan kauden rakennus. Nykyinen pappila on rakennettu 1830-luvulla ja se kuvastaa empirekauden asumiskulttuuria sekä huonejaollaan että julkisivujensa arkkitehtuurilla.

Historia
Pernajan seurakunta mainitaan asiakirjalähteissä Porvoon kappelina 1340 ja omana kirkkopitäjänä 1363.

Kirkossa on kolme rakennusvaihetta. Sakaristo kuuluu niistä ensimmäiseen, se on ehkä jo 1300-luvun lopulta tai 1400-luvun alusta, jolta alajalta ovat kattorakenteetkin. Sakariston katon selkärakenteet tukevat hoikat saksiristikot, jotka on lovettu ulompaan jalasparuun. Sakaristoon liitetyn runkokuoneen rakentaminen on ajoitettavissa kattotuolien dendrokronologisen vuosilustaselityksen perusteella 1440-luvun alkupuolelle. Holvaus kuuluu kolmanteen vaiheeseen, jolloin myös kirkon ikkunat ja portaat sekä länsipääty saivat tiilimuurauksensa. Kirkon 1938-1939 arkkitehti Carl Frankenhäuserin johdolla tehty restaurointi kuuluu edelleen Suomen onnistuneimpiin.

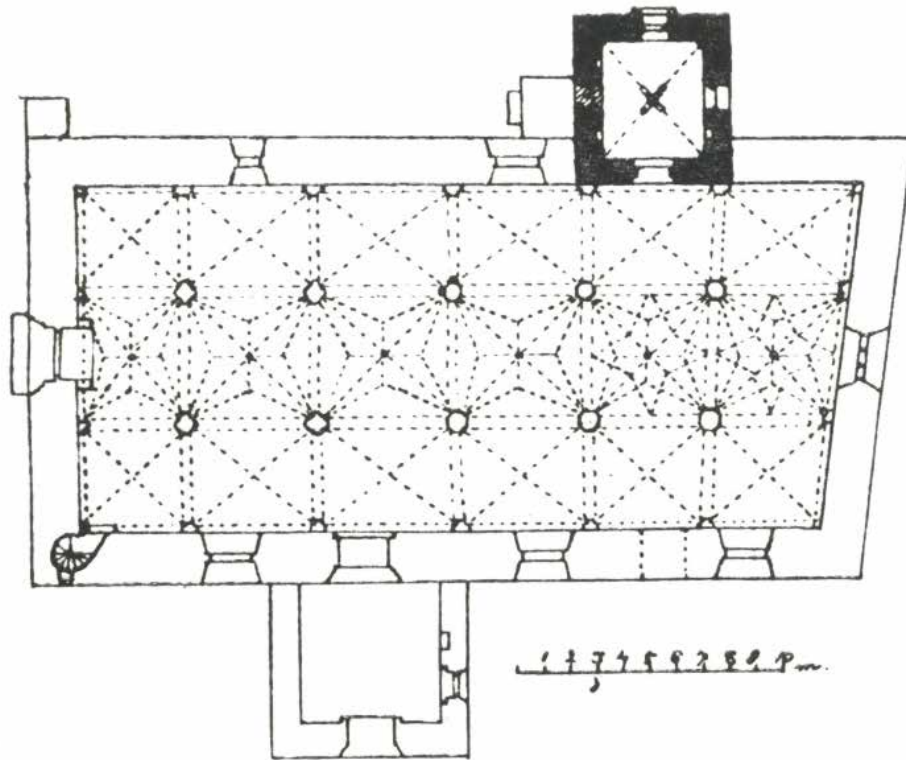
Uusgoottilainen tiilinen kellotorni on rakennettu 1854-1855 lääninarkkitehti Jean Wikin piirustuksen mukaan.

Pitäjäntupa oli alkuaan 1756 käärijätuvaksi tehty rakennus, joka 1870-luvulla muutettiin kirkonkylän ensimmäiseksi kouluksi. Pitäjäntupana se on toiminut 1890-luvun alusta alkaen.

Kuvankaappaus Museoveraston ylläpitämältä rky.fi-sivustolta.

Pernajan kirkon pohjapiirustus ja valokuvia

– Johdanto –

Pernajan kirkon muurit ovat noin puolentoista metrin paksuiset. Harmaakiven sideaineena on käytetty kalkkilaastia. Runkohuone on ulkomitoiltaan 32 x 16,5 metriä, korkeus 18,5 metriä. Runkohuone on kolmilaivainen. Keskilaiva on levein. Runkohuoneessa on 18 holvia. Kaksi itäisintä (kuvassa oikealla) keskilaivan holvia on 28-jakoisia tähtiholveja, muut keskilaivan holvit ovat 12-jakoisia tähtiholveja. Sivulaivoissa on ristiholvit ja ne ovat keskilaivan holveja hieman matalampia. Kaikki holvit ovat muodoltaan suippoja. Pilareista kuusi itäisintä on kahdeksankulmaisia, neljä läntisintä pilaria on ristinmuotoisia. Lisäksi ulkoseinillä on tiilipilasterit. Sakastissa on ristiholveja, asehuoneessa puinen tasalaipio. Piirustus: teoksesta Rancken 1950, 49.

Pernajan kirkko on valkeaksi kalkittu keskiaikainen harmaakivikirkko, jossa on punatiilisiä koriste-
vyöhykkeitä. Satulakatossa on tervattu paanukate ja päädyissä rautaristit. Runkohuone on jaettu
kolmeen laivaan. Pohjoispuolella on sakaristo, eteläpuolella asehuone, joka näkyy kuvassa.

Kuva: Livady 2016.

Pernajan kirkko vuonna 2016. Kuvat: Livady.

– Johdanto –

— POIMINTOJA ARKISTO- JA KIRJALLISUUSLÄHTEISTÄ —

Kronologinen läpileikkaus Pernajan kirkon lähdeaineistoihin.

1600-luvun korjaustöitä

Jo 1600-luvulla oli kirkkorakennuksessa niin vakavia puutteita, että kokonaisvaltainen korjaus oli välttämätön. Läntinen holvi oli haljennut pahasti.

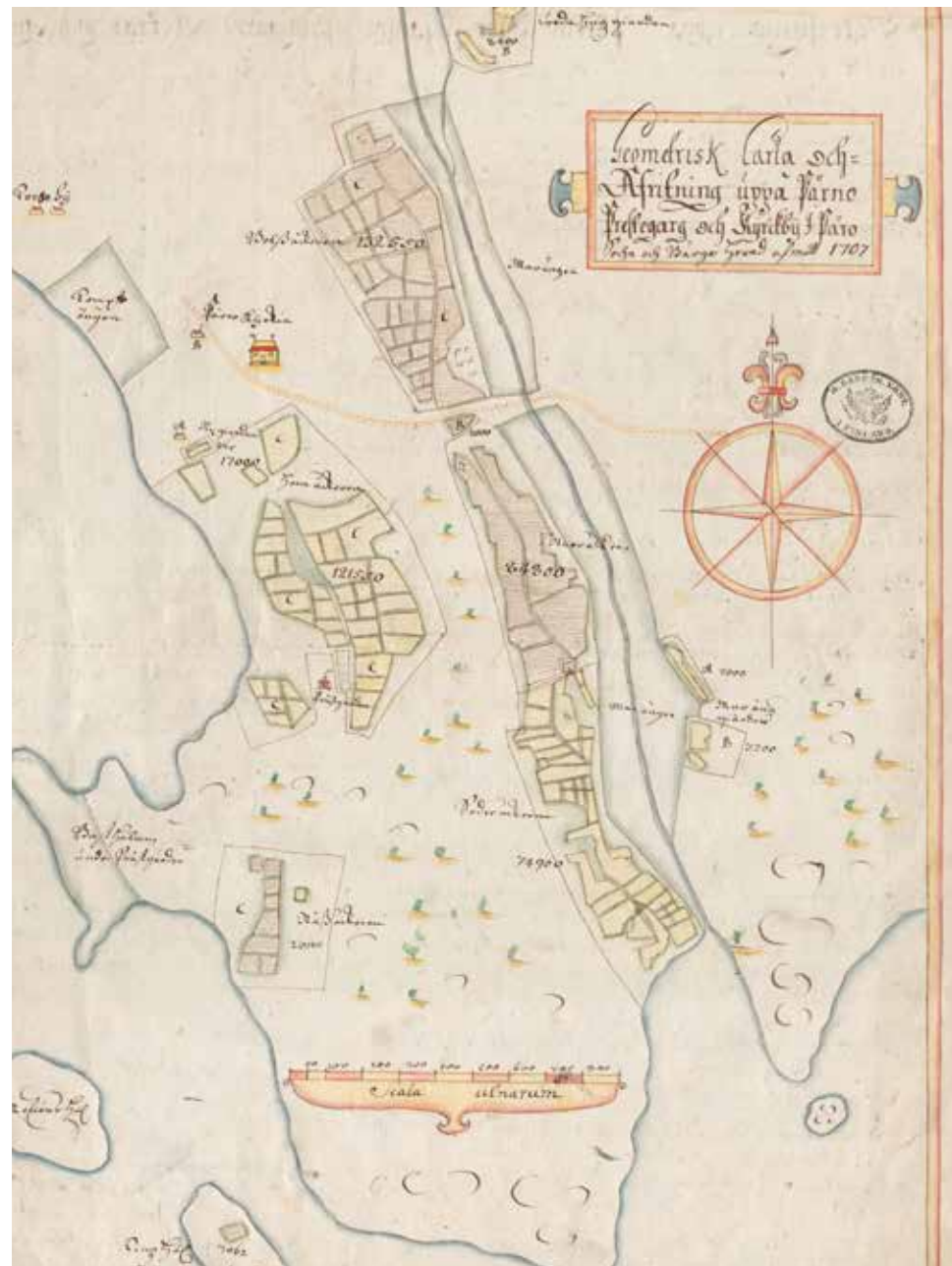
Nämä olosuhteet johtivat luultavasti karkean tukipilarin rakentamiseen kirkon luoteisnurkkaan.
(Rancken 1950, 54.)

Vuonna 1699 kirkko varustettiin pienellä lehterillä.
(Rancken 1950, 55.)

1707

Otteet Pernajan kartasta vuodelta 1707. Kartassa oleva piirustus Pernajan kirkosta saattaa olla vanhin kuva kirkkorakennuksesta. Piirustukset: Kansallisarkisto.

Thorsbyn peltokartta vuodelta 1710. Kartan oikeassa alakulmassa on ylösalaisin piirretty Pernajan kirkko sekä porttirakennus, kellotapuli ja ilmeisesti kirkkoaittoja. Tämä kohta kartasta on esitetty suurennettuna seuraavalla sivulla. Piirustus: Kansallisarkisto.

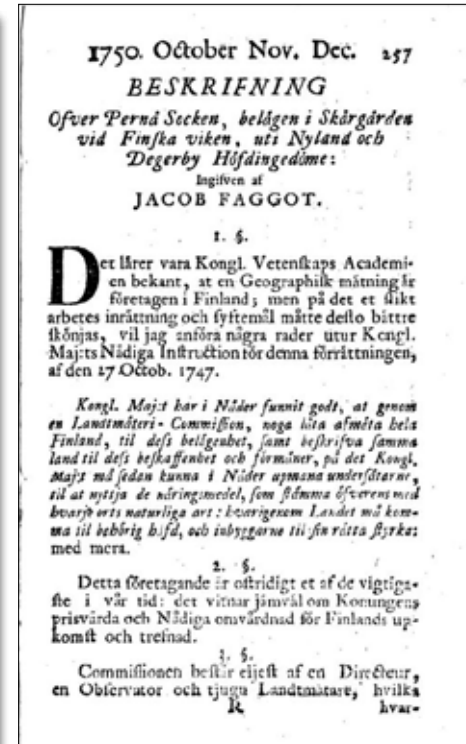

1730–1734 korjaustöitä

Laaja-alaisin korjaustyö ja uudistus oli seurausta vihollisen etenemisestä suuren Pohjan sodan aikana 1700–1721. Sodan jälkeen kirkko seiso i autiona ja ränsistyneenä. Vihollinen tuhosi myös Pernajan kirkon kirjat ja asiakirjat. Porvoossa muurarimestari Johan Schultze oli aktiivinen johtaja kirkon uudistustöissä. Häntä pyydettiin kunnostamaan myös Pernajan vanhaa temppeliä. Hän työskenteli neljä vuotta Pernajan kirkon kunnostustöiden parissa, mutta myös tämän jälkeen täytyi tehdä suuria ponnistuksia kirkon ylläpitoon.
(Rancken 1950, 54.)

Pernajan kirkossa tehtiin huomattavia rakennus- ja korjaustöitä samanaikaisesti Inkoon kirkon korjaustöiden kanssa,
vuosina 1730–1734.
(23.6.1763 päivätyn pöytäkirjan mukaan, Nervander 1900.)

1750 Jacob Faggot

Faggot, Jacob 1750. "Beskrifning Öfver Pernå Socken, belägen i Skärgården vid Finska viken, uti Nyland och Degerby Höfdingedöme", artikkeli teoksessa *Kungl. Svenska Vetenskaps Akademiens Handlingar*, vol. 11, 1750, s. 257–268. Kuvat: teoksen etukansi ja sivu 257.

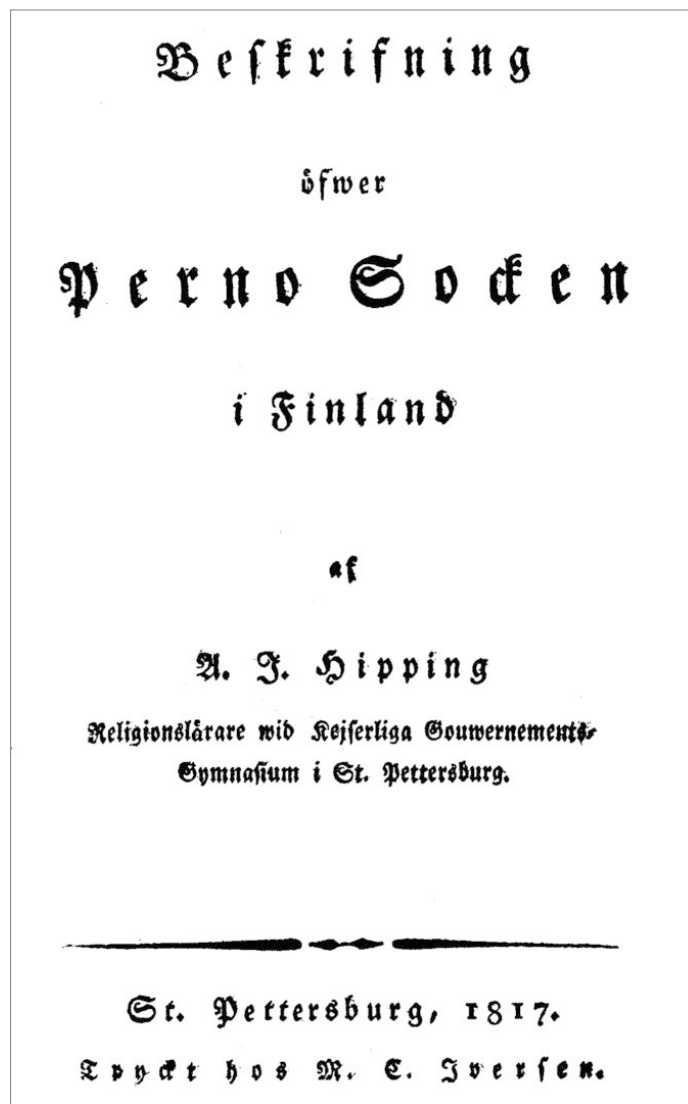
Jacob Faggot (1699–1777) oli ruotsalainen virkamies ja maanmittari. Hän oli isonjaon alkuunpanija ja toimi Ruotsin maanmittauskonttorin johdossa vuodesta 1747 ja Ruotsin tiedeakatemian sihteerinä sekä julkaisi taloustieteellisiä tutkimuksia. Maalaus on noin vuodelta 1750. Kuva: Wikipedia.

1760-luvun korjaustöitä

Jälleen vuonna 1763 tehtiin suuria korjaustöitä ja vuonna 1767 kirkon sisä- ja ulkoseinät kalkittiin valkoisiksi professori ja kirkkoherra Bengt Krookin pyynnöstä. Muun muassa kaikki vanhemmat maalauskoristelut, tiiliprofiilit ja päätykoristelut peitettiin silloin valkoisella kalkilla. Myös sisustusta uudistettiin suurelta osin ajan maun ja käsitysten mukaisesti. Kirkkoon rakennettiin tilavat sivulehterit, jotka ulottuivat kirkon ympäri mutta eivät kuoriin.

(Rancken 1950, 54–55.)

1817 A. J. Hipping

Hipping, Anders Johan 1817. *Beskrifning öfver Perno Socken i Finland.*

Anders Johan Hipping (1788–1862). Kuva: Wikipedia.

Anders Johan Hippingin piirros Pernajan kirkosta ja sen lähiympäristöstä vuodelta 1815. Kuvassa näkyvät kirkon pohjois- ja länsisivut, kirkkomaan aita ja siihen lännessä liittyvä porttirakennus, jonka vierellä näkyy suomalainen kirkko. Porttirakennus ja suomalainen kirkko on sittemmin purettu. Oikealla näkyy vuonna 1661 rakennettu hirsinen kellotapuli. Kuva: teoksesta Sirén 2003, etukansi. Alkuperäiskuva: Anders Johan Hipping 1815, julkaistu vuonna 1817 teoksessa *Beskrifning öfver Perno socken i Finland*.

vid Sammelby synes åfven 2ue af watten forme-
rade ingröpfungar, utom på flere andra ställen
som mer eller mindre kunna betwisa att denna
Söken i forna tider mera än nu, varit rik på
watt och sjöar.

Wid Christendomens införande i Finland be-
gynner landets mera säkra historia. Denna tidpunct
infaller år 1156 eller 57, då Swenska ko-
nungen Eric 9de kallad den helige, efter flera
af Påfwen och Prästerne steddade påminnelser, med
en betydlig Armee angrep Finland i tanka att om-
wända dess inbyggare, som hittills varit wilde hed-
ningar, till den Christna läran. Landstigningen
stodde nära Åbo, hwarefter Swenskarne utbreddes sig
mer och mer åt Öster, ända till Kymmene ålf.
Sannolikt är detta orsaken att Ryland ågt och än-
nu äger Swenska intwånare, ehuru det åfwen är
möjligt att Swenskar ifrån Åland redan förut ned-
satt sig där; men om Perno redan wid denna tiden
erhållit något betydligt antal inbyggare, eller om
Gudsstjens då blifwit hällen, är obekant. Ungefär
ett hundra år sednare eller år 1249 då Birger
Jarl intog Finland, och ännu mer femtio år der-
efter under Torkel Knutsons tid, torde för-
samlingen hafwa erhållit en större tillväxt. Den
nutwarande kyrkan uppgifwes vara byggd år 1250
under Birger Jarls tid, hwar till ett dokument som

förwaras ibland kyrkans handlingar, gifwer anled-
ning. Det lyder sålunda:

„Extract af ett document hwaraf originalet fin-
nes på Malmgård. En Adelsman ifrån Skott-
land, benämnd Teet af Pernå, tjente Börje
Jarl i trüg, den tid han intog Sawasthus och Ry-
landh, under Sweriges krono Å: 1250, därige-
nom blef han en artoger man i Finland och lät
byggias Perno kyrka i Ryland, och nemdde sochne
och kyrkan efter sitt fäderliga säte Pernå i Skott-
land. Han förde rödt St. Anders kår uti hwit
fjäll och $\frac{1}{2}$ af fjället åfwen korsen rödt, deruti tre
färsölfrade stjerner, och ofwan på ett hjorte hufwud
med en stjerna emellan hornen. Hans Son het
Jöns Teet och war Håkans Fader till Teetom.
„Ex vidimato vidi Georg Lagus.“ Man har my-
cken anledning att twifla om sanningen af detta på-
stående, ehuru dokumentets autentite ej bör betwif-
las, såsom underskrifwit af en tröwärdig man, hwil-
ken år 1756 war nådårs predikant i församlingen.
Ty i de handlingar wi ännu känna om Finlands
äldsta historia, finnes ej ett ord här om; twärtom tyckes
en af våra största historiografer twifla om Birger
Jarl ännu upbyggt några kyrkor, *) och Hattula
som anses för den äldsta i Sawastland, omnämnas

*) Porthan. Annot. ad Chronicon Just. p. 121.

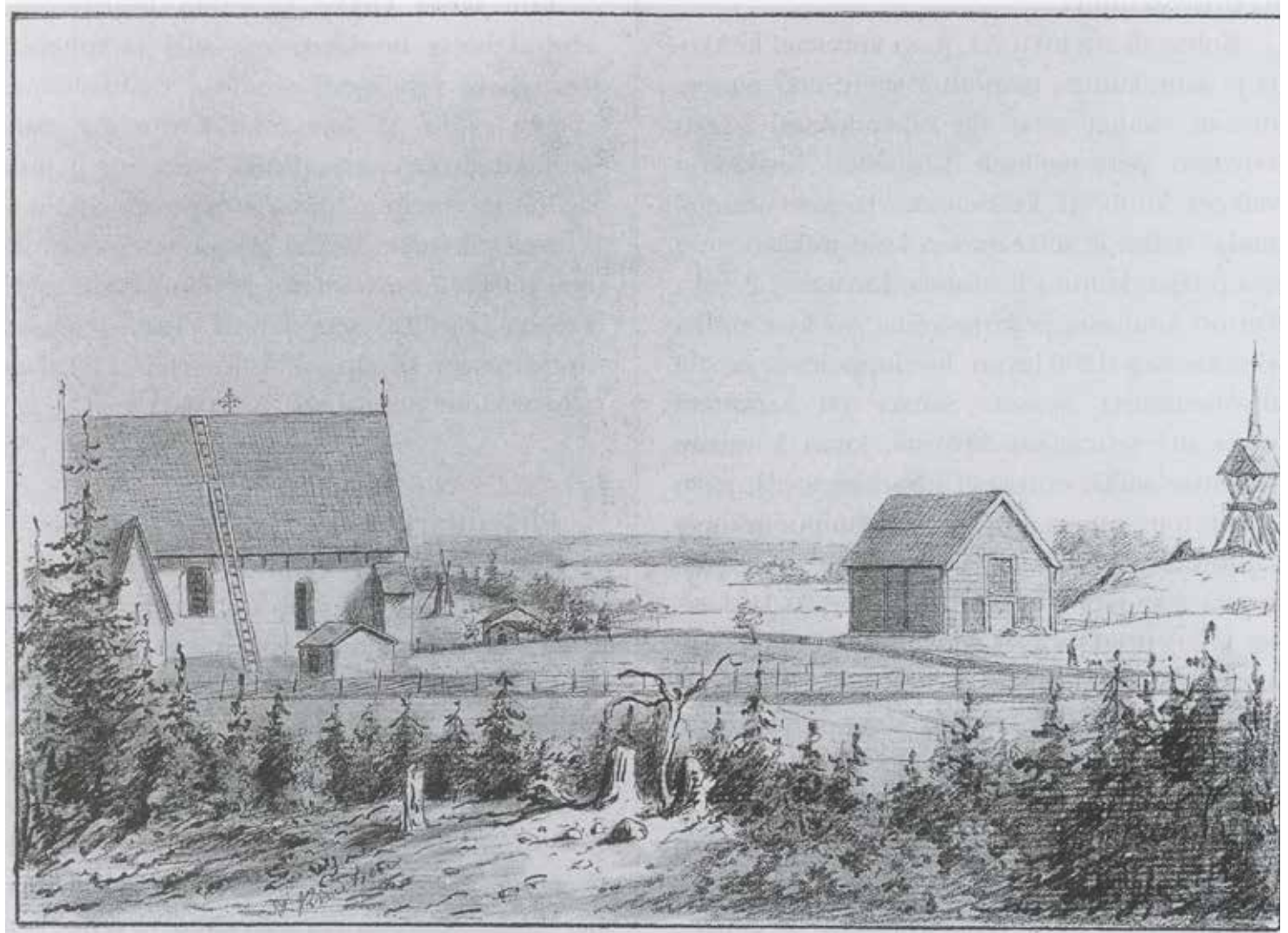
ej för än år 1324. Desutom är det otroligt att Perno som war Capell under Borgå, skulle så tidigt ägt en så stor och wacker kyrka, då sjelfwa Moderförsamlingen först omkring år 1490 erhöi sin stenkyrka. Men det swåraste härvid är, att det återopade originalet ej finnes på Malmgård, då man likwäl skulle med skäl förmoda att ett dylikt Dokument ej så lätt borde förkomma, — ja, det finnes ej en gång någon som kan lemna den minsta underrättelse om ett sådant wärkeligen funnits. Likwäl wågar jag ej helt och hållet bestrida dett all sanning; ty att detta Dokument kunnat förkomma är ganska troligt, då efter Grefve Johan Adolf Creutz död år 1798 alla papper kommit i oordning, och de wigtigaste först flere år därefter af hans efterträdare blifwit samlade. Dertill kommer att Teetsta famillen är den älska i socknen — en Teet har warit här Pastor — och Teetsta Familie godset Teetom finnes ännu inom Sotnens område.¹ Men hwad som i synnerhet tyckes bewisa att Teetsta famillen wärkeligen tillägnar sig äran af Perno kyrkas upbyggande, hemtas af Hulpfers Samlingar till en beskrifning öfwer Norrland, 1sta Saml. p. 71. där han ibland Medelpads adeliga familler, upräknar Teetar, af hwilka den första som han säger, skall hafwa upbyggt Perno kyrka. Herr Hul-

phers såsom känd samlare, uptog utan twifwel ingenting, hwad han ansåg sakna trovärdighet. Jag förmodar således att Teet wärkeligen upbyggt en kyrka i Perno, som kanhända war af träd, och att den nuwarande sedermera blifwit upbyggd, alldeles såsom i Borgå där redan år 1327 funnits en kyrka, ehuru man där om ej äger vidare underrättelse. På kyrkewäggen har årtalet warit skrifwit med swarta bokstäfwer, men då kyrkan för 50 år sedan hwitlimumades, öfwerströks detta. — Hwilken wårdslöshet!

Man har ännu många sagor om kyrkans bygnad, hwartil hör att den först skulle upbyggas på en Malm wid Malmgård, men blifwit för sitt obegripliga läge för skärboerne flyttad till Garflar, samt slutligen då Jättarne om natten nedrifwit hwad man bygt om dagen flyttad där den nu står. Tordehända hafwa de här boende Finnar, hwilka ännu ej woro rätt öfvertygade om sin nya religion, lagt allihanda hinder i vägen för kyrkans bygnad, eller också ligger en annan historisk sanning därunder förborgad, så wida det är möjligt att den af Teet upbyggde kyrkan stod på en Malm som låg tätt wid hans gods Teetom, och att sedermera då Creutzsta famillen begynte utmärka sig, en ny kyrka upbyggdes wid Garflar eller där den nu står.

Den älska underrättelse man äger om Perno

1800-luvun puoliväli

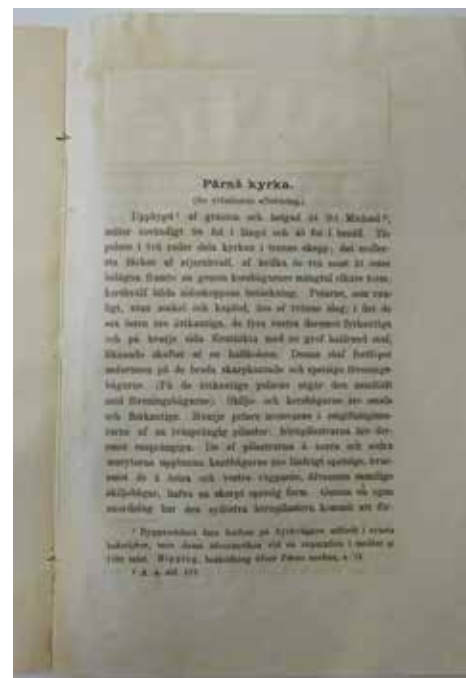
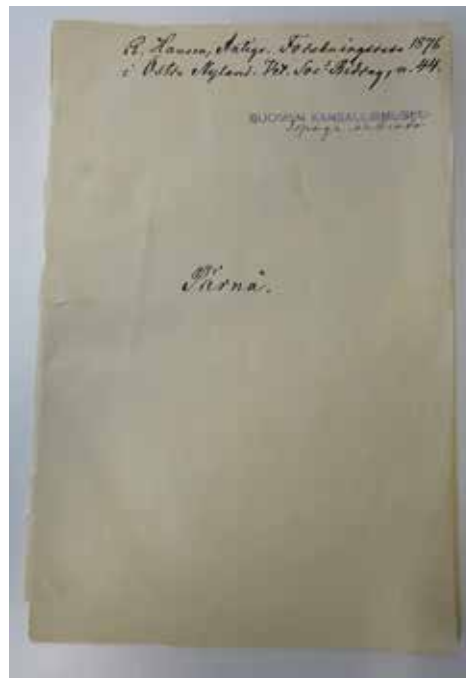
"Johan Knutsonin piirros Pernajan kirkosta ja sen lähimmästä ympäristöstä 1800-luvun puolivälin ajoilta. Suomalainen kirkko ja porttirakennus olivat pystyssä vuonna 1815, jolloin Hipping teki oman piirroksensa (kannessa), mutta ne purettiin ennen Knutsonin piirroksen syntyä. Kummassakin piirroksessa ovat näkyvissä pitäjänkirkon lisäksi vanha kellotapuli (äärimmäisenä oikealla) ja sen vieressä lainamakasiini, jonka ulkoasu oli muuttunut kahden puheena olevan piirroksen syntyäikojen välillä." (Sirén 2003, 312.) Kuva: teoksesta Sirén 2003, 312.

1870

"Pitäjänkirkon keskikäytävä Reinhold Hausenin vuoden 1870 vaiheilla ottamassa valokuvassa. Siihen aikaan oli vielä kummallakin puolen keskikäytävää lehteri; ne ulottuivat puolitiehen kohti alttaria. Jakob af Forsellesin perheen 1760-luvulla lahjoittama kynttiläkruunu riippuu keski- ja poikkikäytävän risteyksen yllä. Seinät ja pylväät hahmottuvat varsin vaaleina." (Sirén 2003, 316.) Kuva: teoksesta Sirén 2003, 316. Alkuperäiskuva: Reinhold Hausen, Museoviraston arkisto.

1876/1887 Reinhold Hausen

Hausen, Reinhold 1887. Anteckningar gjorda under en antiqvarisk forskningsresa sommaren 1876 i Östra Nyland. (Kustantaja tuntematon). Helsinki.

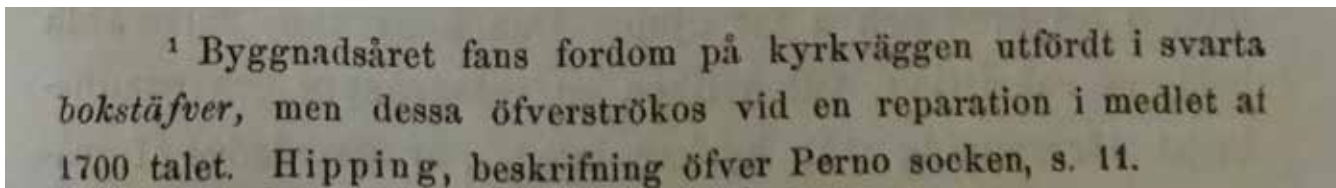
Reinhold Theodor Hausen (1850–1942) oli suomalainen historioitsija ja arkistonhoitaja. Hän oli Suomen merkittävin lähdejulkaisujen toimittaja. Hausen teki useita historiallis-arkeologisia tutkimuksia, vaikkei hänellä ollut minkäänlaista arkeologista koulutusta. Hausenin tavoite oli yhdistää historialliset ja arkeologiset lähteet. Kesällä 1876 Reinhold Hausen teki ”antikvaarisen tutkimusmatkan” Itä-Uudellemaalle. Hänen tutkimustuloksensa julkaistiin vuonna 1887. Hän kävi myös Pernajan kirkossa. Teksti sisältää kirkon tarkan sanallisen kuvauksen. Kuva: Wikipedia.

Gösta Sundmanin litografia Pernajan kirkosta. Kuva on laadittu vuoden 1876 Itä-Uudenmaan tutkimusmatkan aikana ja se julkaistiin Reinhold von Hausenin käsikirjoittamassa, Finska Litteratur -sällskapets tryckerin vuonna 1887 painamassa teoksessa *Anteckningar gjorda under en antiqvarisk forskningsresa sommaren 1876 i Östra Nyland*. Kuva: Museoviraston kuvakokoelmat, Musketti.

Pernajan kirkon rakentamisesta on tarina, jonka mukaan se olisi ensin rakennettu Malmgårdin pihalle. Tetomissa, joka kuului Teetien suvulle, aivan Malmgårdin vieressä on olemassa kivijalka, jonka väitetään kuuluneen kirkkoon. Tämä voi olla sama kirkko, kuin minkä Teet oli rakennuttanut. Epäedullisen sijaintinsa vuoksi se olisi kuitenkin siirretty Sarvilahteen ja sieltä nykyiselle paikalleen.
(Hausen 1887, 250.)

Hausen kirjoittaa alaviitteessä, että Pernajan nykyisen kirkon rakennusvuosi on aiemmin ollut mustin kirjaimin maalattuna kirkon seinään, mutta se on peittynyt 1700-luvun puolivälissä tehtyjen korjaustöiden yhteydessä. Hän on käyttänyt tiedon alkuperäislähteenä Hippingin tekstiä vuodelta 1817.
(Hausen 1886, 225.)

¹ Byggnadsåret fans fordom på kyrkväggen utfördt i svarta bokstäfver, men dessa öfverströkos vid en reparation i medlet af 1700 talet. Hipping, beskrifning öfver Perno socken, s. 11.

Ote teoksesta Hausen 1887, 225.

Pernajan kirkon eteläpuolisen kirkkomaan ristin sanotaan tarinan mukaan kuuluvan kirkon rakennusmestarille. Kuva: teoksesta Hausen 1887, 256.

Hausen kirjoittaa, että kirkon eteläpuolella on kirkkomaalla vanha kivistä, jonka tarinan mukaan sanotaan lepäävän kirkon rakennusmestarin päällä. Toinen ristin vaakapuista on katki. Hausen kuitenkin osaa epäillä tarinan paikkansa pitävyyttä, sillä myös Ahvenanmaan Sundin kirkkomaalla on vastaavanlainen kivistä, johon liittyy samanlainen tarina.
(Hausen 1887, 236.)

Söder om kyrkan, på grafgården, står ett gammalt stenkors (Pl. IX fig. 35), 2,1 fot högt och bredt, 0,3 tjockt, om hvilket sägnen vet förtälja att det vore upprest öfver kyrkans byggmästare². Korsets ena arm är afbruten.

¹ Jfr riddarhusstamtaflans uppgift beträffande makarnes födelse- och dödsår (Anrep, friherrl. ätten De Geer af Tervik, N:o 271, tab. 1).

² Märkligt nog finnes på Åland, å Sunds kyrkogård ett alldeles dylikt stenkors, om hvilket samma berättelse går.

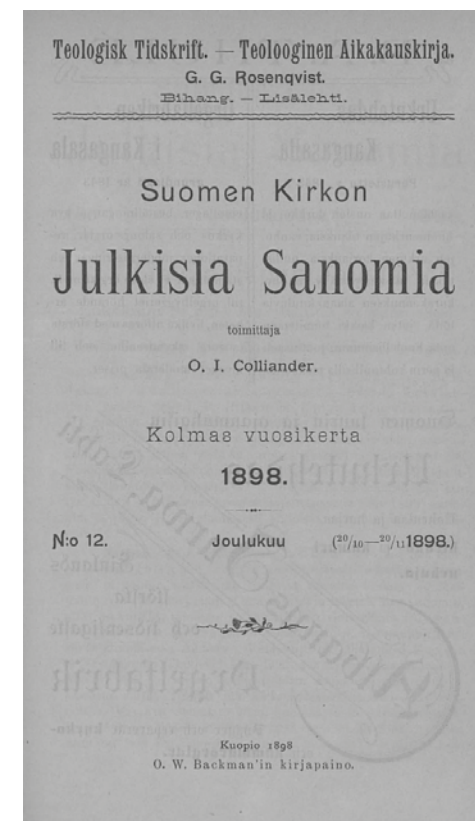
Ote teoksesta Hausen 1887, 236.

1898–1900 kirkon korjaustyöt

Myönnettiin Pernajan seurak:n alam. anomus saada viinijyväkassasta siirtää 10,000 mk. kirkonrakennuskassaan; — Myön-

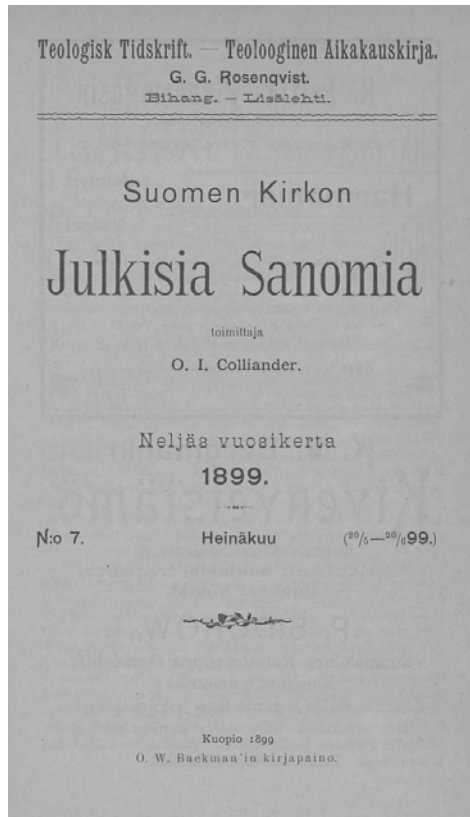
"Tietoja tapahtumista." Suomen kirkon julkisia sanomia no 12 1.12.1898, 3.

"Vuonna 1899 toteutettiin jälleen perusteellinen kunnostustyö vanhassa kirkossa. Suunnitteluohjelman laati arkkitehti V. S. Sucksdorff. Sen vuoksi, että seinät kalkittiin nyt uudestaan, katsoi Arkeologinen komissio aiheelliseksi ottaa vastaan maalauskoristelun tutkimisen. Muodin mukaan maalaukset kätkeytyivät seinien ja holvien kalkkikerroksen alle. Näin vanhat holvimaalaukset tuotiin päivänvaloon niiltä osin, kun sen katsottiin olevan vaivan arvoista. Maamme keskiaikainen kirkkotaide ei kuitenkaan ollut tunnettu siitä, että sitä olisi ymmärretty tai että olisi tiedetty sen oikeasta paikasta kulttuurin ja taiteen historiassa." (Rancken 1950, 55–56.)

— Vahvistettiin Pernajan ja Nousiaisten seurakuntien kirkkojen korjaustöiden piirustukset. — Myönnyttiin Kuusjoen

"Tietoja tapahtumista." Suomen kirkon julkisia sanomia no 7 1.7.1899, 3.

21.5.1899 julkaistussa Hufvudstadsbladetissa lukee näin:

”Myökkänä tyrmistyksestä seisotaan tämän barbaarisen taiteen edessä. Tämä taide, elleivät kaikki merkit ole väärässä, raivasi tiensä kirkkoon luterilaisuuden ensi päivinä. Näyttää siltä, että 1500-luvun alussa ja reformaation aikana pieni ryhmä käsityömaalareita on työskennellyt uusmaalaisissa kirkoissa. Osa maalareista on hämärästi muistanut, osa täysin unhoittanut vanhat taideperinteet.”

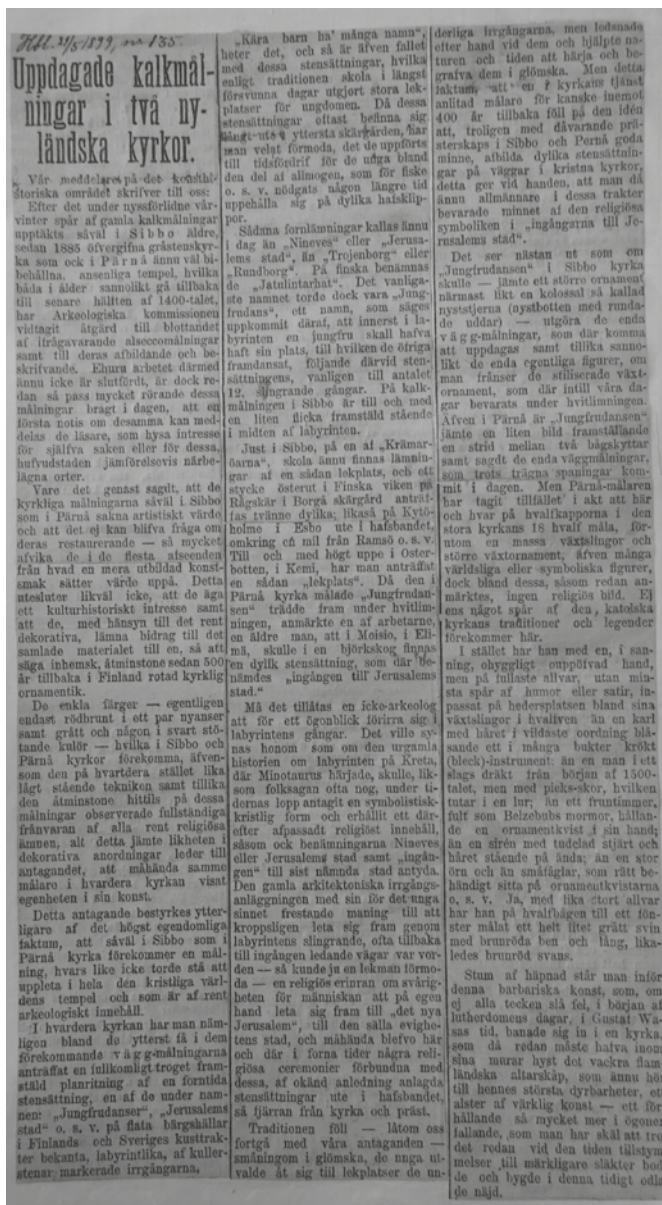
(Rancken 1950, 56.)

”Monet kirkot kalkittiin valkoisiksi 1700-luvulla, niiden joukossa oli myös Pernajan kirkko. Kaikki keskiaikaiset maalaukset peitettiin valkoisella. Vanhat maalaukset paljastettiin vuonna 1899 ja ne herättivät kauhistusta! Kokonainen maailma avautui silmien eteen; soittajia, kukkia, taistelevia miehiä, lintuja ja puita. Niitä pidettiin barbaarisina ja mauttomina. Lisäksi niiden sanottiin olevan taiteellisesti arvottomia. Ja niin maalaukset peitettiin uudelleen.”

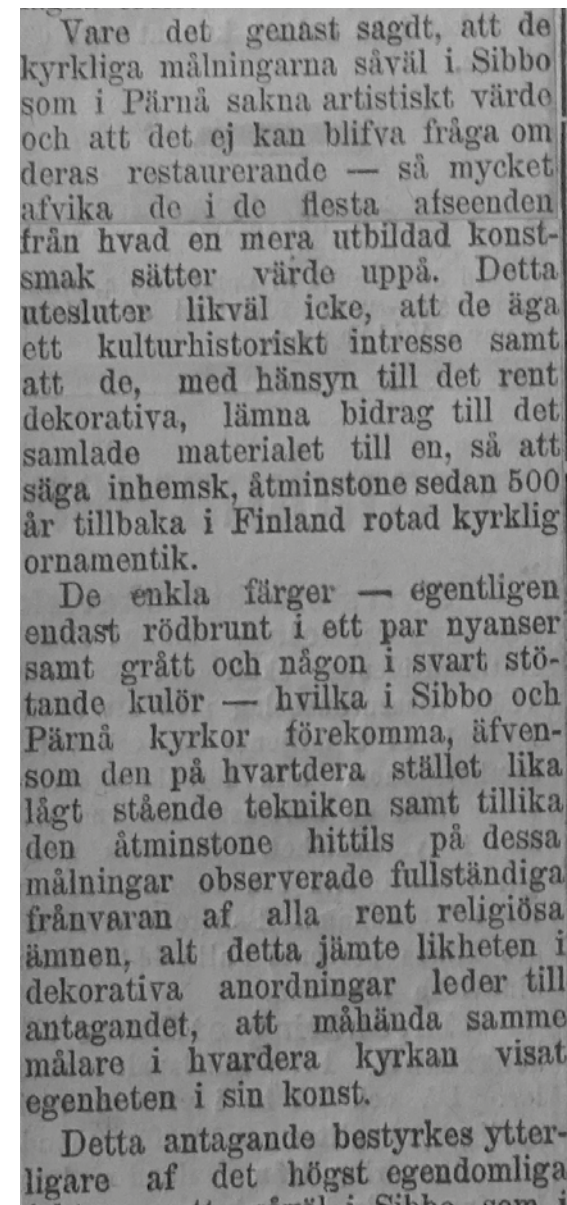
(Utterström 1989, 9.)

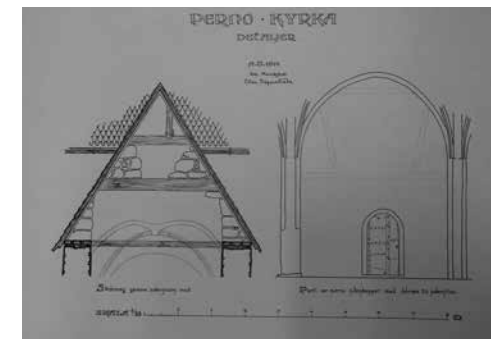
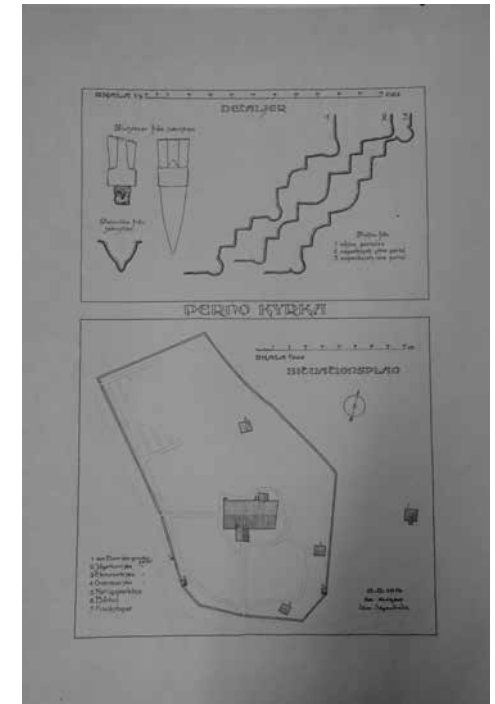
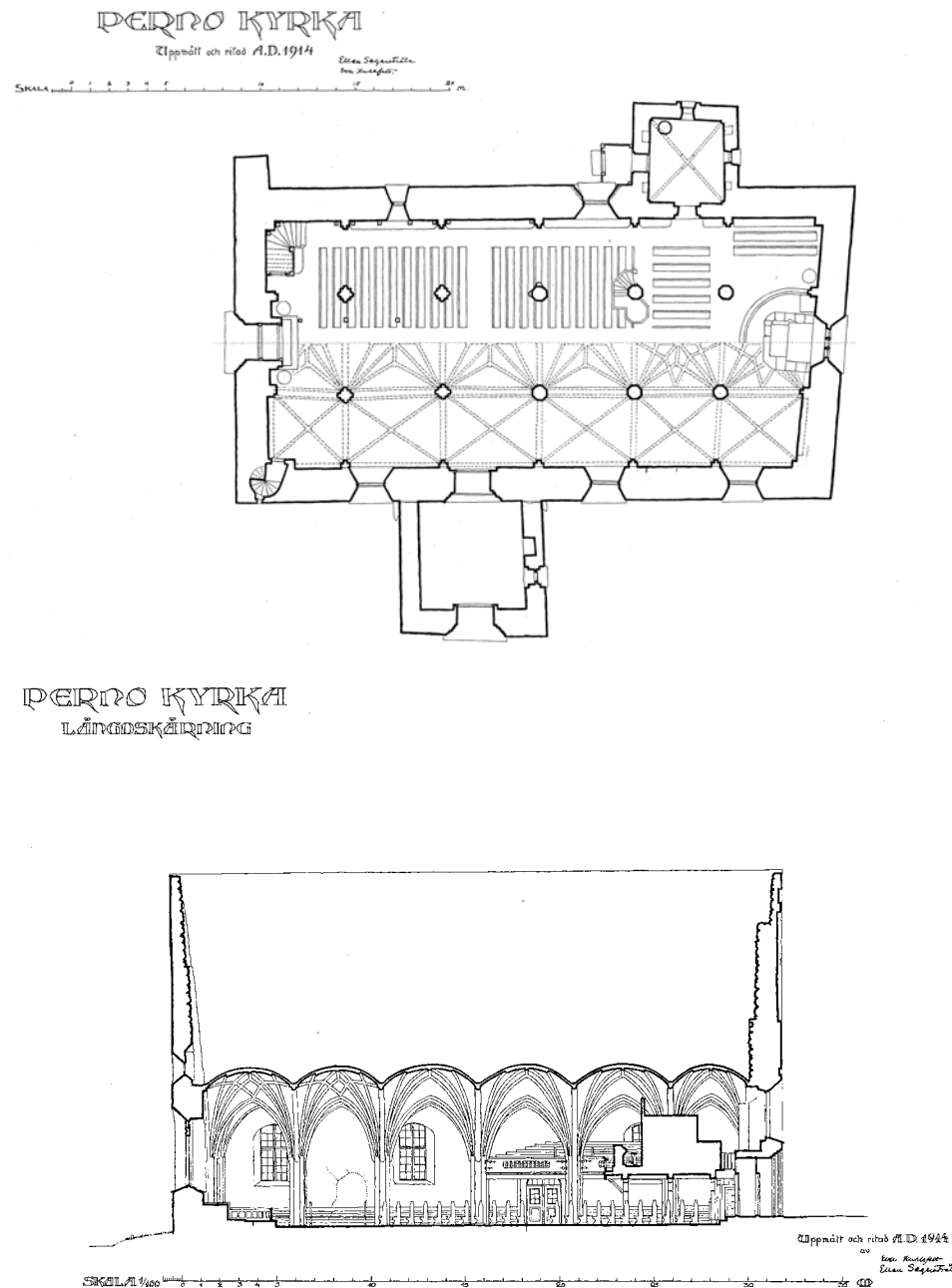
Pernajan kirkon holvien ”primitiivisiä maalauksia” eli rakentajamaalauksia: yksinkertaisia köynnönsaiheita ja mieshahmo ovat luultavasti 1400-luvun alusta. Kuva: Markus Hiekkanen, teoksesta Hiekkanen 2014, 30.

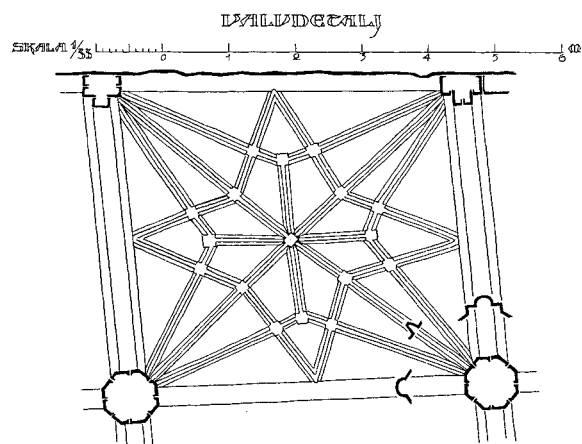
Hufvudstadsbladet nr 25 29.5.1899, "Uppdagade kalkmålningar i två nyländska kyrkor".

1914 piirustukset

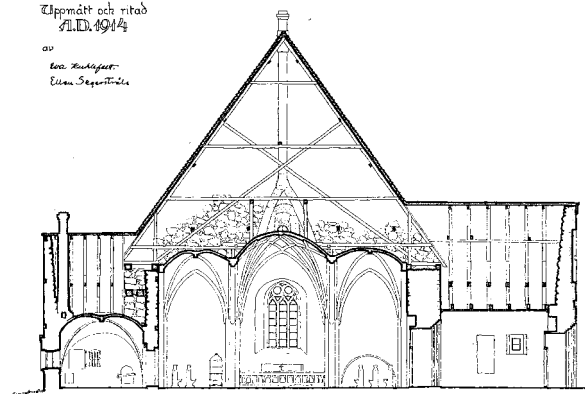
Pernajan kirkon piirustukset vuodelta 1914. Ellen Segerstråle ja Eva Kuhlefelt. Säilyttävä arkisto: Museoviraston arkisto.

PERNO KYRKA

Uppmätt och ritad
Å.D. 1914

av
E. K. Kallberg
E. K. Segertide

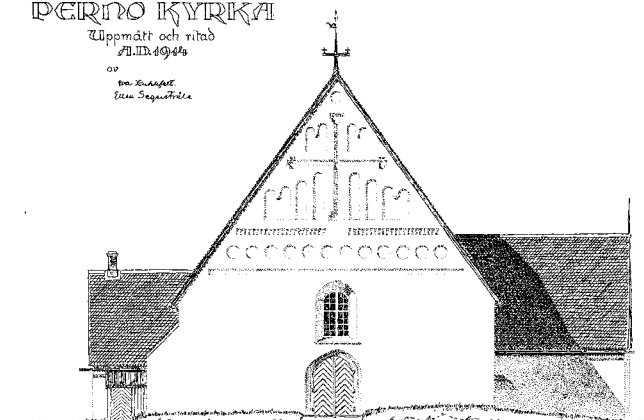

TVÄRSKÄRING

PERNO KYRKA

Uppmätt och ritad
Å.D. 1914

av
E. K. Kallberg
E. K. Segertide

FASAD MOT VÄSTER

SKALA 1/100

PERNO KYRKA

FASAD MOT SÖDER

SKALA 1/100

Uppmätt och ritad Å.D. 1914
av
E. K. Kallberg
E. K. Segertide

PERNO KYRKA

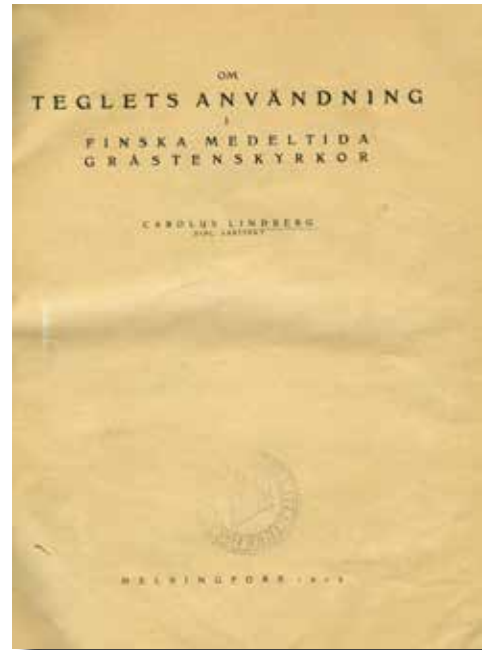
FASAD MOT NÖR

SKALA 1/100

Uppmätt och ritad Å.D. 1914
av
E. K. Kallberg
E. K. Segertide

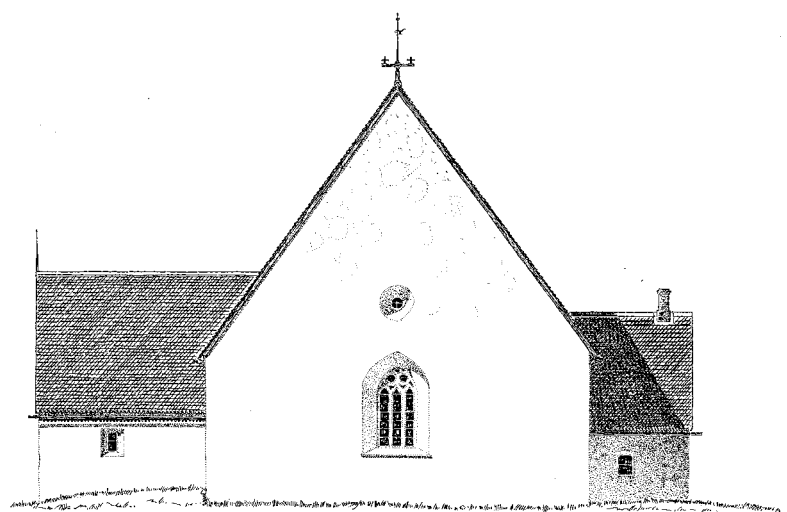
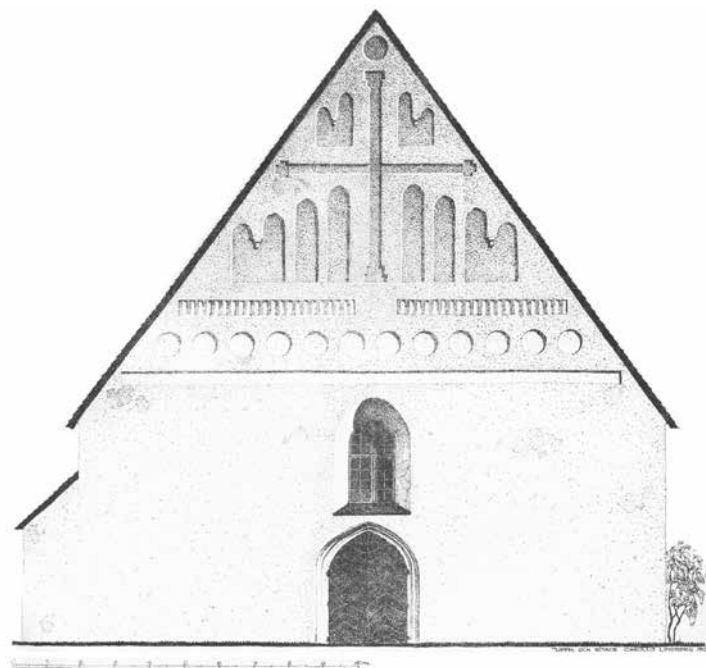
1919 Carolus Lindberg

Lindberg, Carolus 1919. *Om teglets användning i finska medeltida gråstenskyrkor*. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtuurin alan väitöskirja. Helsinki.

Carolus Lindberg (1889–1955) työhuoneessaan vuonna 1931. Kuva: Pietinen, Museovirasto, Musketi.

FASAD MOT ÖSTER

UPPHÄTTE OCH RITADE CAROLUS LINDBERGS.

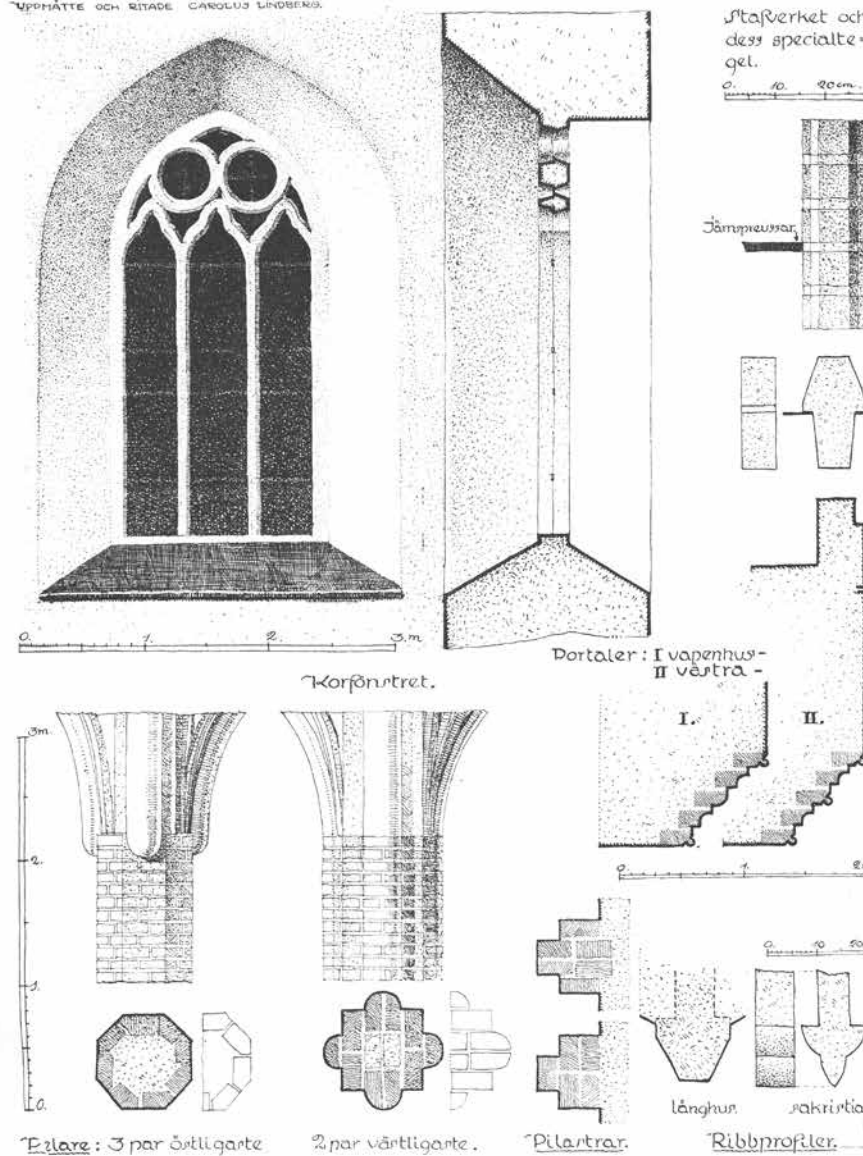
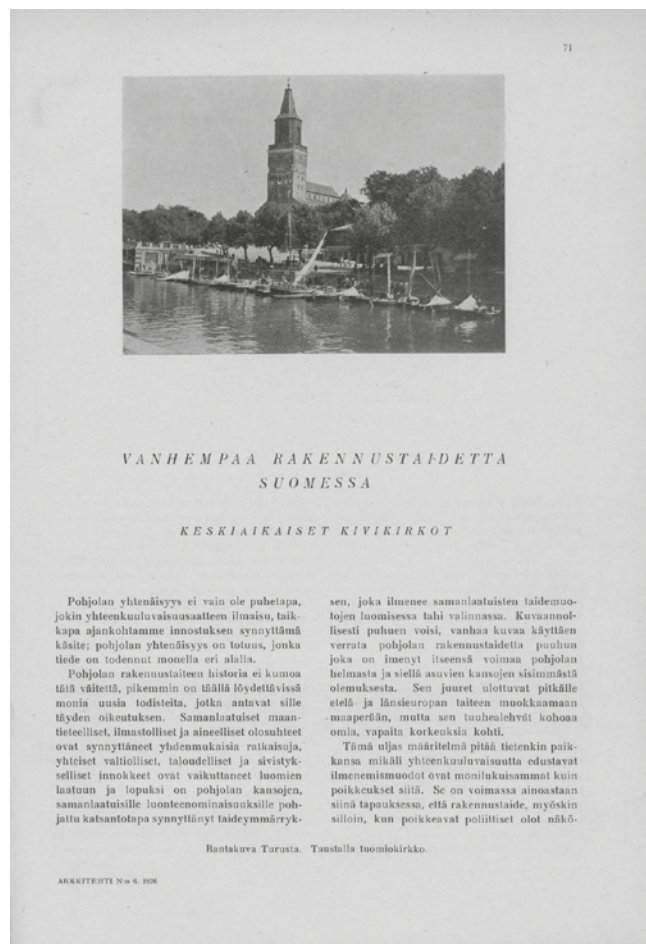
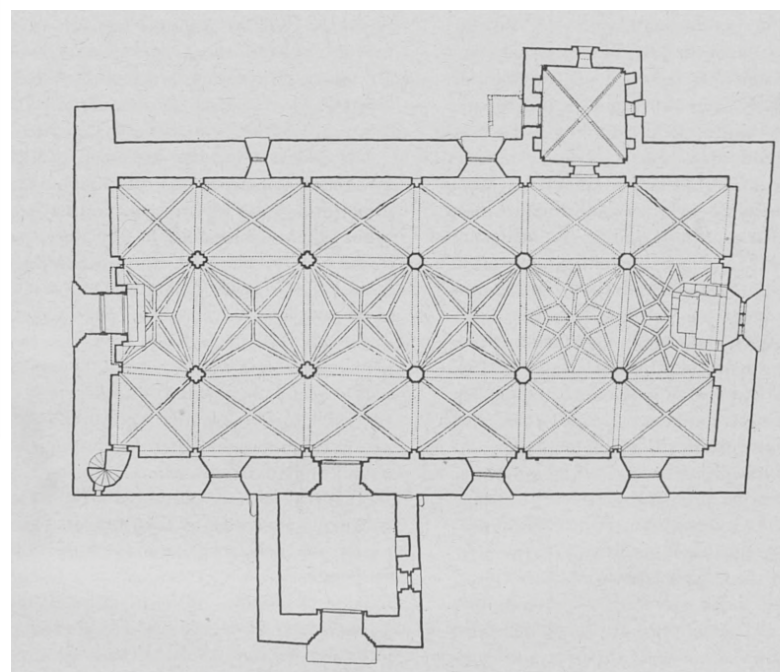
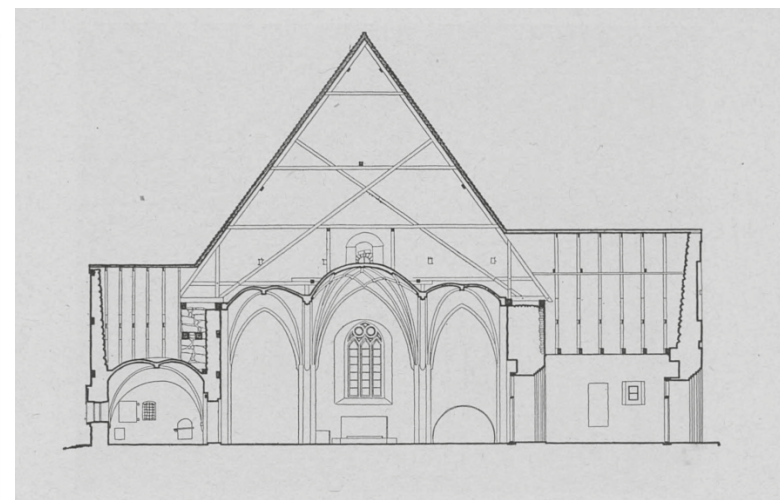

Fig. 50. Pernå. Detaljer.

1926

Arkkitehti no 6 1.1.1926, s. 71–82. "Vanheppaa rakennustaidetta Suomessa. Keskiaikaiset kivikirkot."

Pernajan kirkon leikkaus ja pohjapiirustus. Leikkauksessa ei ole esitetty savupiippuja, vaikka ne vielä vuonna 1926 olivatkin olemassa. Piirustukset: Arkkitehti-lehti numero 6, 1.1.1926, s. 79.

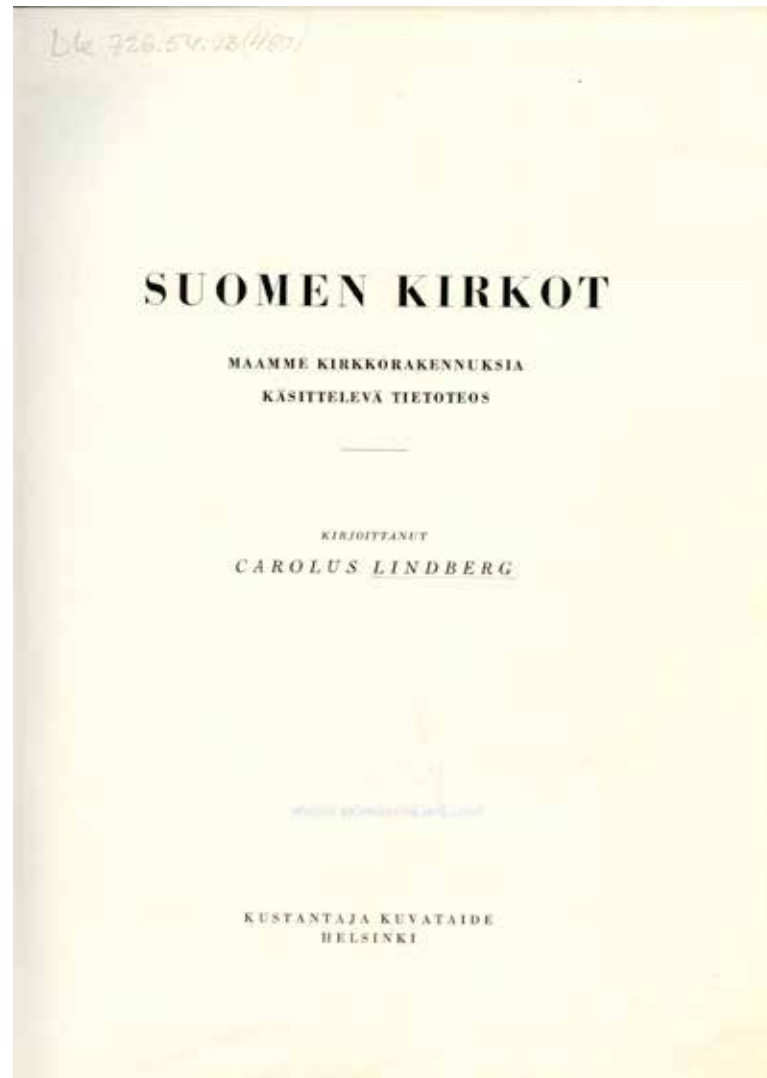
1929 sähkövalaistus

Loviisan Sanomat no 99 24.12.1929, 3. "Pikku-uutisia".

”Pernajan kirkko esiintynee jouluna ensi kertaa sähkövalaistuksessa. Kymenlaakson Sähkö Oy asettaa parhaillaan kovalla kiireellä sähköjohtoja ja laitteita kirkossa paikoilleen.”
(Loviisan Sanomat jouluaattona 1929.)

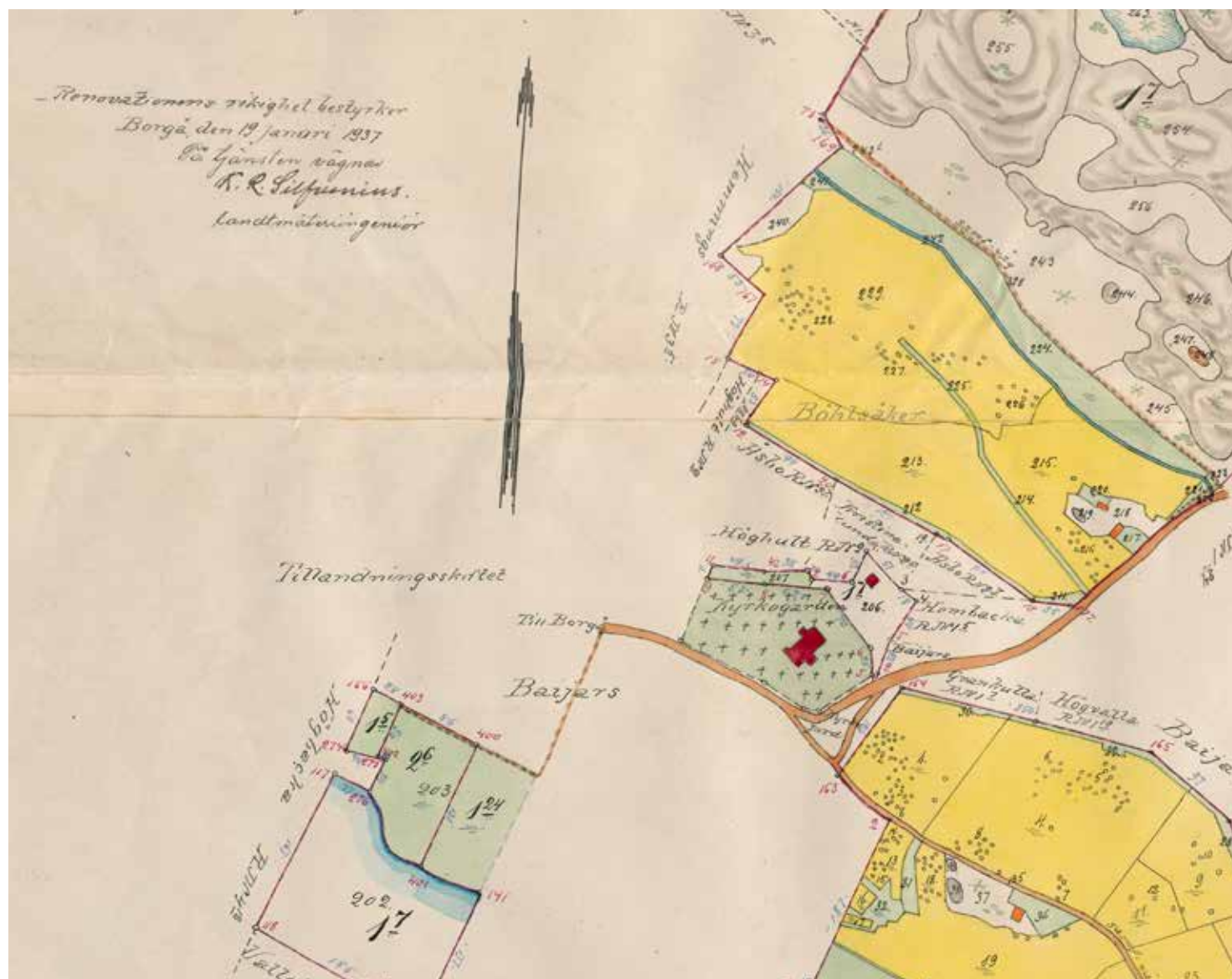
1934 Carolus
Lindberg

Lindberg, Carolus 1934. *Suomen kirkot : maamme kirkkorakennuksia käsittelevä tietoteos*. Kuvataide, Helsinki.

– Poimintoja arkisto- ja kirjallisuustutkimusta –

1937

Ote Pernajan kartasta vuodelta 1937. Piirustus: Kansallisarkisto.

1938 (1948) Ilkka
Kronqvist

”Vuonna 1948 julkaistiin Kronqvistin tutkimustulokset, vaikkeivät ne olleetkaan vielä lopullisessa muodossaan. Hänen tutkimuksestaan tuli Suomen keskiaikaisten kirkkojen arkkitehtuurihistorian urauurtava tutkimus. Häntä seurasivat Lars Pettersson (1959), Antero Sinisalo (1978; 1987) ja C. J. Gardberg (1978; 1987), jotka ovat julkaisseet yleisteoksia Suomen keskiajan arkkitehtuurista. Kronologiassaan ja yleisessä tyylien systematisoinnissa he nojautuvat Kronqvistin synteisiin. He ottavat tietysti huomioon yksittäisistä kirkoista saadut lisätiedot, mutta kaikki tieto voidaan silti sovittaa olemassa oleviin yleisiin puitteisiin. Yksittäisistä kirkoista tehdyt tutkimukset tulivat osaksi Kronqvistin paradigmaa, jota ei ollut tarpeen kyseenalaistaa.”
(Hiekkanen 1994, 28.)

Kronqvist, Ilkka (toim. Nordman, C.A.) 1948. *Die mittelalterliche Kirchenarchitektur in Finnland*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja. Finska fornminnesföreningens tidskrift XLVIII. Helsinki.

Die mittelalterliche Kirchenarchitektur in Finnland.

I.

DIE ANFÄNGE.

Gegenüber allen um die Ostsee gelegenen Ländern erhält die mittelalterliche Kirchenarchitektur Finnlands das eigenartige Gepräge durch ihren weitgehenden Schematismus. Die finnische mittelalterliche Kirche ist ein anspruchloses Erzeugnis der Gotik: ein rechteckiges Langhaus mit Sakristei und Vorhalle. Die konstruktive Zusammensetzung ist entsprechend bescheiden, die Menge der Details ist so gering, dass so etwas wie die Giebelverzierung als entscheidendes Moment ganz überschätzt worden ist. Der Charakter der mittelalterlichen Kirchenarchitektur spiegelt sich in den ihr zugewandten Untersuchungen deutlich wider. Der schematische Kirchentypus ist geeignet gewesen, allzu leicht eine anerkannte Auffassung von der mittelalterlichen Kirchenarchitektur Finnlands zu schaffen, die gemäss dieser Anschauung verhältnismässig spät entstanden sei und hier in erster Linie nach dem Vorbild der mittelalterlichen Landkirche in Mittelschweden ihre einfache Form annehme, nur in ihrer Giebelverzierung wechselnd, nach der als gewissermassen praktischem Mittel die Kirchen in Provinzgruppen eingeteilt worden sind. Von dem Charakter der Kirchenarchitektur ist es gewissermassen abhängig gewesen, dass die Forschung weder zeitlich noch örtlich nach weiteren Perspektiven gestrebt hat. Abgesehen von dem Dom zu Åbo (Turku), weise die mittelalterliche Steinkirche Finnlands keine chronologische Stilentwicklung, nur gewisse Formveränderungen auf, und als frühere Stufe habe es nur die Holzkirche gegeben. Eine solche Auffassung vermitteln in ihren Hauptzügen die in verschiedenen Zeitschriften enthaltenen grösstenteils deskriptiven Aufsätze. Aber die in letzter Zeit unternommenen Arbeiten und Wahrneh-

Abb. 52. Chorfenster der Kirche von Pernå.

hältnismässig selten (Abb. 50), dagegen in Schweden häufiger ist, und Professor Gerda Boethius stellt ihn in ihrer Rippenziegel-Probenreihe aus der IV. Bauperiode von Munktorp dar, also aus der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts, frühestens aus den 1360er Jahren. Derselbe Rippenziegel ist in Finnland in der Sakristei der Kirche von Pernå (Pernaja) und in den Gewölben der Kirche von Pargas anzutreffen. Ein Vergleich mit diesen Kirchen, vorwiegend mit der Kirche von Pernå in Nyland bringt die Kirche von Ingå in den viel weiteren Zusammenhang einer anderen Bauperiode oder, mit anderen Worten, verbindet sie mit jener umfangreichen und

sehr bedeutsamen Bautätigkeit, die im 14. Jahrhundert in Nyland im Gange ist und von dort stark in andere Gebiete ausstrahlt: nach Eigentlich-Finnland und Tawastland.

Der Kirchentypus von Nyland ist dreischiffig, wodurch er prinzipiell von dem gleichzeitigen Allgemeintypus der übrigen Teile Finnlands wie auch von dem Landkirchentypus Schwedens unterschieden ist. Die dreischiffigen Kirchenbauten von Nyland (Abb. 51) lassen zwei ganz gesonderte Bauphasen erkennen: zu der ersteren gehört der Kirchenraum ohne Gewölbe — die Sakristei ist mit einigen Ausnahmen mit dem Kirchenkörper auf dessen erster Baustufe verbunden — und die Überwölbung gehört erst zu der zweiten Baustufe, trotzdem die Gewölbe sich ohne Schildbögen unmittelbar auf die Wände stützen. Der Sachverhalt ist zweifellos dadurch bezeugt, dass in vielen Kirchen das ursprüngliche Nordfenster im Zusammenhang mit der Überwölbung vermauert und an seiner Stelle meist ein Wandkonsol untergebracht worden ist. Obgleich die Überwölbung später ist, hat sie doch zu dem ursprünglichen Bauplan gehört, und die Kirche ist demgemäss mit drei Schiffen geplant gewesen; dafür zeugt die Breite der Kirchen, und dafür zeugt deren Bauweise, die anschaulich hervortritt bei der Kirche von Tenala, die in dieser

Pettersson, Lars (päätoim.) / Kronqvist, Ilkka 1980. Suomen keskiaikainen kirkkoarkkitehtuuri. Helsingin yliopiston taidehistorian laitoksen julkaisuja V. (Suomennos Ilkka Kronqvistin kirkkoarkkitehtuurikluennoista vuodelta 1938, jotka on julkaistu vuonna 1948.)

Uudenmaan kirkkotyyppi on kolmilaivainen, missä suhteessa se periaatteellisesti eroaa muiden Suomen osien samanaikaisesta yleistyyppistä ja samoin myöskin Ruotsin maaseutukirkkotyyppistä. Uudenmaan kolmilaivaisissa kirkkorakennuksissa on kaksi aivan erillistä rakennusvaihetta: ensimmäiseen kuuluu kirkkokuone ilman holvausta - sakaristo liittyy kirkon runkoon sen ensimmäisenä rakennusasteena - ja holvaaminen kuuluu vasta toiseen rakennusasteeseen siitä huolimatta, että holvit nojaavat suoraan seiniin ilman klipikaareja. Asian todistaa eittämättömästi se seikka, että useassa kirkossa on alkuperäinen pohjoisikkuna holvauksen yhteydessä muurattu umpeen ja sen paikalle on tavallisesti sijoitettu seinäkonsoli. Vaikka holvaus onkin myöhempi, on se kumminkin kuulunut alkuperäiseen rakennusohjelmaan ja kirkko on sen mukaisesti suunniteltu kolmilaivaiseksi, sitä todistavat kirkkojen leveys ja niiden rakennustapa, joka havainnollisesti käy selville tässä suhteessa lähemmin tarkastuksen alaiseksi otetussa Tenholan kirkossa. Kirkkokuone rakennettiin valmiiksi, mutta seinämuureja ei kirkon sisäpuolelta rakennettu ylös asti yhtä vahvoiksi, vaan seiniin on noin ikkunain puolivälin kohdalle tehty jyrkkäkulmainen kavenus, joka kiertää ympäri kirkon. Samalle tasolle on kohotettu kirkon kahdeksankulmaiset pilarit. Tämä kaikki on tehty silmälläpitäen kirkon myöhemmin toteutettavaa holvausta, jota ensimmäisessä rakennusasteessa ei toteutettu. Kirkko sai sei-

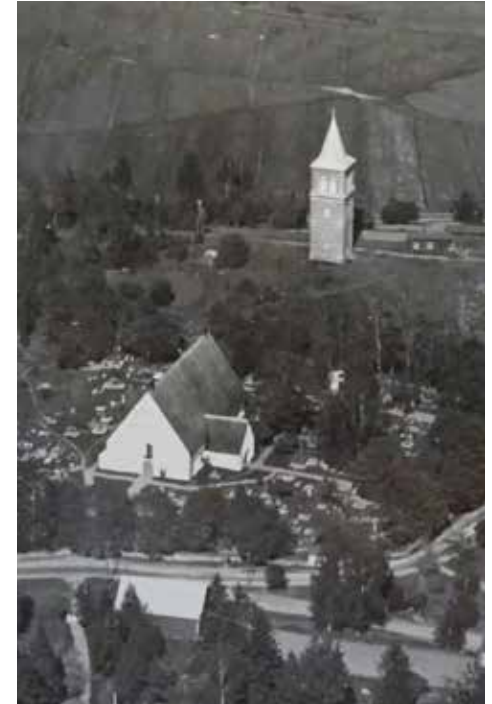
nissä olevista parrunreijistä päättäen tasaisen puukaton, jonka tukena muuratut pilarit saivat aluksi olla. Kun kirkko sitten myöhemmin holvattiin, muurattiin seiniin jätetyn kavennuksen päälle tiiliset holvijalat ja näin ei tarvittu kilpikaaria, vaan holvit tulivat nojaamaan suoraan seinämuuriin. Menettely on aivan erikoinen ja tunnusmerkillistä vain Uudenmaan kolmi-laivaisille kirkkoille. Samalla tavalla on menetelty epäilemättä ainakin Sipoon, Siuntion ja Lohjan kirkkoissa ja eteläisessä Varsinais-Suomessa Uudenmaan ryhmään liittyvissä Kemiön, Perniön ja Sauvon kirkkoissa. Vain Pernajan kirkko Uudellamaalla näyttää saaneen alunperin holvauksensa, joka vielä on jäljellä kirkon länsiosassa sauvallisten ristipilarien kannattamana.

mauern stützten. Das Verfahren ist ganz eigenartig und nur für die dreischiffigen Kirchen von Nyland kennzeichnend. Um die gleiche Methode handelt es sich zweifellos zum mindesten bei den Kirchen von Sibbo (Sipoo), Sjundeå (Siuntio) und Lohja (Lojo) und im südlichen Eigentlich-Finnland um die der Gruppe von Nyland anzureihenden Kirchen von Kimito (Kemiö), Perniö (Björnå) und Sauvo (Sagu). Nur die Kirche von Pernå in Nyland scheint ihr Gewölbe, das, von Kreuzpfeilern getragen, noch im Westteil der Kirche erhalten ist, ursprünglich bekommen zu haben.

1938–1939 kirkon restaurointityöt

Pernajan kirkko kuvattuna luoteesta. Kuva on otettu ennen vuotta 1938. Sakastin ja runkohuoneen katoilla on vielä savupiiput. Kuva: teoksesta Kartano 1948, 86.

Pernajan kirkon ilmakeku vuodelta 1938. Kuva: Ilmavoimat, Museoviraston arkisto.

”Kirkon 1938–1939 arkkitehti Carl Frankenhaeuserin johdolla tehty restaurointi kuuluu edelleen Suomen onnistuneimpiin.”
(www.rky.fi, Pernajan kirkko ja pappila)

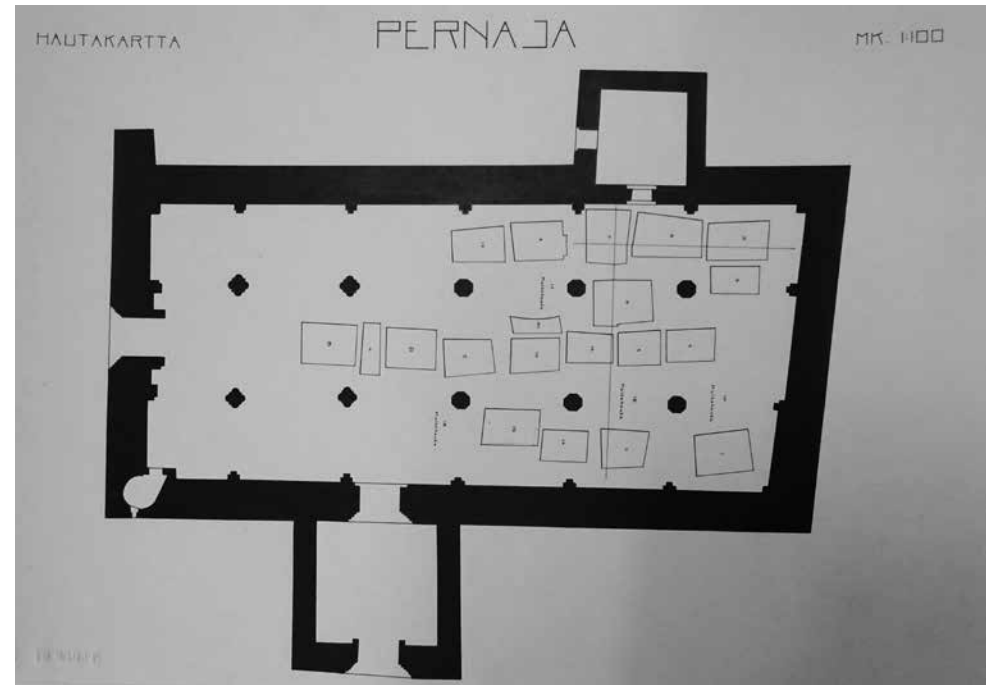

Pernajan kirkon valkoiseksi rapatun tiilipäädyn rappaus hakattiin alas vuonna 1938. Kuva: Teoksesta Valkeapää 2000, 50. Alkuperäinen kuva: Museoviraston käsiarkisto.

”Pernajan kirkko itäisellä Uudellamaalla luo taitavasti restauroidun (Carl Frankenhaeuser 1938–39) ihannekuvan keskiaikaisen kirkon ajattomuudesta.”
(Mänttari (toim.) 2017, 10.)

”Kirkko on arkkitehti Carl Frankenhaeuserin johdolla vuonna 1939 suunnitteleman restauroinnin mukaisessa asussa ja tunnelmassaan ylittämätön. Kirkkoon asennettiin tällöin myös edelleen käytössä oleva sähkölämmitys. Se on ensimmäinen ja vanhin alallaan kirkoissamme. Espoon kirkkoon tosin asennettiin vastaavanlainen lämmitys vuonna 1931, mutta se ei toiminut ja lämmitystapa muutettiin toiseksi hyvin pian.”
(Marja Terttu Knapas 1988, kyppi.fi)

”Restauroinnin yhteydessä vuonna 1938 löydettiin runkokuoneen länsiosasta länsi-itäsuuntainen kivinen perusta. Sen oletetaan olevan aikaisemmin samalla paikalla sijainneen puukirkon kivijalusta, jonka itäisin osa tuhoutui, kun paikalle myöhemmin kaivettiin hautoja.”
(Utterström 1989.)

Myös kirkon lattian alapuoliset haudat tutkittiin ja niistä laadittiin piirustus.
Museoviraston arkisto.

1929–1949

Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset

Analecta archaeologica Fennica VIII–IX, Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset 1926–35.

Analecta archaeologica Fennica X–XI, Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset 1936–40.

Analecta archaeologica Fennica XII–XIV, Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset 1941–50.

Vuosi	Tekstilainaus
1929	”Arkkitehti Ranckenin, joka Toimikunnan puolesta oli käynyt Pernajan kirkossa tutustuakseen kirkon lämmitys- ja valaistuslaitteen uusi- missuunnitelmaan, annettua asiasta lausunnon Toimikunta 18 päivänä syyskuuta hyväksyen lausunnon lähetti sen Pernajan seurakunnal- le ohjeeksi korjaustöiden toimeenpanossa.” (AAF VIII, Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomus 1929, 146.)
1930	”Pernajan seurakunnan kirkkoherran pyynnöstä Toimikunta 2 päivänä tammikuuta antoi ohjeita kirkkoon asetetun sähkövalaistuksen tarkastamiseksi. Lokakuun 24 päivänä päätti Toimikunta kehoittaa Pernajan seurakuntaa, joka suunnitteli höyrylämmityslaitteen hank- kimista kirkkoonsa, ennen lopullista päätöstä tutkimaan myöskin sähkölämmityslaitteen soveliaisuutta mainittuun tarkoitukseen.” (AAF VIII, Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomus 1930, 191.)
1938	”Pernajan kirkon korjausta varten tehdyn huomattavan rahalahjoituksen johdosta aloitettiin Pernajan kirkossa kesällä 1938 perinpohjai- nen korjaus- ja uudistustyö, jonka yhteydessä oli ajateltu kirkon vanhojen kalkkimaalausten esille ottaminen ja erilaisia restauroimistöitä kirkkorakennuksessa. Aluksi suoritettiin Toimikunnan kustannuksella kuoriholvien maalausten esille ottaminen ja korjaaminen sekä kuoripilarien puhdistaminen tiilipintaan, jonka jälkeen seurakunnan toimesta jatkettiin työtä paljastaen ja korjaten kirkon kaikki holvi- maalaukset sekä palauttaen pilarit ja seinäpilasterit tiilipintaan, minkä työn yhteydessä toimitettiin tarpeelliset korjaukset, paikkaukset ja profiilien uusimiset. Ovien edessä olevat myöhäiset pielimuuraukset poistettiin ja ovien rikotut pieliprofiilit korjattiin ja täydennettiin. Eteläisellä seinällä otettiin esille ja merkittiin vanhan kuorioven jäännös ja sen vieressä oleva myöhäisempi oviaukko, joka on aikoinaan vienyt kirkosta Armfelt-suvun hautakappeliin. Kirkon läntinen ulkopääty vapautettiin sitä peittävästä rappauskerroksesta ja paljastettiin tiileen koristekomeroitten jäädessä pohjaltaan valkoisiksi. Itäpäädyssä otettiin esille vanha, myöhemmin muuraamalla täytetty koriste- nauhakomero, niinkään aloitettiin myös asehuoneen päädyn palauttamista entiselleen, mutta työn lopullinen suoritus siirtyi seuraavaan vuoteen. Kirkon ulkoinen seinärappaus korjattiin kauttaaltaan. Kirkon sisältä poistettiin sivulehterit ja urkulehteri tehtiin uudelleen. Kirkon sisustustyöt, joista erikoisesti mainittakoon saarnatuolin värien restaurointi, pantiin vuoden kuluessa alulle, mutta niiden pääasial- linen suoritus jäi seuraavan vuoden puolelle.” (AAF VIII, Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomus 1938, 163–164.)
1939	”Pernajan kirkossa suoritettiin vuoden 1938 suuren korjaustyön jälkeen vielä kuluneen vuoden aikana erinäisiä pienempiä täydennystöi- tä kirkon sisustuksessa. Toimikunnan neuvon mukaan saarnatuolin takana pilarissa oleva maalattu vaatelaskottelu korjattiin ja saar- natuolia myöhemmät alareunan rokokoihaiset koristelistat jätettiin paikoilleen, yksi löydetty alkuperäinen lista asetettiin näytteeksi niiden joukkoon. Toimikunta hyväksyi myös kuoriaidakkeen rakentamisen kirkossa säilyneen vanhan mallin mukaisesti sekä ikkunoiden varustamisen lasimaalauksilla, joihin käytettiin korjaustyössä löydettyjä maalattuja laseja muodostelemalla ja täydentämällä niitä.” (AAF X, Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomus 1939, 226–227.) ”Pernajan kirkon vanhoista esineistä korjattiin Kansallismuseossa kirkon alla olevasta haudasta löydetty puuveistos – sureva madon- na – sekä kaksi kuparista ruumisarkkua (kuuluvat suvulle Forbes ja Golovitz), joiden korjauksen kustansivat vapaaherra K. G. Creutz ja Degerby Gille. Veistoksen ja arkkujen maalausten korjaamisen toimitti taiteilija Niemi. Lisäksi korjasi rouva Maja West kirkon vanhan messukasukan.” (AAF X, Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomus 1939, 235.)
1947	Valtionarkeologi, tohtori Nordmanin tarkastusmatkoista vuodelta 1947: ”Myöhemmin heinäkuussa hän teki intendentti Petterssonin kanssa matkan Kymenlaaksoon, jolla matkalla tarkastettiin Loviisan, Svartholman, Kotkan ja Kymminlinnan linnoituksia sekä Pyhtään ja Pernajan kirkkoja.” (AAF XIII, Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomus 1947, 60–61.)
1948	”Kreivi C. G. Creutzin ilmoitettua valittaneensa Pernajan (Pernå) seurakunnan päätöksestä, joka koski kirkkotarhan aidan erään kulman pyöristämistä maantieliikenteen takia, Toimikunta lähetti tuomiokapitulille kirjelmän, jossa esitettiin, ettei mainittua muutosta pitäisi hyväksyä, koska se rikkoisi kirkkotarhan alkuperäisen asun eikä muutenkaan ollut liikenteen vuoksi välttämätön. Opetusministeriö päätti sitten olla hyväksymättä seurakunnan mainitun päätöksen.” (AAF XIII, Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomus 1948, 125.)
1949	”Valtionarkeologi Nordmanin toimittamassa tarkastuksessa havaittiin, että Pernajan kirkon itäpäädyn rappaus oli korjattava, mikä työ suoritettiin Toimikunnan antamien ohjeiden mukaan. Tarpeellisen tutkimuksen suoritti maisteri Olof af Hällström.” (AAF XIII, Muinaistie- teellisen toimikunnan vuosikertomus 1949, 179.)

1948 Erkki Kartano

Kartano, Erkki. 1948. "Pernå kyrka. Medeltida byggnadsskeden." Artikkel i teoksessa *Finskt museum 1947-1948*, sivuilla 86-105. Finska Fornminnesföreningen, Helsinki.

Vanha keskiaikainen vihkiristimaalaus jää osittain pilasterin taakse piiloon. Kuva: Livady 2016.

"Alkuperäisen länsipäädyn ikkunan suhde vie-reiseen holviin. Huomaa hirren pääty ja tämän ja kilpikaaren liitos." Teksti ja kuva: Kartano 1948, 98.

Pernajan kirkon kahdeksankulmaisen pilarin alaosa ja perustukset. Kuva: teoksesta Kartano 1948, 89.

Ristinmuotoisen pilarin alaosa ja perustukset. Kuva: teoksesta Kartano 1948, 90.

Kuva: Livady 2016.

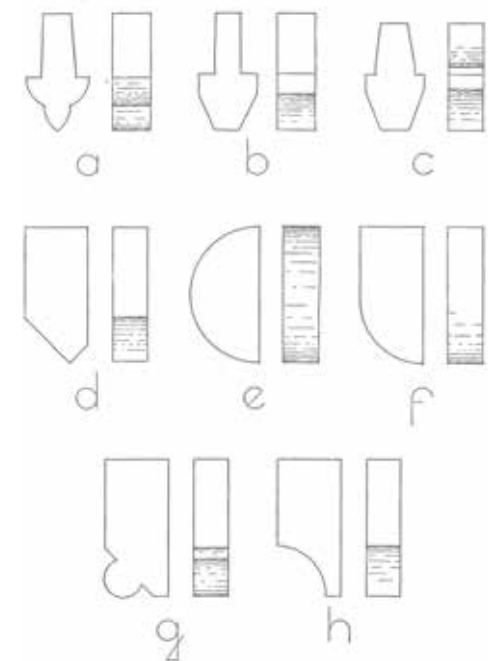
Länsipäädyn ikkuna alhaalta päin katsottuna sekä ovisyvennyksen leikattu segmenttikaari. Kuva: teoksesta Kartano 1948, 99.

Kirkon ullakolla näkyy holvien välisessä tilassa vanhaa rappauserrosta. Kuva: teoksesta Kartano 1948, 97.

Alkuperäinen, rappaamaton runkokuoneen eteläseinän tiilipinta katsottuna asehuoneen vintiltä. Kuva: teoksesta Kartano 1948, 100.

Pernajan kirkon eri rakennusosissa käytettyjä tiilityyppejä:

- a. sakariston ruodetiili
- b. runkokuoneen ruodetiili
- c. kuori-ikkunan sauvaston tiili
- d. kahdeksankulmaisten pilarien tiili
- e. lännen puoleisten ristinmuotoisten pilareiden sekä vyökaarien ja arkadikaarien tiilien profiili
- f. profiili, jota on käytetty lännen puoleisissa ristinmuotoisissa pilareissa sekä portaaleissa
- gh. portaaleissa käytetty profiilitiili.

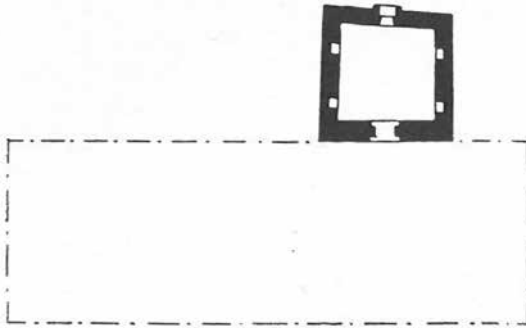
Piirustus: teoksesta Kartano 1948, 94.

Pernajan kirkon rakennusvaiheet Kartanon mukaan

Tekstilähde: Kartano 1948, 105.

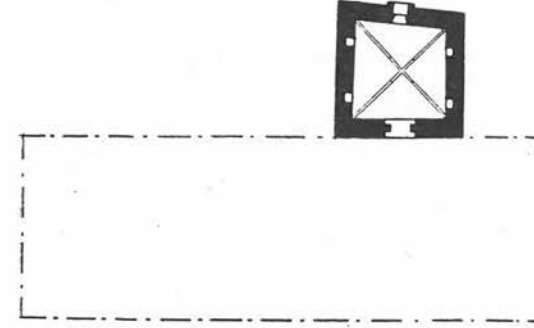
Piirustukset: teoksesta Kartano 1948, 102, 104.

I

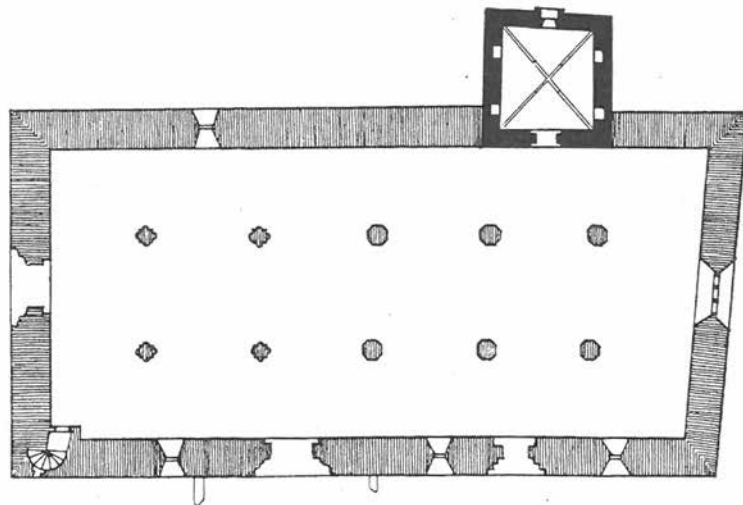
I. Sakaristo (liittyi puukirkkoon, joka oli olemassa jo 1200-luvulla). Rajavuotena sakariston valmistumiselle on määriteltävä vuosi 1300. Pistekatkoviivat esittävät puukirkon todennäköistä aluetta.

II

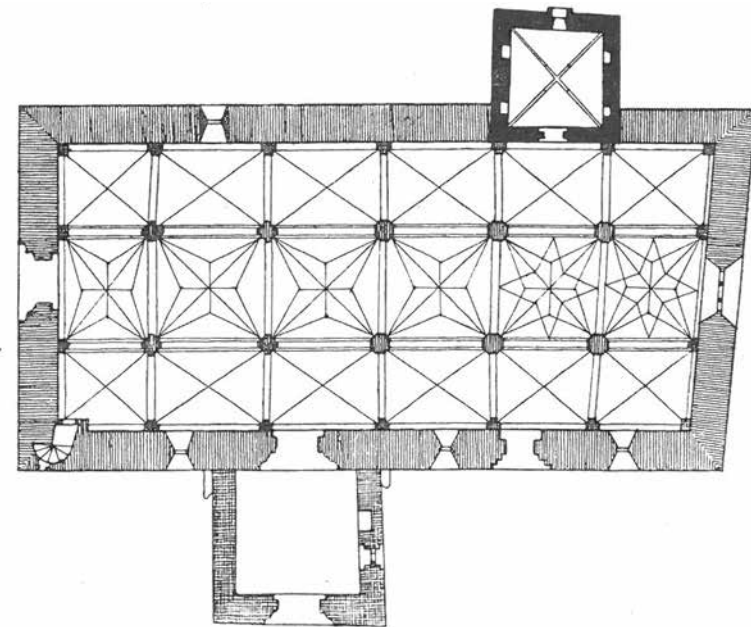
II. Sakariston holvaaminen 1350-luvulla. Pistekatkoviivat esittävät puukirkon todennäköistä aluetta.

III

III. Runkohuoneen rakentaminen sakariston yhteyteen, tehty 1390-luvulla.

IV

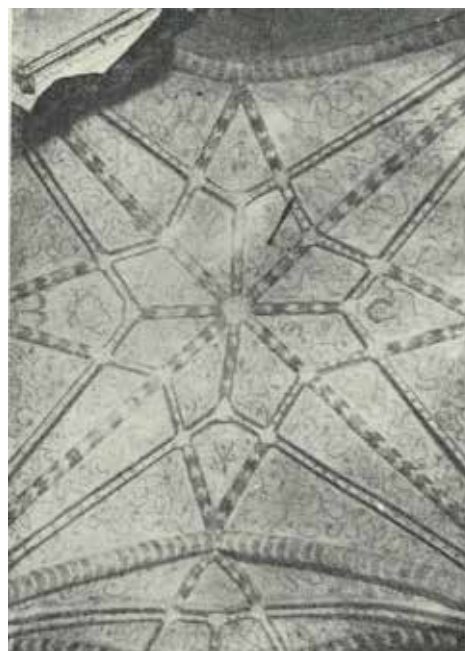
IV. Runkohuoneen holvaaminen, asehuoneen ja länsipäädyn koristelun tekeminen 1400-luvun toisella neljänneksellä.

1950 A. W. Rancken

Rancken, A.W. 1950. *Vördade minnen i nyländsk bygd*. Ekenäs.

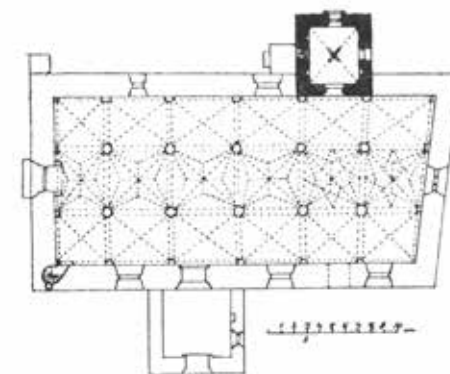
Arne Wilhelm Rancken oli vuosina 1922–1947 toiminut Muinaistieteellisen toimikunnan arkkitehtina. Tämän jälkeen vuonna 1950 hän julkaisi perinpohjaisen teoksen itäusmaalaisista kirkkoista. Myös Pernajan kirkon historia ja vaiheet on käsitelty yksityiskohtaisesti.

Pernajan kirkon tähtiholvi. Kuva: teoksesta Rancken 1950, 51.

Pernajan kirkon ajoitus A. W. Ranckenin mukaan

1. Kivisakasti 1300-luvulta (viimeistään 1360-luvulta)
2. Runkohuone ja asehuone ilman holveja rakennettiin vuonna 1414. Rakennusmestari Carsten Nybur kaiversi vintille puumerkkinsä suojavaakunan viereen. Sisäkatoissa oli laudoitus. Ainoastaan asehuoneesta puuttui välikatto. (Rancken 1950, 49.)

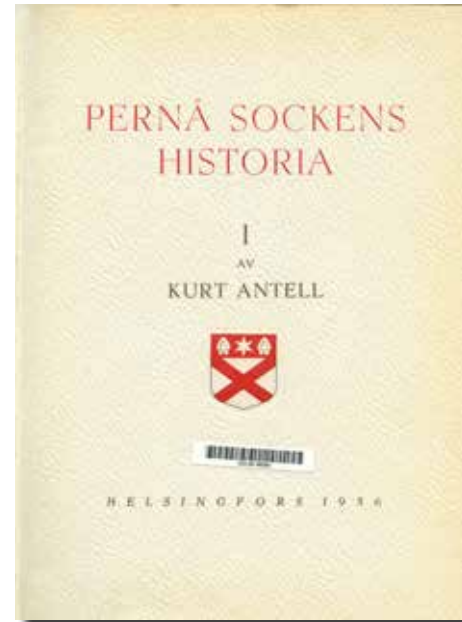
Pernajan kirkon pohjapiirustus teoksesta Rancken 1950, 49.

3. 1400-luvun puolivälissä kirkkosali jaettiin kolmeen laivaan muuraamalla kymmenen tiilipilaria, jotka toimivat kauniisti muotoiltujen ristiholvien tukena. Mutta pitkiä seiniä vasten muurattiin erityiset tuet holveille pilastereiden ja kilpikaarien muodossa. (Rancken 1950, 49.)

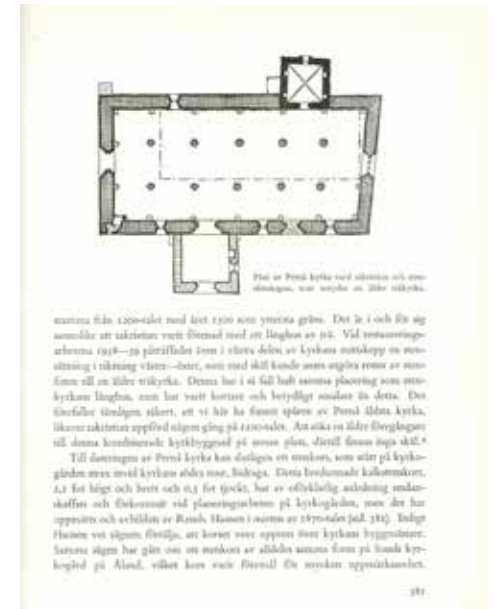
1956 Kurt Antell

Kurt Lorentz Antell (1890–1972) kuvattuna vuonna 1969. Hän oli suomalainen eduskunnan kansliapäällikkö. Hän työskenteli valtionarkistossa vuosina 1914–1935, toimi eduskunnan ruotsalaisen kanslian päällikkönä 1935–1957 ja oli suomenruotsalaisten kansankäräjien valtuutettujen puheenjohtaja 1941–1964. Hän sai kanslianeuvoksen arvonimen 1955 ja filosofian kunniatohtorin arvon 1963. Hän oli koulutukseltaan filosofian maisteri. Vuonna 1956 hän julkaisi *Pernå sockens historia I* -teoksen. Kuva: Wikipedia.

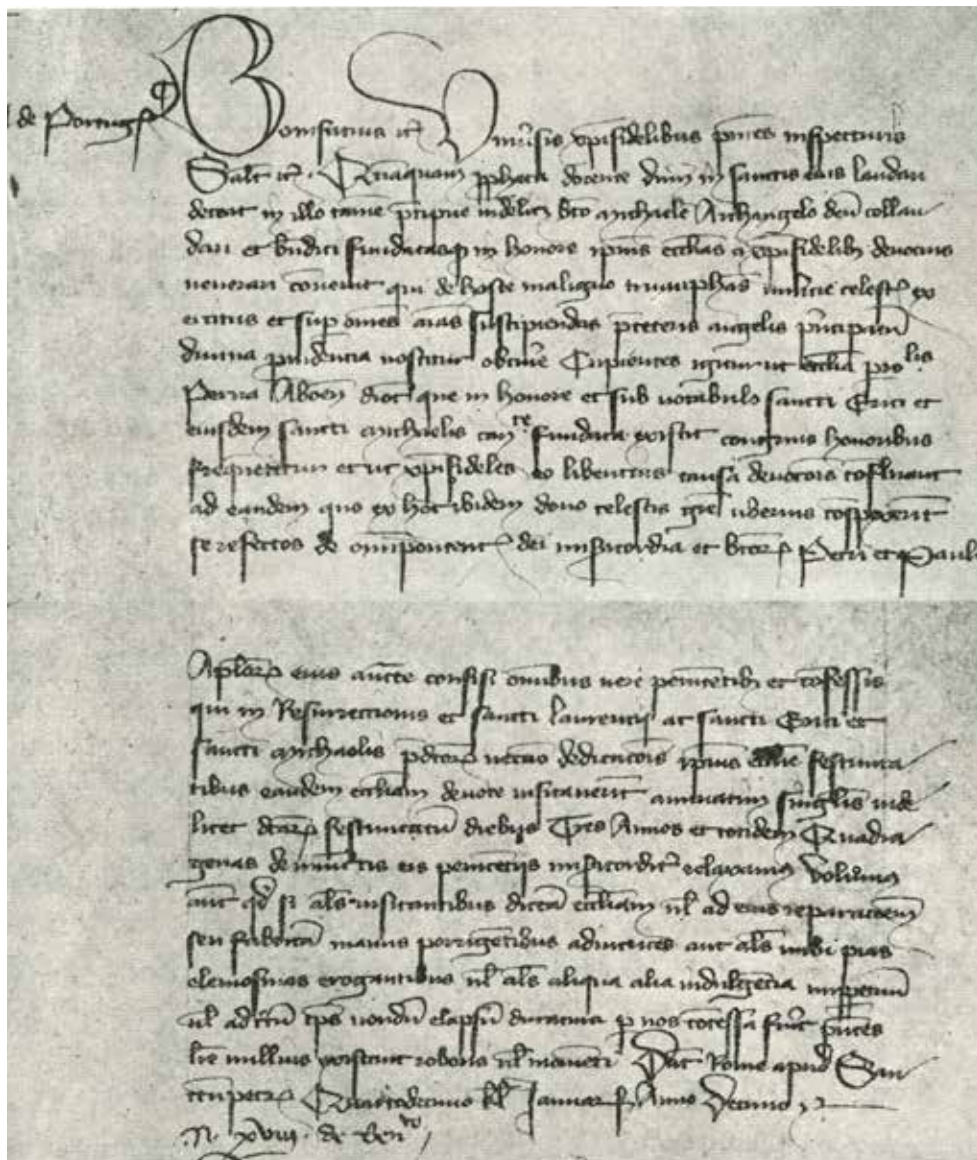

Antell, Kurt 1956. *Pernå sockens historia I*. Helsingfors.

Antell 1956, 381.

”I Pernå ha vi till en början en enskeppig kyrka, och några anstalter, som skulle tyda på en planerad valvslagning, kunne här icke påvisas.”
(Antell 1956, 414.)

Kuva: teoksesta Antell 1956, 385.

”Påven Bonifacius IX:s brev rörande Pernå kyrka av 19 dec. 1398 i Registra Lateranensia i Vatikanarkivet.” (Antell 1956, 385.)

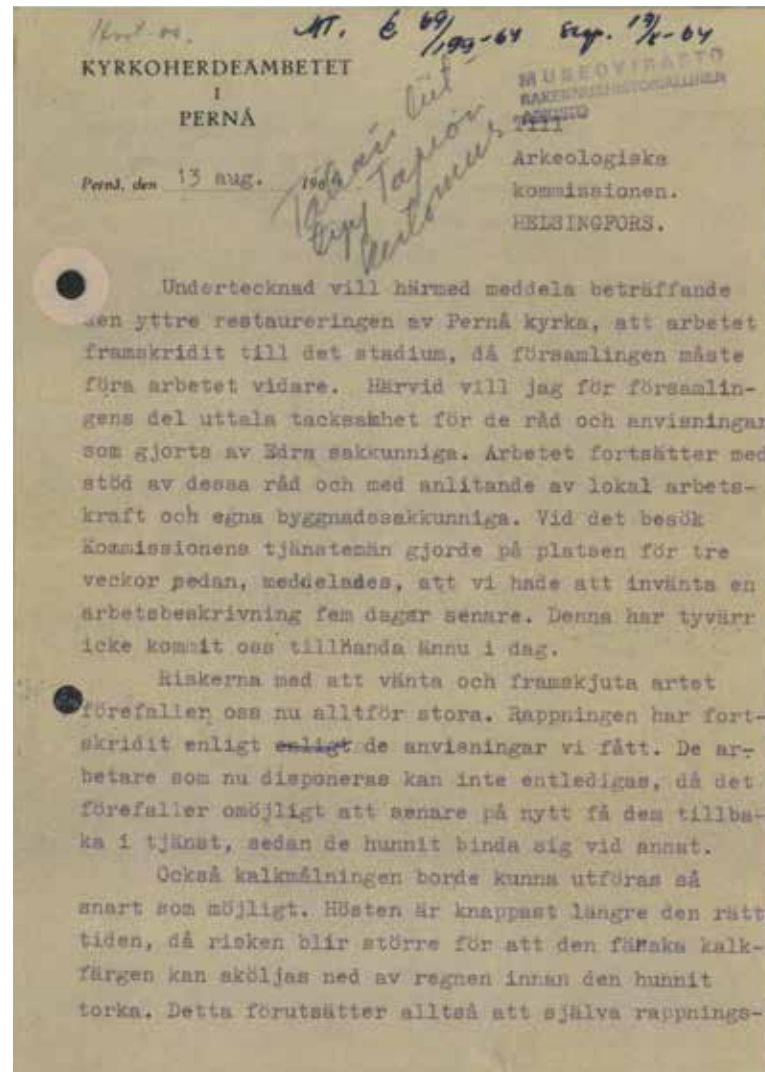
Påven Bonifacius IX:s brev rörande Pernå kyrka av 19 dec. 1398
i Registra Lateranensia i Vatikanarkivet.

Brevet lyder i fri översättning: „Bonifacius etc. sänder alla trogna kristna, som få del av detta brev, sin hälsning etc. Ehuru, såsom profeten förkunnar, Herren bör prisas i hans helgedomar, bör likväl i denna helgedom i synnerhet den helige ärkeängeln Mikael lovprisas och välsignas och bör därför honom helgade kyrkor av trogna kristna ägnas vördnadsfull dyrkan, emedan han segerrikt kämpat mot den lede fienden och framom andra änglar för de själar, som böra räddas, vunnit det himmelska riket. Då vi sålunda önska, att Pernå församlings kyrka av Åbo stift, som enl. kanonisk ordning grundats för och helgats åt sankt Erik och sankt Mikael, med vederbörliga vördnadsbetygelser må besökas, och på det att dessa vördnadsbetygelser i rikligare mått må komma den till del så att dessa besökare ynnigare må hugvalas av himmelsk nåd, så efterskänka vi i namn av den gudomliga barmhärtigheten och de heliga apostlarna Petrus och Paulus åt dem, som årtigen på den helige Laurentius', den helige Eriks och den helige Mikael's dagar med fromt sinne besöka denna kyrka, dem ålagd tre års och fyrtio dagars bot. Vi vilja sålunda, att itali de, som besöka kyrkan, till dess reparation eller byggande räcka densamma en hjälpande hand eller för övrigt giva denna fromma allmosor eller något annat, åt dem skall beviljas syndaförlåtelse evärdeligen eller för en bestämd tid framåt, vilket härmed bekräftas. Givet i Rom i sankt Petri palats den fjortonde dagen före den 1 januari under det tionde året (av påvens pontifikat = 19 dec. 1398).”

Antell 1956, 385.

”Pernå moderkyrka intog en dominerande ställning även i förhållande till de nybildade kapellen, vilkas församlingar måste bidra till dess underhåll. Gråstenskyrkans olika byggnadsskeden skildras i det följande. Här må vi endast dröja vid det intresse den katolska kyrkans överhuvud, påven i Rom, ägnade kyrkobygget i den avlägsna landsändan. Det förefaller som om byggnadsarbetena i slutet av 1390-talet skulle ha lidit avbräck i brist på medel. Den italienskfödde Bonifacius IX (1368–1404), som i allmänhet var mycket mån att öka kyrkans intäkter, utfärdade då den 19 dec. 1398 en bulla, vari han utlovade syndaförlåtelse åt all, som på vissa heldagar besökte Pernå kyrka och ”till dess reparation eller byggande” räckte densamma en hjälpande hand.” (Antell 1956, 384.)

1964 ulkopuoliset restaurointityöt

Glader, Hugo 1964. Pernajan kirkon kirkkoherra Hugo Gladerin 13.8.1964 päivätty kirje Museoviraston rakennushistorian osastolle liittyen Pernajan kirkon ulkopuolen restaurointitöihin. Museoviraston arkisto.

Kirkon ulkorappaukset korjattiin vuonna 1964.

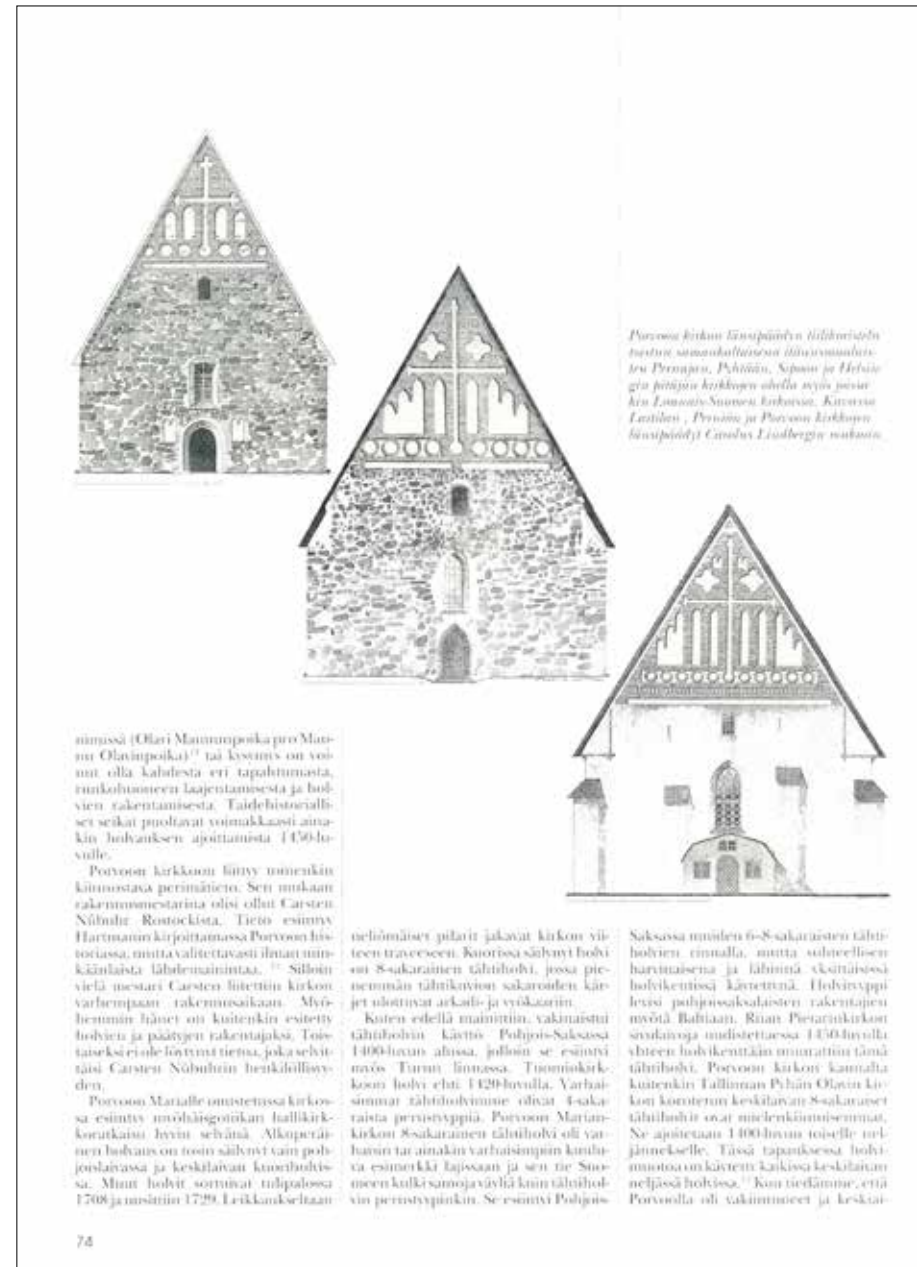
Ulkoseinien saumoissa oli laasti-irtoamia ja kalkkimaalauksessa oli sammaloitumista ja irtoamista. Saumat korjattiin kalkkilaastilla 1:3 ja lopuksi maalattiin kalkkivärillä. Tarvittava kalkki sammutettiin. Työ suoritettiin kesällä 1964.²

2 Muinaistieteellinen toimikunta 1964. Pernajan kirkon ulkoseinien kalkitsemiseen liittyvä restaurointikaavake. Museoviraston arkisto.

1980 Ars Suomen taide 1

Sarajas-Korte, Salme (päätoim.) 1980. Ars Suomen taide 1. Weilin+Göös, Otava, Helsinki. Etukansi ja sivu 74.

Kertomus Pasi Kaarton tekemästä matkasta Pernajaan 5.8.1980

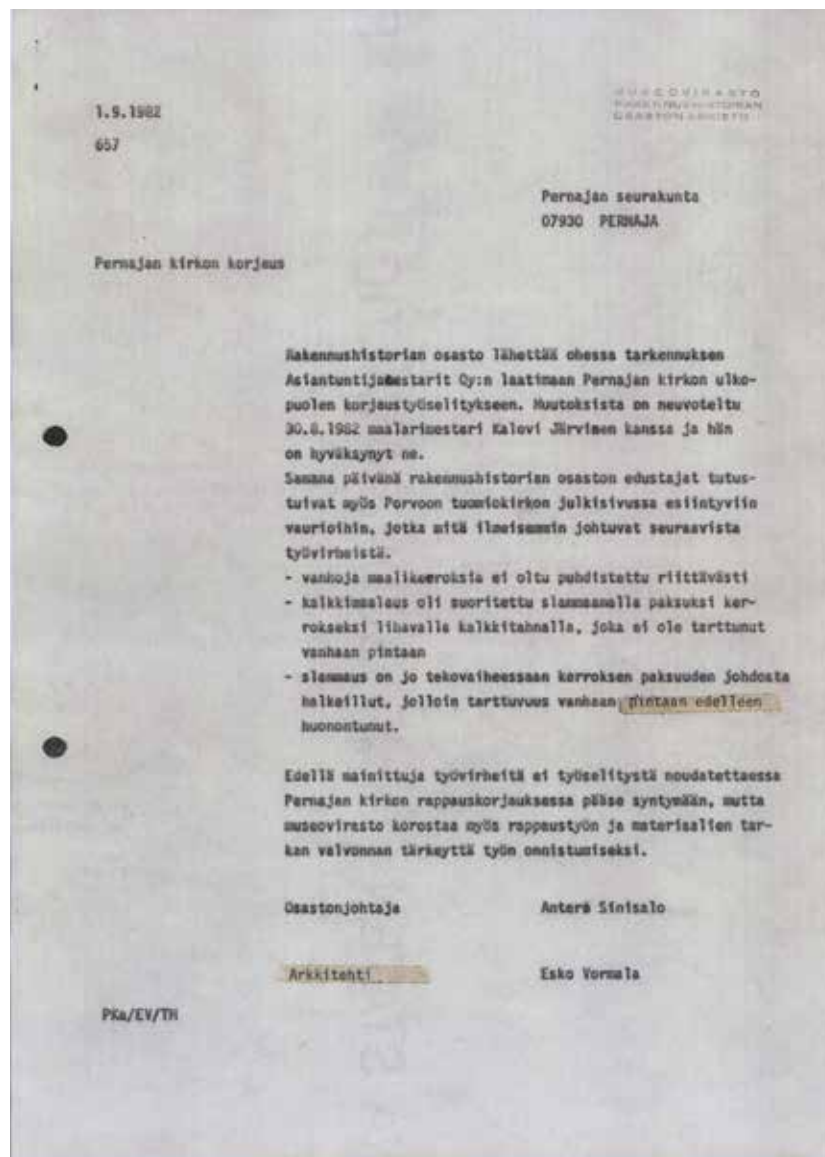
”Matkani tarkoituksena oli ohjeiden antaminen Pernajan kirkon katon korjaamista varten. Katto on paanujen muodosta ja käytetystä puutavarasta päätellen rakennettu 1800-luvulla. Sitä on useasti paikkailtu, viimeksi aivan äskettäin. Työssä on käytetty hieman liian paksuja paanuja, mikä näkyy rivien epätasaisuutena. Katon etelälape on pohjoislapetta huonommassa kunnossa. Joitakin paanuja on halkeillut. Katto ei kuitenkaan vuoda, minkä totesin ullakolta. Aluslaudoituksessa en havainnut lahoa ja kattotuolit olivat erittäin hyvässä kunnossa. Mielestäni hyvin tervattuna nykyinen katto kestää vielä kymmeniä vuosia. Haljenneet paanut on parasta tilkitä elastisella kitillä, esim. venekitillä ja katto käsitellä kahteen kertaan sivelemällä hautatervalla.

Helsinki 15.9.1980

Pasi Kaarto”

Kaarto, Pasi 1980. *Kertomus Pasi Kaarton tekemästä matkasta Pernajaan 5.8.1980*. Kypfi.fi, Museoviraston arkisto.

1982 ulkopuoliset rappauskorjaustyöt

Kirkon julkisivurappaus
uusittiin vuonna 1982.

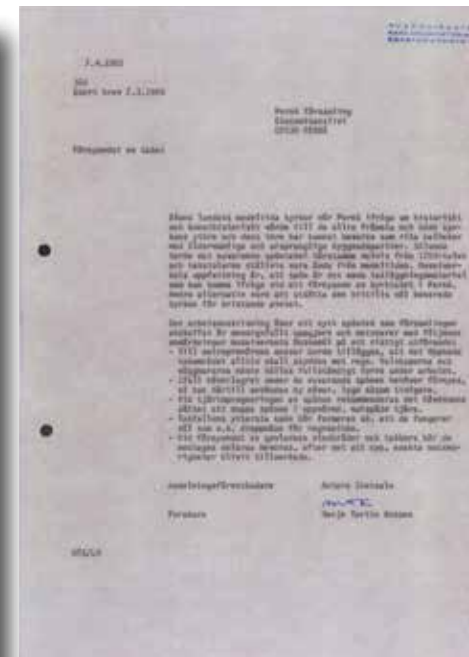
Sinisalo, Antero; Vormala, Esko 1982. Museoviraston rakennushistorian osaston johtaja Antero Sinisalon ja arkkitehti Esko Vormalan 1.9.1982 päivätty kirje Pernajan seurakunnalle liittyen Pernajan kirkon ulkopuolen korjaukseen. Museoviraston arkisto.

1985 paanukatteen uusimista suunniteltiin

Vuonna 1985 Pernajan paanukatto haluttiin uusia. Pernajan seurakunta tiedusteli Museoviraston rakennushistorian osaston kantaa, jos paanun sijaan käytettäisiinkin esimerkiksi kuparipeltiä. Museoviraston rakennushistorian osaston johtaja Antero Sinisalo ja tutkija Marja Terttu Knapas vastasivat, että paanu on ainut materiaalivaihtoehto.

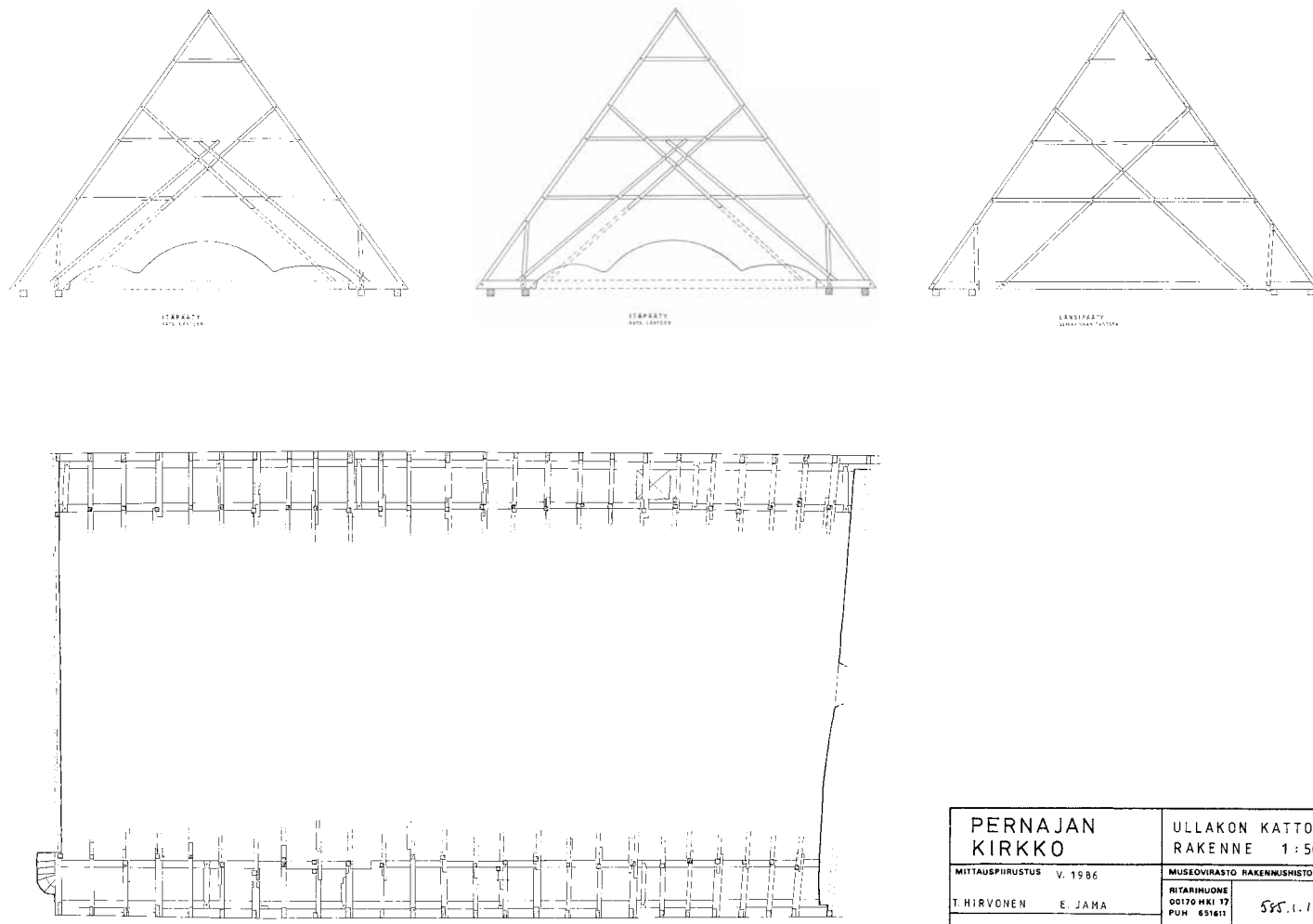

Wiik, Monica 1985. Pernajan seurakunnan talouspäällikkö Monica Wiikin 7.3.1985 päivätty kirje Museoviraston rakennushistorian osaston tutkija Marja Terttu Knapakselle liittyen Pernajan kirkon paanukaton korjaustyöhön. Museoviraston arkisto.

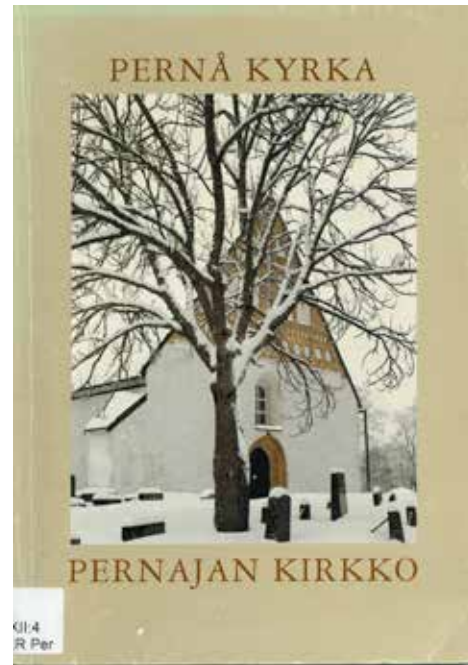
Knapas, Marja Terttu; Sinisalo, Antero 1985. Museoviraston rakennushistorian osaston tutkija Marja Terttu Knapaksen ja osastonjohtaja Antero Sinisaloon 7.4.1985 päivätty kirje Pernajan seurakunnan talouskanslialle liittyen Pernajan kirkon katon uudistustyöhön. Museoviraston arkisto.

1986 Museoviraston mittauspiirustukset

Pernajan kirkon ullakon kattotuolirakenteiden mittauspiirustukset vuodelta 1986. T. Hirvonen & E. Jama, Museoviraston rakennushistorian osasto. Säilyttävä arkisto: Museoviraston arkisto.

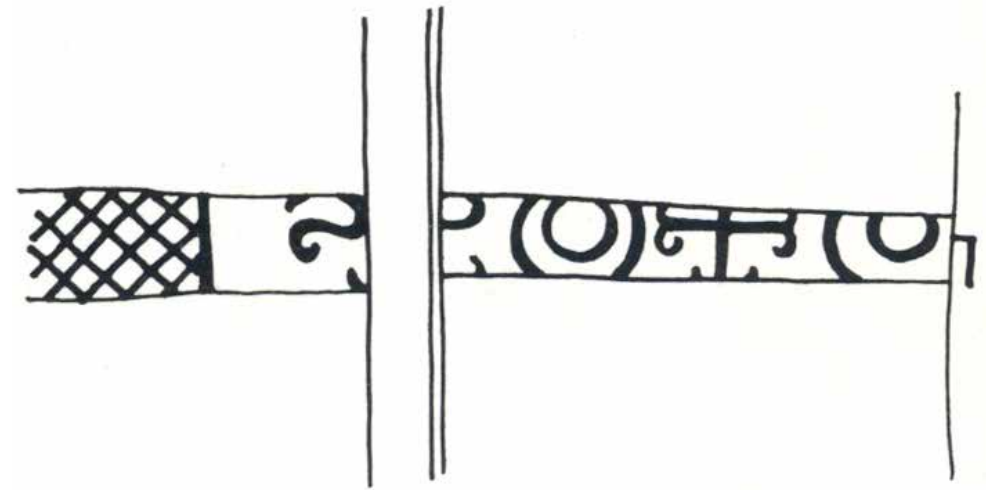
1989 Anita Utterström

Utterström, Anita (teksti); Albrecht, Kristoffer (kuvat); Nyback, Virva (suomennos) 1989.
Pernå kyrka : Pernajan kirkko. Pernå församling, Pernaja.

Maalaus Pernajan kirkon asehuoneen kattolaudassa. Kuva: Livady 2016.

Rakennusmestarin puumerkki?

”Asehuoneen vintillä on voimakkain vedoin maalattu kattolauta. Siinä on mm. pyöreä kuvio, muutama samankeskeinen ympyrä ja ristinmerkki. Lautaa ei ole maalattu paikan päällä, koska viereiset maalatut laudat peittävät osittain merkit. Laudan alkuperä on edelleen tuntematon.”

(Utterström 1989, 14–15.)

Bild 1
Kuva 1

Bild 2
Kuva 2

Bild 3
Kuva 3

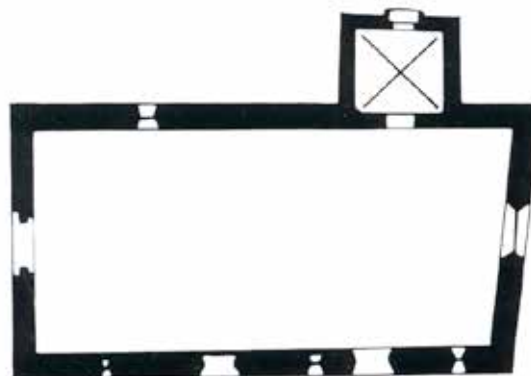

Bild 4
Kuva 4

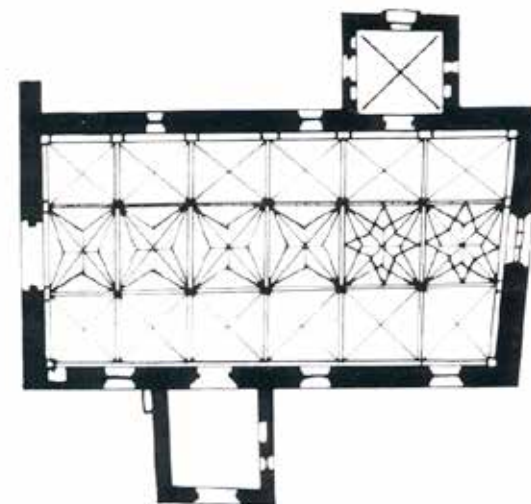

Bild 5
Kuva 5

Ote Utterströmin teoksesta

"Runkohuone on suorakaiteen muotoinen ja sen itäisivu on huomattavan viisto. Mikään ei viittaa siihen, että holvausta olisi suunniteltu tässä rakennusvaiheessa: muuri on muurattu ylös kattotuolia kantaviin hirsiin asti ja pilasteri peittää osaksi yhtä pohjoisseinän vihkiristiä. On vaikea päätellä oliko tässä alunperin puukatto vai avoinainen kattotuoli. Kirkon nykyiset pilarit ja pilasterit on varmasti muurattu holvaamisen yhteydessä. Aikaisemmin ei ollut kantavien tukien tarvetta. [...] Asehuone ajoittuu vuoden 1390 ja 1400-luvun lopun välille, joskaan asiakirjat eivät mainitse siitä mitään. Mikäli oletamme, että runkohuone valmistui 1390-luvulla ja otamme huomioon, että runkohuoneen holvimaalaukset sijoittuvat useimpien tutkijoiden mielestä 1400-luvun keskivaiheille – tietyin varauksin – voimme sijoittaa holvauksen näiden vuosilukujen välille tai tapahtuneeksi holvimaalauksen teon yhteydessä. Samanaikaisesti holvaamisen kanssa rakennettiin ehkä muutakin kuin pilasterit, tiilikoristelut ja asehuone."³

3 Utterström 1989, 8.

1991 Pentti
Zetterberg (Knapas)

JOENSUUN YLIOPISTO
Karjalan tutkimuslaitos
Ekologian osasto

DENDROKRONOLOGIAN LABORATORIO

PUOLUSTOAJOITUKSEN SELOSTE

Nro 67

Näytteet: FIU1301 - FIU1303

Kohde: Pernajan kirkon hirret

Tunnus: FIU13

Paikka:

Kunta: Pernaja

Työn tilaaja: Marja-Terttu Knapas

Tilaus: M.-T.K./12.3.1990

Näytteenotto: P. Zetterberg

W-lä¹: 7/13

Näytteiden säilytys: dendrokronologian laboratorio

Puolellansiivys: P. Zetterberg

Luoottettavuus: P.-L. Knapas

Ajoitus: P. Zetterberg

N:o	Näyte	Sijainti kohteessa ¹	Sp. ²	Ikä, vuosi	s.d.	er.	m.s.	Vuodet	PL ³	Puun katoaika ⁴
01	hirsit	4ks kattot. S-käpälä	1	278	54.5	47.3	.953	.181 1162-1439	2A	talvi 1439/1440
02	hirsit	S-seinän sis. tasakerta	1	225	59.2	27.9	.904	.160 1217-1439	1A	talvi 1439/1440
03	hirsit	1ks kattot. poikkihirsi	1	325	64.2	44.9	.948	.163 1115-1439	1A	talvi 1439/1440
04	hirsit	kannattihirsit,pohjoinen	1	314	65.9	40.9	.883	.183 1126-1439	2A	talvi 1439/1440
05	hirsit	kannattihirsit,eteläinen	1	294	60.9	35.5	.930	.202 1146-1439	1A	talvi 1439/1440
06	hirsit	18ks kattot. W-keikkapuu	1	269	62.5	22.3	.759	.193 1171-1439	2A	talvi 1439/1440
07	hirsit	25ks kattot. W-käpälä	1	136	85.9	44.5	.822	.242 1304-1439	2A	talvi 1439/1440

Ruutu: Kattotuolit numeroidut lännessä lukien. Hirsit 04 ja 05 pohjoisessa sakariston kohdalla.

Läsnä: Kaikkien hirsien vuosiluvut voitiin ajoittaa, koska kaikissa näytteissä valittuissa hirsissä oli jäljellä puun alkuperäinen suurenlainen pinta (joko kaarnan alla tai ns. riisipinta), voidaan myös puiden katoajankanta antaa kaikissa vuodet tarkkuudella.

Kaikkia näytteissä vuosiluvut päättyivät tasolleen samaan vuoteen 1439. Tuona kesänä puut olivat vielä kasvissa: neet täydellisen vuosiluvun. Kaikki puut oli kaadettu rakennustarpeiksi kesän 1439 kasvukauden jälkeen ja ennen vuoden 1440 kasvukautta. Kasvukausien välinen aika voidaan määrittää syyskuun lopun ja huhtikuun lopun väliseksi ajaksi.

Ajoitus on täysin yhteneväinen kaikkien näytteiden osalta. Rakaraja ajoitettujen kattotuolien, tasakertapuiden ja pohjoisessa sakariston kohdalla sijaitsevien kannattihirsien peikkälojoittamalle ja siten rakennuksen alkamismälle mahdollisella valmistusajankohdalla on syysk 1439, jos oletetaan että rakennustöitä on tehty syyskuun jälkeinkin talvikaudella. Todennäköisesti kuitenkin vuoden 1439 kasvukauden jälkeen kaadettujen puut on käytetty vasta kesällä 1440. Lopullinen valmistusajankohda on tietenkin vaikea väärtä pitteä, eikä jope muutama vuote, mutta siihen ei nyt tutkittujen näytteiden perusteella voida ettaa kantea.

Pernajan kirkon hirsien aineiston avulla itälään uudenmaan yhtenäinen puolustekronologia voitiin ulottaa aina vuoteen 1115 AD asti, mikä on yli 90 vuotta pitimmälle, kuin on aikaisemmin ollut mahdollista. Samalla alueen tuotokronologia on toiseksi pisin Suomessa laadittu, sen pituuden ylittää vain Turun alueen tuotokronologia noin 50 vuodel- la.

Tuotokronologiassa on nähtävissä eräitä mielenkiintoista piirteitä, jotka kertovat ympäristöolosuhteiden, lähinnä kesäilmasto- ja vaihteellisuuden Suomen keskiajan alusta lähtien (ks. kuva 1). Lyhyesti todettakoon, että erityisen epäedullisella menyn paksuuskasvun kannalta olivat vuodet 1191, 1219, 1256, 1322, 1328 ja 1408. Nämä vuodet ovat varsin todennäköisesti olleet epäedullisella myös viljan viljelylle, oivasta eräät niistä saattaneet aiheuttaa varsinainen katovuodenkin ja ovat näin vaikuttaneet tuonakalteen ihmistoimintaan ja autukseen. Tavoitista parempia vuosia menyn paksuuskasvulla ovat olleet esim. vuodet 1227, jaksot 1240-1255, 1303 ja 1371.

Päiväys ja allekirjoitus: Joensuu 7.1.1991

Pentti Zetterberg

PL Pentti Zetterberg

Dendrokronologian laboratorion johtaja

Viihtäminen

Zetterberg, P., 1991. Pernajan keskiaikaisen kirkon puurakenteiden iänmääritys, dendrokronologiset ajoitukset FIU1301-FIU1307, Joensuu yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, Ekologian osasto, Dendrokronologian laboratorio, ajoituseloste 67.

Viihtäminen

0 : näytelukumäärä runko/erilliset näytteet.

1 : s. = seinä, nk. = hirsikerta alkaista lukien.

2 : puutajit, 1 = mänty (Pinus silvestris), 2 = kuusi (Picea abies), 3 = tammi (Quercus robur).

3 : näytteen pinta, 1 = kaarna, 2 = alkuperäinen, 3 = maastopuu (pintapuu), 4 = sydänpuu.

4 : keskopuu (nyrkkipuu), 8 = keuhkopuu (verhoilapuu).

4 : mikäli puun alkuperäinen pinta puuttuu, annetaan katoavuu arvioitua puuttuvan luotettavan mukaan laadittuna.

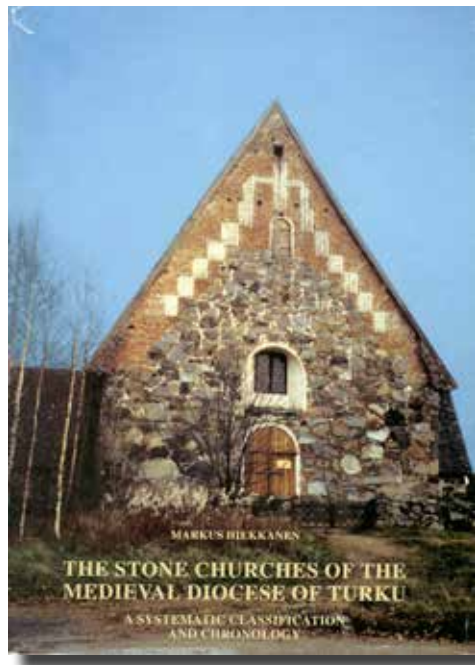
Pernajan keskiaikainen kivikirkko, puurakenteet
Hirsien vuosilustojen keskipaksuus 1124-1439

Zetterberg, Pentti 1991. Pernajan keskiaikaisen kirkon puuraken-
teiden iänmääritys, dendrokronologiset ajoitukset FIU1301-FIU1307.
Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, Ekologian osasto,
Dendrokronologian laboratorio, ajoituseloste 67.

- Poinintoja arkisto- ja kirjallisuustutkimus -

Livady Pernajan kirkko | Arkisto- ja kirjallisuustutkimus 67

1994 Markus Hiekkänen

Hiekkänen, Markus 1994. *The Stone Churches of the Medieval Diocese of Turku: A Systematic Classification and Chronology*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 101. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.

Karttaan on merkitty Turun hiippakunnan alueen keskiaikaiset kirkkokorkeudet ja niiden jäännökset. Kuva on teoksen sivulta 14.

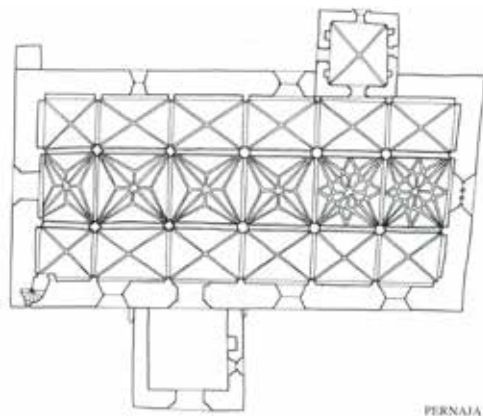

Markus Hiekkänen vuonna 2016. Kuva: Wikipedia.

Hiekkänen on väitöskirjassaan käsitellyt muun muassa ajoitusmetodeita sekä niiden luotettavuutta. Metodeja on seuraavanlaisia:

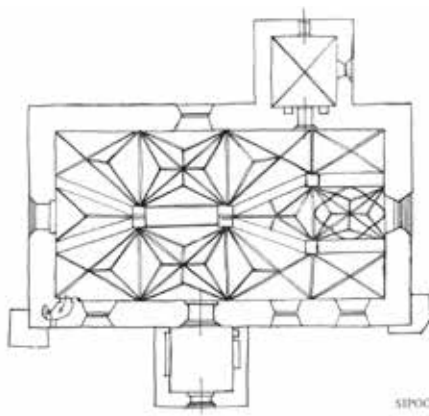
- historialliset lähteet
 - kirjalliset lähteet
 - seinä- ja holvimaalausten kirjoitukset
- tiilien koot ja limitykset
- kalusteet
- arkeologiset löydöt
- tieteelliset ajoitusmenetelmät
 - radiohiiliajoitus
 - TL-menetelmä eli luminesenssijointus
 - dendrokronologia eli vuosirengasajointus.

(Hiekkänen 1994, 213–217.)

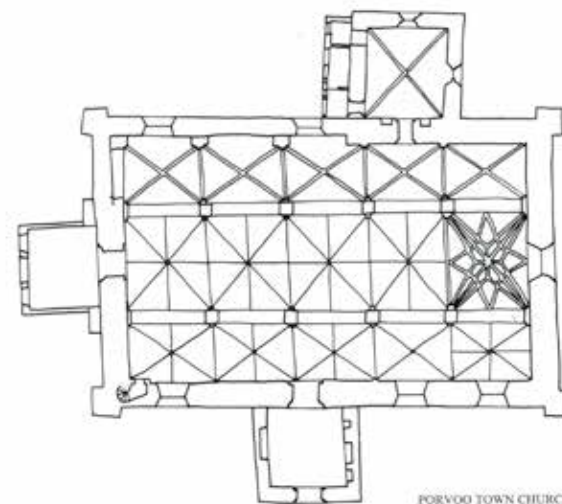
PERNAJA

Pernajan kirkon runkokuone rakennettiin aikaisemmin, aikavälillä 1430–1450. Asehuone rakennettiin runkokuoneen jälkeen. Sakaristo on kuitenkin toisen rakentajan suunnittelema ja rakentama. Se voi olla jopa 1430-luvulta. (Hiekkanen 1994, 218.) Kuva: teoksesta Hiekkanen 1994, 327.

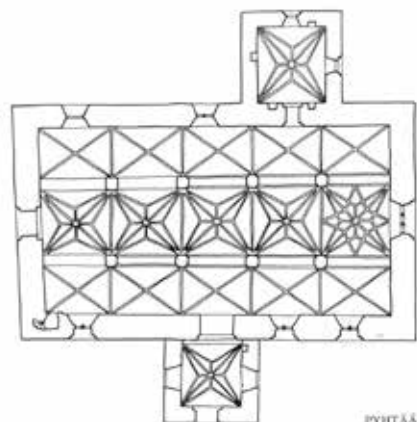
SIPOO

Sipoon kirkko rakennettiin vuosien 1450–1454 välisenä aikana (Hiekkanen 1994, 218). Kuva: teoksesta Hiekkanen 1994, 334.

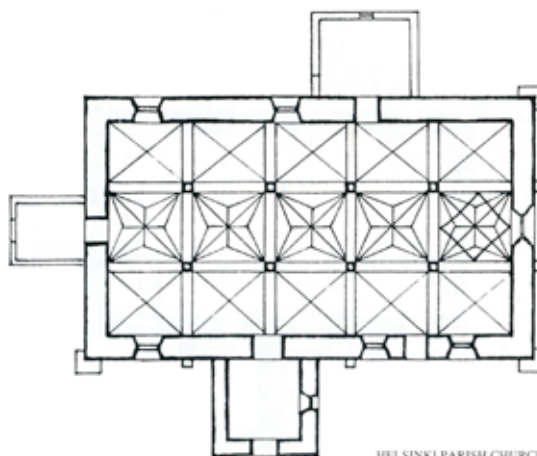
PORVOO TOWN CHURCH

1410-luvulla rakennettua Porvoon kirkkoa laajennettiin vuosien 1450 ja 1460 välillä (Hiekkanen 1994, 218). Kuva: teoksesta Hiekkanen 1994, 329.

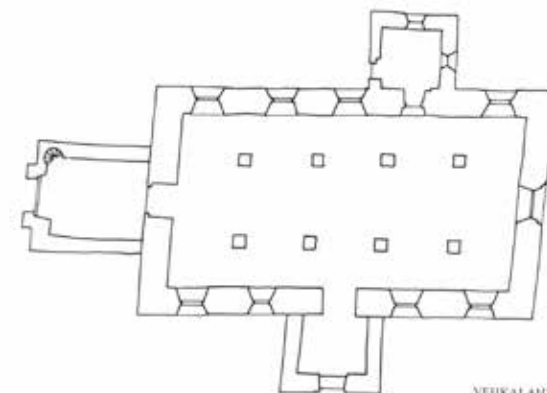
PYHTÄÄ

Pyhtään kirkko rakennettiin viimeisenä. Se valmistui viimeistään vuonna 1460 (Hiekkanen 1994, 218). Kuva: teoksesta Hiekkanen 1994, 329.

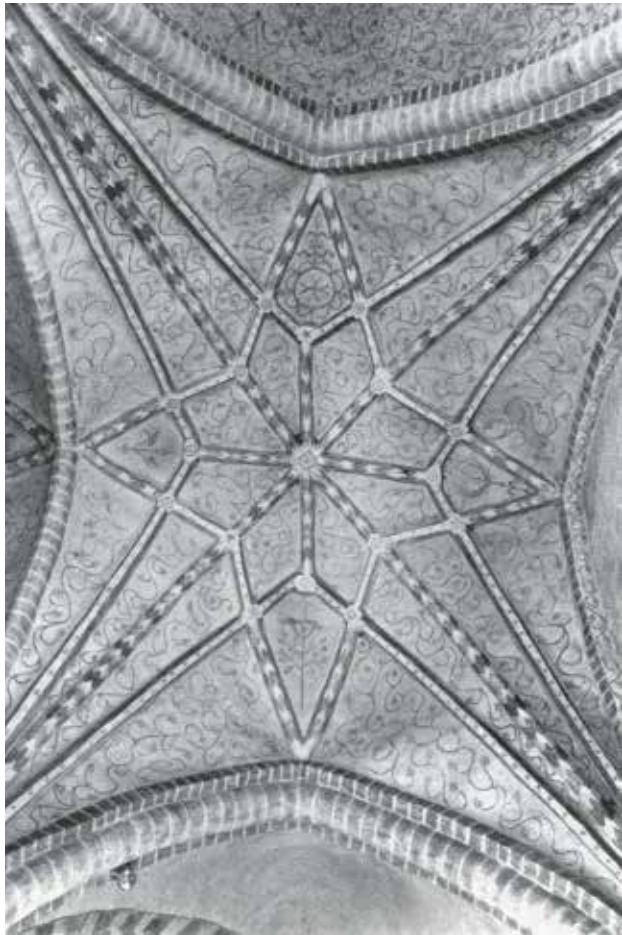
HELSINKI PARISH CHURCH

Helsingin pitäjän kirkko kaikkine osineen valmistui vuoteen 1460 mennessä (Hiekkanen 1994, 218). Kuva: teoksesta Hiekkanen 1994, 306.

VEHKALAHTI

Vehkalahden kirkolla, tai ainakin sen runkokuoneella, on piirteitä, jotka linkittävät sen Itä-Uudenmaan kirkkoryhmään. Se rakennettiin vuosien 1430 ja 1470 välissä. (Hiekkanen 1994, 218.) Vehkalahti kuuluu nykyisin Haminaan ja Kymenlaakson maakuntaan. Kuva: teoksesta Hiekkanen 1994, 342.

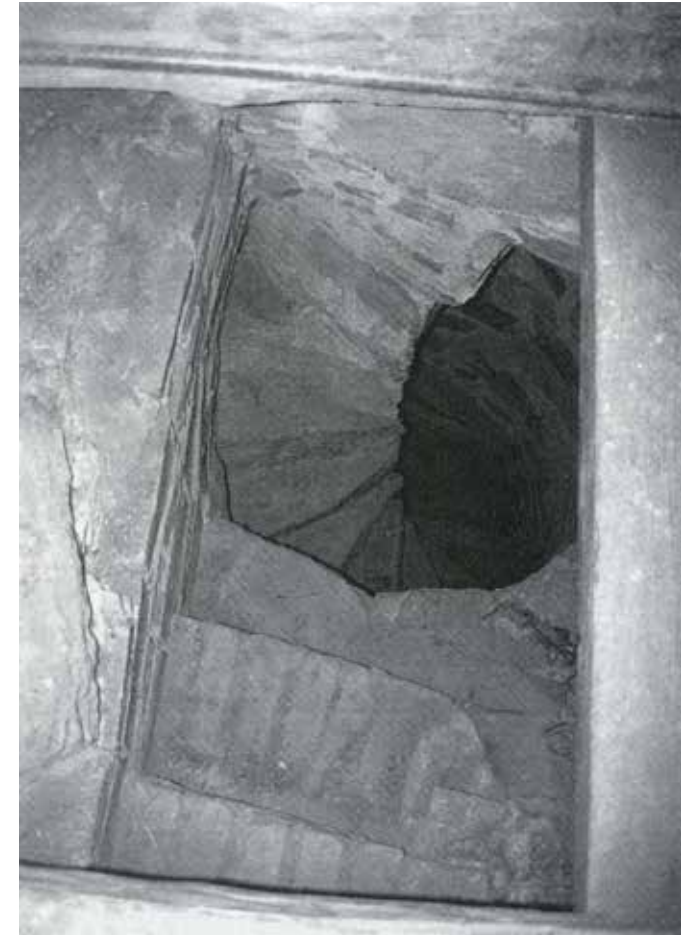
Pernajan kirkon keskilaivan ensimmäinen 28-jakoinen tähtholvi vuonna 1980. Kuva: P. O. Welin, MVHT. Teoksesta Hiekkänen 1994, 136.

Sipoon kirkon eteläjulkisivu vuonna 1900. Kuva: Polyteknillisen opiston tutkimusmatkalaisten ottama kuva, MVHT. Teoksesta Hiekkänen 1994, 47.

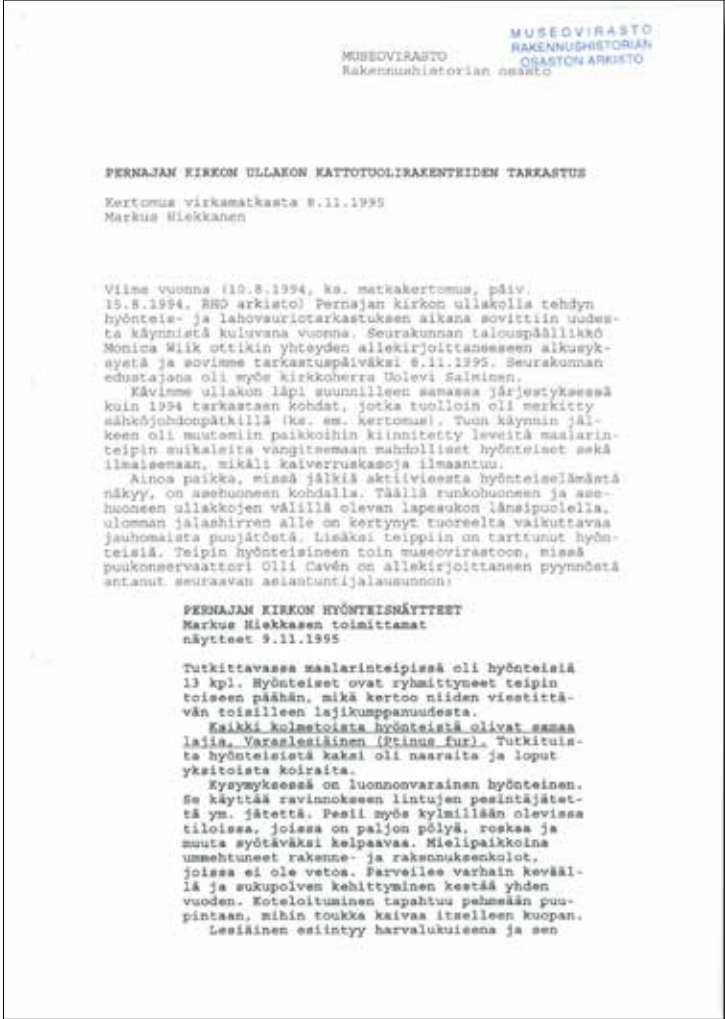

Pyhtään kirkon eteläjulkisivu vuonna 1904. Kuva: Carl Frankenhaeuser, MVHT. Teoksesta Hiekkänen 1994, 46.

Sipoon kirkon muurinsisäinen ullakkoporras. Kuva: Markus Hiekkänen 8.10.1992. Teoksesta Hiekkänen 1994, 84.

1994 ja 1995
kattotuolien
tarkastus

Hiekkänen, Markus 1995c. Kertomus virkamatkasta 8.11.1995. Pernaajan kirkon ullakon kattotuolirakenteiden tarkastus. Museoviraston arkisto.

Pernajan kirkon katosta etsitään papintappajia ja kuolemankelloja

Kuoriaiset nakertaneet Agricolan kastekirkon puurakenteita

SAMI SOININEN
Helsingin Sanomat

PERNAJA – Pernajan vanhasta kirkosta on löytynyt jälkiä papintappajista, kuolemankelloista ja tupajumeista. Kuoriaiset ovat jyrtsineet kirkon kattorakenteita, mutta jälkien ikää ei ole vielä saatu selvitettyä.

"On vaikea todeta, ovatko vahingot aiheutuneet viime vuosina vai monen kymmenen vuoden aikana", sanoo Porvoon luonnontieteellisen museon intendentti Raimo Luoma.

Sortumavaaraa ei ole

Pernajan seurakunnassa ehdittiin jo pelätä, että nakertajat pistävät poskeensa jopa kirkon kattoon kannattavat ns. kattotuolit, jolloin sortumisvaara olisi ollut ilmeinen. Ensimmäiset tilannearvot osoittautuivat kuitenkin huan

Kuolemankello

Jos emme löydä eläviä hyönteisiä, asialle ei tarvitse tehdä mitään", Luoma sanoo.

Koska rakenteiden välissä on käytetty mm. tuohia, niiden kätköistä voi silti löytyä vielä yllätyksiä. Jos katosta löytyy eläviä kuoriaisia, joudutaan rakenteet ilmeisesti myrkyttämään.

Luoman mukaan tehokkain ratkaisu olisi tuhohyönteiskaasun käyttö, mutta tilojen laajuuden takia se ei tule kysymykseen. Vahingoittuneita osia voidaan kuitenkin yrittää myrkyttää ulkopuolelta.

Jälkiä tuhoisista kuoriaisista on etsitty kiihkeästi kirkon katon kantavista rakenteista.

Pernajan vanha kirkko on rakennettu 1300-luvun lopulla.

huulivat, että kattorakenteissa mellastaa erittäin vahingollisena pidetty tupajäärä, jonka tuhovoi-
maa on verrattu jopa termiittien lämpimissä maissa aiheuttamiin vahinkoihin.

Lähemmässä tutkimuksessa tupajäärästä ei löytynyt merkkejä. Niitä esiintyykin lähestulkoon vain Ahvenanmaalla.

Pernajan kirkosta löydettyistä hyönteisvieraista mystisimmän maineen omaa kuolemankello-niminen jumikuoriainen.

Vanhoina aikoina kuoriaisen tikuttava ääntä kuunneltiin seinä-
hirsistä ja arveltiin sen merkitse-
vän viimeisen tuomion lähesty-
vän.

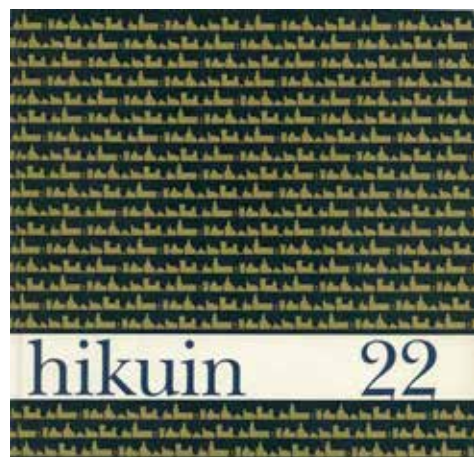
etuselän etureunassa käytävän seinä

Teippiä reikiin

Monica Wiikin teisten syömiä p aiotaan laittaa teip paikalleen ensi Jos teippeihin on kiä, kuoriaiset o simmin hyvissä v rakenteet joudu mään.

Pernajan harmi Mikaelin kirkko kael Agricolan

1995 Markus Hiekkänen

Vain yhdeksässä kirkossa on jäljellä alkuperäiset kattotuolit tai suuri osa niistä. Näitä kirkkoja ovat Perttelin, Finströmin, Keminmaan, Pyhtään, Pernajan, Sipoon, Isonkyrön ja Ulvilan kirkot. (Hiekkänen 1995a, 260–261.)

Takstolar i Finlands medeltida stenkyrkor

Av Markus Hiekkänen

1. Inledning

År 1991 beslutade den nordiska takstolsgruppen att presentera en översikt av forskningen kring takstolar i nordiska kyrkor på det 5 kyrkourkeologiska symposiet på Hald Hovedgård nära Viborg, Jylland. Jag presenterar här bakgrunden med forskningssituationen och möjligheterna när det gäller de medeltida stenkyrkorna i Finland.

Takstolforskningen inleddes på allvar efter att vår takstolsgrupp grundades 1987.¹ Någorlunda var jag bekant med takstolarna från förut genom arkeologisk och byggnadshistorisk forskning. Emellertid var det först diskussioner med medlemmarna i gruppen och forskningsresor till kyrkvändar i Norge och Danmark som visade vägen. Gruppens mål har varit att systematiskt samla in uppgifter om de medeltida kyrkornas takstolar och deras tillstånd. Utöver det har vi övervägt möjligheterna att skydda bevarade takstolar och rädda dem undan det hot som dagens teknik utgör. Resultatet har bl.a. varit en rekommendation till alla nordiska myndigheter om vad man bör ta hänsyn till vid dendrokronologisk undersökning av takstolar.²

Gruppens mål har naturligtvis olika förutsättningar att vinna gehör i våra olika länder, beroende på t.ex. skillnaderna i antalet kyrkor. Anslag för en systematisk utforskning av alla kyrkor i Finland inom en enhetlig tidsperiod gick inte att uppbörta, varken genom museiverket eller t.ex. stiftelser. I stället sam-

lade jag fr.o.m. 1987 information under mina besök i kyrkorna, när tillfälle gavs. Elna Möllers anteckningskort som hon utvecklat för kyrkorna i Danmark var till en början till stor hjälp. Senare sammanställde Barbro Sundnér och Ola Storsletten en tillämpad version av kortet som visade sig vara mer användbart också vid undersökningen av kyrkorna i Finland.³

År 1990 påbörjade jag min doktorsavhandling om klassificeringen av Finlands medeltida stenkyrkor, där ett mål var att kunna identifiera deras byggmästare. För att få ihop materialet var jag tvungen att gå igenom alla kyrkor flera gånger. Jag bestämde mig för att samtidigt gå igenom takstolarna även om det inte var meningen att de skulle behandlas i avhandlingen. Målet var att göra ett systematiskt kartotek, tillvärdare dock utan ambitioner på bred databas.

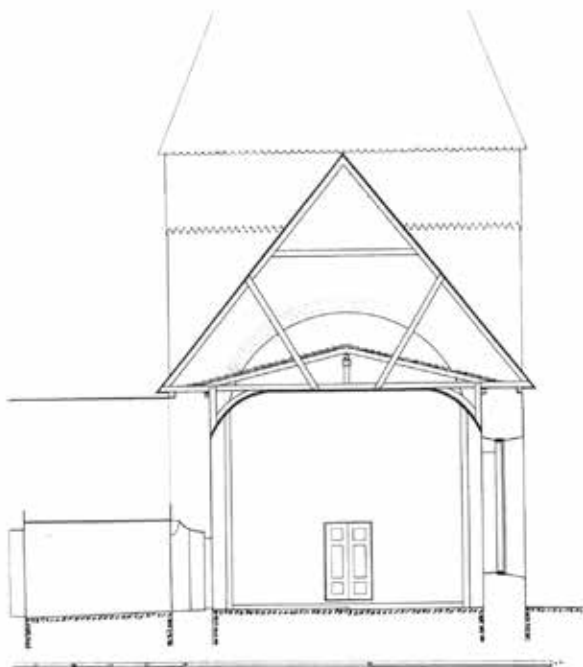
Grundläggande fakta insamlade jag genom att t.ex. undersöka murarna på vinden för att se om kyrkan hade brunnit. Så långt det var möjligt gjordes försök att med genomgång av arkiv och litteratur försöka datera branden. Om medeltida bränder finns inga uppgifter, däremot om bränder från senare hälften av 1500-talet.⁴ Punkt två var att undersöka gavelmurarna och sidoväggarna upptill för att se om takstolarna hade bytts ut av någon annan orsak än brand. Också här var arkiv- och litteraturstudier av nöden. Som tredje punkt mättes en del av takstolarnas nedersta delar och jag använde mig då av

259

Hiekkänen, Markus 1995a. "Takstolar i Finlands medeltida stenkyrkor." Artikkel i teoksessa *Kirkearkæologi i Norden 5. Hikuin 22*, s. 121–134. Forlaget Hikuin, Moesgård, Denmark.

”Romaaninen” kattotuoli 1630-luvulla

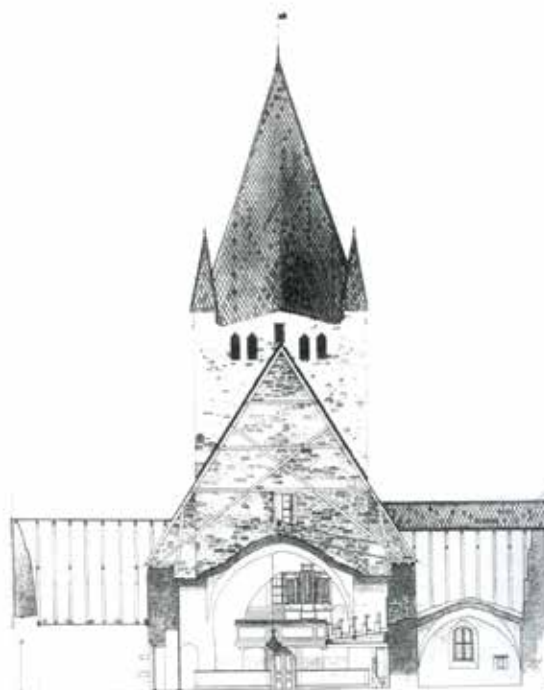
Alapaarteellinen kattotuoli

Eckerön kirkko, Ahvenanmaa. ”Romaaninen” eli alapaarteellinen kattotuoli 1630-luvulta. Piirustus: teoksesta Hiekkanen 1995a, 262. Alkuperäinen kuva: Erkki Kartanon mittauspiirustus 1930-luvulta, Museoviraston arkisto.

”Goottilainen” kattotuoli 1450-luvulla

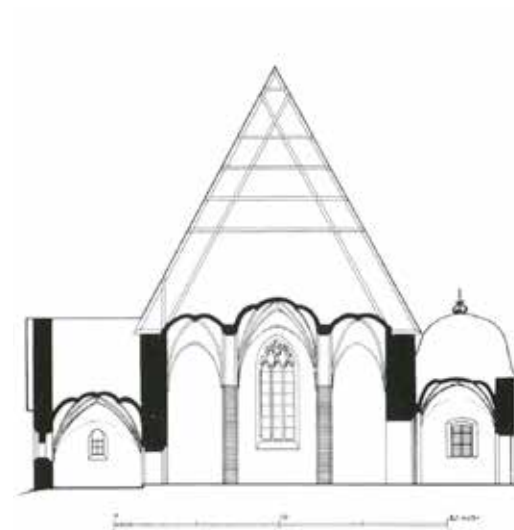
Niin sanottu ruotsalainen kattotuoli tai konttikattotuoli

Finströmin kirkko, Ahvenanmaa. ”Goottilainen” eli ruotsalainen kattotuoli tai konttikattotuoli 1450-luvulta, mittauspiirustus. Piirustus: teoksesta Hiekkanen 1995a, 262. Alkuperäinen kuva: Museoviraston arkisto.

”Goottilainen” kattotuoli n. 1460

Niin sanottu ruotsalainen kattotuoli tai konttikattotuoli

Pyhtään kirkko, Itä-Uusimaa. ”Goottilainen” kattotuoli eli konttikattotuoli noin vuodelta 1460. Piirustus: teoksesta Hiekkanen 1995a, 264. Alkuperäinen kuva: Carl Frankenhaeuserin mittauspiirustus 1907, Museoviraston arkisto.

2002 Markus Hiekkanen ja Taina Pailos

Pienoismalli (1:50) Espoon kivikirkon rakentamisesta 1400-luvun lopulla. Malli havainnollistaa sitä, kuinka Suomen kivikirkot on keskiajalla rakennettu: käytetyistä työmenetelmistä, rakennuskivien halkaisusta, laastin teosta, muurien muuraamisesta valutekniikalla ja kattoristikoiden nostamisesta miesvoimin. Malli rakennettiin Espoon kaupunginmuseon Aikamatka-näyttelyyn vuonna 2002. Asiantuntijana toimi arkeologi ja keskiajan tutkija, professori Markus Hiekkanen. Pienoismallin on rakentanut Taina Pailos. Kuva: pienoisi.fi, Espoon kivikirkon rakentaminen.

2003 Olle Sirén

Sirén, Olle 2003. *Pernajan pitäjän historia - Keskiäjalta 2000-luvulle*. Pernajan kunta, Pernaja. Teoksessa on esitetty selkeästi Pernajan kirkkoon liittyvä tutkimushistoria ja eri aikana esitetyt käsitykset sen ajoituksesta sekä kirkossa tehdyt muutokset.

"Pitäjänskirkon keskikäytävä Reinhold Hausenin vuoden 1870 vaiheilla ottamassa valokuvassa. Siihen aikaan oli vielä kummallakin puolen keskikäytävää lehteri; ne ulottuivat puolitiellen kohti alttaria. Jakob af Forsellesin perheen 1760-luvulla lahjoittama kynttiläkruunu riippuu keski- ja poikkikäytävän risteyksen yllä. Seinät ja pylväät hahmottuvat varsin vaaleina." (Sirén 2003, 316.) Kuva: teoksesta Sirén 2003, 316. Alkuperäiskuva: Reinhold Hausen, Museovirasto.

Kirkko vuonna 2003. Kirkko on "siinä asussa, jonka sen interiööri sai lähinnä vuosina 1899–1901 ja 1938–39 tehtyjen entistämistöiden johdosta." (Sirén 2003, 316.) Kuva: teoksesta Sirén 2003, 316. Alkuperäiskuva: J. Lindroth, Museovirasto.

Otteita Sirénin teoksesta

”Voidaan hyvin perustein olettaa, että Pernajassa oli vuodesta 1340 lähtien oma pappi tai että siellä ainakin kävi säännöllisesti Porvoossa asuva pappi; paikkakunnan saarnahuoneena oli ehkä puukirkko. Kun ajatellaan, että seudun kiinteä asutus oli luultavasti alkanut vakiintua 1300-luvun taitteen aikoihin, ei voida pitää mahdolltomana sitäkään, että Pernajassa oli ollut pappi ja saarnahuone jo jonkin aikaa ennen vuotta 1340. Asiasta ei kuitenkaan ole mitään suoranaisia varmoja tietoja.”¹

”Useimpien Suomen keskiaikaisten kirkkojen syntyä koskevan perinnäisen käsityksen peruspiirteitä oli ajatus, että kirkot oli rakennettu vähitellen pitkäkhön ajan kuluessa ja että tätä vaihetta oli kestänyt yhteensä monen vuosikymmenen tai jopa muutaman vuosisadan ajan.”²

”Pernajan kirkon rakennusvaiheet olivat tässä selostettavan käsityksen mukaan olleet seuraavat:

- 1. sakaristo 1200-luvulla, ”kaikkein viimeistään vuoteen 1300 mennessä”;
- 2. runkokuone (siis kirkon pääosa) puusta samaan aikaan, puinen runkokuone purettu viimeistään 1390-luvulla;
- 3. kivinen runkokuone ilman holvia ja kivipäätyjä, rakennettu viimeistään 1390-luvulla, jolloin se mainitaan paavin kirjeessä;
- 4. pylväsrivit, holvit ja päädyt, kaikki kiveä, mahdollisesti 1420-luvulla, ylem-

pi ulkokatto myöhemmin.

Kolmannessa ja neljännessä vaiheessa olisi Viron Paadisten luostarin väellä ollut varsin suuri osuus tapausten kulkuun.”³

”Kronqvistin paradigmaa ja näin ollen mm. Pernajan kirkon rakennusvaiheiden ajoitusta arvosteli jyrkästi Markus Hiekkänen vuonna 1994 ilmestyneessä väitöskirjassaan. Hiekkänen esitti, ja ilmeisesti varsin hyvin perustein, ettei 1390-luvulta peräisin olevaa Pernajaa koskevaa paavin kirjettä, kuten ei yleensääkään anekirjeitä, juuri voida käyttää kirkkojen rakentamisajankohdan määrittämiseen; Suomea koskevissa paavin kirjeissä ei lainkaan sanota, että kyse olisi juuri kivi-kirkoista.”⁴

”Uuden tutkimuksen vuosituhannen vaihteessa antama kuva Pernajan kivi-kirkon rakentamisesta on tiivistettyä seuraava: Kirkko rakennettiin noin vuonna 1440 yhtenäisen suunnitelman mukaisesti. Töitä suunnitteli ja johti luultavasti Pohjois-Saksasta tullut ”arkkitehti”, joka sen jälkeen samojen linjojen mukaisesti rakensi viisi muuta kirkkoa Keski- ja Itä-Uudellamaalla. Hänen oletetun ensimmäisen työkohteensa mukaan hän on Hiekkaselta saanut nimen ”Pernajan mestari”. Erääksi tämän mestarin tunnusmerkiksi on esitetty iso 28-jakoinen tähtiholvi.”⁵

Pernajan kirkon ikkunamaalauksen pohjalta tehty vesivärimaalaus, jossa näkyy vaakunoita. Olle Sirénin mukaan vaakunat ovat Tavastin ja Krummeriken aatelissukujen vaakunoita ja että ”on arveltu, että ne viittaavat Turun piispaan Maunu Tavastiin (piispana 1412–50) sekä linnanpäälikkö Krister Nilsinpoika Wasan (Vasa) puolisoon. Krister Nilsinpoika oli vuosina 1417–42 Viipurin linnan päällikkönä, ja hänelle oli läänitetty Viipurin lääni, johon silloin kuului myös Porvoon lääni. Mikäli tulkinta on oikea, vaakunat on ehkä saatettu asettaa kirkkoon kiitokseksi kahdelle sen ajan yhteiskunnan johtajiin kuuluvalle miehelle – hengelliselle ja maalliselle auktoriteetille –, koska he olivat arvovallallaan tukeneet kirkon rakennushanketta. Samaan yhteyteen liittyy mahdollisesti myös holvimaalauksiin kuuluva kuvio, joka Markus Hiekkasen mukaan ”näyttää olevan Vaasan suvun vaakuna.” (Sirén 2003, 316–317.) Kuva: teoksesta Tuhkanen 2005, 85. Alkuperäiskuva: Elias Brennerin (1647–1717) vesivärimaalaus, joka on julkaistu teoksessa Gamble Momumenter i Stoor Förstendömet Finland, 1671–1672. Säilytyspaikka: Kungliga biblioteket.

”Pitäjänkirkko suunnilleen 1900-luvun taitteen aikoihin. Takana vasemmalla vuosina 1854–55 rakennettu kellotapuli. Kirkon valkeat seinät ja ympäristön kasvillisuuden vähäisyys antavat karun vaikutelman.” (Sirén 2003, 314.) Kuva: teoksesta Sirén 2003, 314. Alkuperäiskuva: Museovirasto.

”Vuonna 2003 otetussa kuvassa näkyvät kirkon ja sen ympäristön 1900-luvulla tapahtuneen kehityksen tulokset.” (Sirén 2003, 314.) Kuva: teoksesta Sirén 2003, 314. Alkuperäiskuva: J. Lindroth.

1 Sirén 2003, 323.

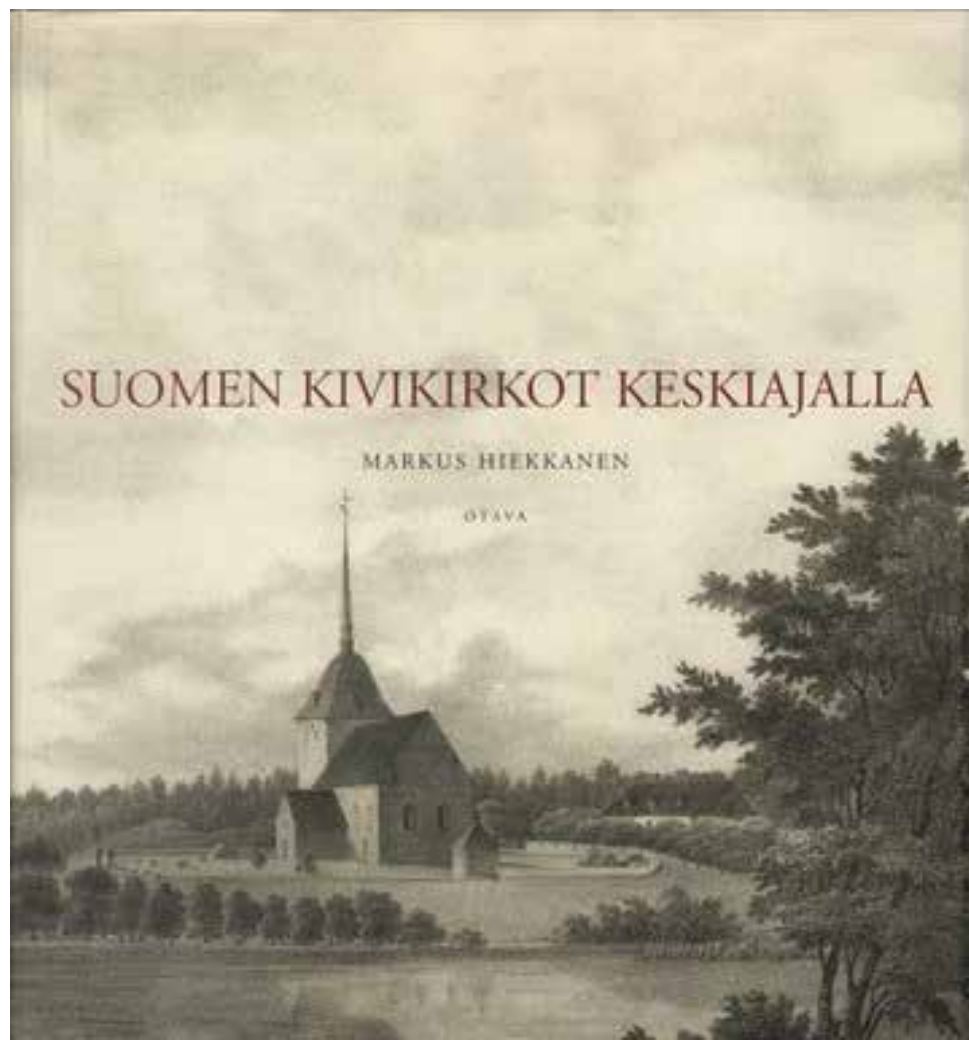
2 Sirén 2003, 313.

3 Sirén 2003, 313.

4 Sirén 2003, 313.

5 Sirén 2003, 315.

2003 Markus Hiekkänen

Hiekkänen, Markus 2003a. *Suomen kivikirkot keskiajalla*. Otava, Helsinki.

Henrik Liliuksen kritiikki Hiekkasen kirjan julkaisun jälkeen

Artikkelissaan ”Fabulointia Suomen keskiaikaisista kivikirkoista”, joka julkaistiin *Tieteessä tapahtuu* -lehdessä vuonna 2004, Henrik Lilius esittää kritiikkinsä Markus Hiekkasen vuonna 2003 julkaistusta teoksesta *Suomen kivikirkot keskiajalla*. Hän kirjoittaa, ettei monia Hiekkasen väittämiä voida pitää tieteellisinä väittäminä, koska tieteellinen väittäminen on vain sellainen, joka voidaan argumentoida joko totuudelliseksi tai virheelliseksi. Lilius poimii teoksesta esiin monia kohtia, joiden sisältöä hän kritisoi.¹

¹ Lilius 2004, 67–70.

2006 Markus Hiekkänen

Pernajan runkokuoneen pohjoisseinässä näkyy 1410-luvulla rakennetun sakastin vesikattoparruja yläpuolisen holvin ollessa 1440-luvun alkupuolelta. Teksti: Markus Hiekkänen 1995. *Helsingin pitäjä* 26, 14. Kuva: Livady 2016.

Pernajan keskilaivan idästä laskien toinen tähtiholvi. Keskellä näkyy vaakuna, jossa on mahdollisesti Vasan tunnuskuva. Kuva: Markus Hiekkänen 1995. *Helsingin pitäjä* 26, 15.

Sakastin vuosirengasajoitus

Markus Hiekkänen kirjoitti vuonna 2006 artikkelin "Pernajan ja Karjaan mestarin suururakka: Uudenmaan keskiaikaiset kirkot rakennettiin suunnitelmallisesti". Artikkelin julkaisiin lehdessä *Helsingin pitäjä* 26 sivuilla 11–31.

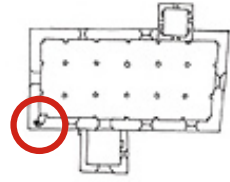
”Selvittääkseen asian taustaa tarkemmin kirjoittaja teetätti johtamansa ja Suomen Akatemian rahoittaman tutkimushankkeen puitteissa puulustoajoituksen Pernajan sakariston muureihin liittyvistä hirsistä. Tarkoituksena oli hankkia tietoja siitä, kuuluuko sakaristo samaan ajanjaksoon kuin runkokuone. Tämä nimittäin on varmuudella voitu ajoittaa vuoden 1440 vaiheille. (Knapas 1994, 44.) Ajoitusanalyysi osoitti, että muuriin käytetyt puut oli kaadettu jo 1400-luvun alussa, ehkä niinkin varhain kuin 1410-luvulla. (Hirsien pintaa oli veistetty eikä tarkkaa kaatoajankohtaa saatu yhdestäkään. P. Zetterberg, Pernajan keskiaikaisen kirkon sakariston ja asehuoneen puurakenteiden iänmäärittäminen, dendrokronologiset ajoitukset FIU1308-FIU1318, Dendrokronologian laboratorion ajoitusraportti 258, Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos 2005.) Hirret myös näyttävät liittyvän kiinteästi seinämuureihin.” (Hiekkänen 2006b, 20.)

”Uuden tutkimustuloksen perusteella voidaankin Pernajan kirkon rakennustilanne tulkita uudella tavalla. Kivikirkon rakentamista on alettu suunnitella jo 1400-luvun alussa. Jo 1410-luvulla tai viimeistään seuraavalla vuosikymmenellä

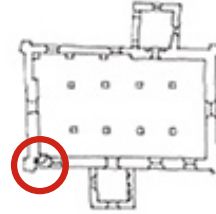
on muuraustyö aloitettu rakentamalla sakaristo. Työ on kuitenkin syystä tai toisesta keskeytynyt kahdeksi tai kolmeksi vuosikymmeneksi alkaakseen uudelleen 1430-luvun loppupuolella. Tällöin on suunnitelma kuitenkin muuttunut ilmeisesti suunnittelijan vaihtumisen mukana – ehkä alkuperäinen suunnittelija oli kuollut tai hylännyt hankkeen vuosia jatkuneen epävarman rahoitustilanteen takia. Uuden suunnitelman tekijä oli sama henkilö, joka sittemmin suunnitteli ja johti työt kaikilla Itä-Uudenmaan kirkkorakennustyömaille.”⁴

4 Hiekkänen 2006b, 10.

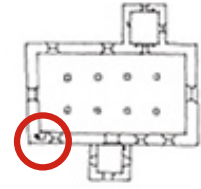
2007 TKK:n arkkitehti- opiskelijoiden kurssityöt

Pernajan kirkko

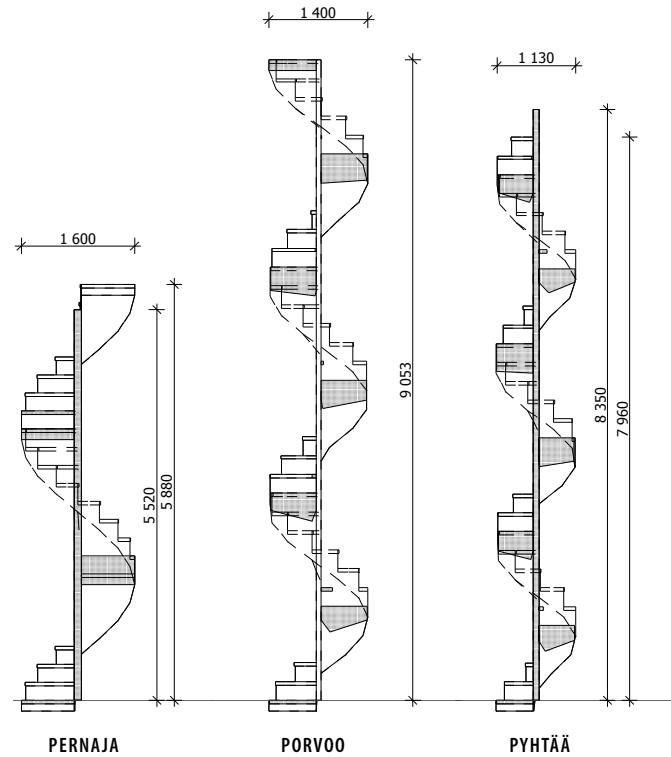

Porvoon kirkko

Pyhtään kirkko

Ullakkoportaan sijainti

Pernajan, Porvoon ja Pyhtään kirkkojen ullakonportaat.

Pernajan kirkon ullakonportaat.

Sivun kuvat: Hoppu, Karoliina; Vihma, Mirjami 2007. Pernajan, Porvoon ja Pyhtään keskiaikaiset kivikirkot – juoruaukot ja muurinsisäinen portas. TKK:n arkkitehtiopiskelijoiden kurssityö.

Museoviraston rakennuskonservaattori Olli Cavén
Museoviraston restaurointiyksiköltä tutki vuonna 2008
Pernajan kirkon sakariston kattorakenteita.
Rakennusrestauroija Antero Enervi oli tehnyt töitä
sakariston ullakkotilassa.

Kirkon sakariston ullakon ja vesikaton rakenteet

Antero Enervi oli ennen töiden aloittamista imuroinut kirkon ullakolle johtavat muuriportaat. Samalla hän oli rakentanut holvien päällä kulkevalle alemmalle kulkutasolle puiset porrasaskelmat, jotta nouseminen tasolle on helpompaa.

Tutkimme aluksi runkokuoneen vesikattorakenteita ja alkuperäisiä kattotuolirakenteita. Pernan kirkon kattotuolien rakentaminen niveltyy itse kirkon runkokuoneen ja päätykolmioiden rakentamisajankohtaan. Dendrokronologisen ajoituksen mukaan kattotuolit on rakennettu syksyllä 1439 tai viimeistään kesällä 1440. Kirkon runkokuoneen lappeissa on laajoja painumia, paanuja puuttuu ja muita erinäisiä ongelmia, joista johtuen runkokuoneen puurakenteet on syytä tutkia perusteellisesti

Cavén, Olli 2008. Muistio käynnistä Pernajan pappilassa ja kirkolla 20.2.2008. Kypfi.fi / Museovirasto.

Muutettiin kirjastoista Permaajun pappilasta ja kirkosta 20.2.2008

Palatka
Telokopid5844 Monica Wik Perungu australiensis
Restaurationsentail Amos Energi
Old Cavia, Mianorations

Edellisen Menettämisen muutos käynnisti Peruun pappilaisa on karsausta 13.7.2003 ja liittyy menettämisen ajankohdasta.

Kärsämäki 1999

Käytännön tyy
Antero Elomäki on tehnyt siitä kirkon takkahuoneen, eikä nyt vielä suostunut pappeja "vapittamaan" hirsivangasta paljastuneiden laukojensa puolesta. Kysestä takahuone ei perinnä, mitä pappeja hirsivangasta vatsallista voi ja mitä ei voi tehdä, sekä paimen korjauksesta. Laaksojen vatsien rakennus on vielä paimenien omille paimenien korjaukseen rajoitettu. Mellemmällä kirkolla on samankaltaiset oireyhtymät säilyttäneet numeropöytä josta sekä alustan että rakennuksen kirkonmuutostal- liseen arviointia.

Fappellat

Vanhempi, maanviljelijänsä pappi 1700-luvun lopulla on tyypillinen kansalaisten kauden rakennus. Uudempi pappi on rakennettu 1830 - ja se korvasi vanhemman maanviljelijän. Se on suunniteltu niin, että pöytäkirjoja pidettiin siinä.

[illegible][illegible]

Häviöiden vaurioiden korjaukseen jätettävien vuorilautojen ja ikkuna kummitaustat uudet paikalleen. Vuorilautojen ja kikkurien välillä jätettävä noin 2mm:n levyinen vuorilautojen liitoksen tiivistämiseksi vuorilautojen välille.

Suomenen valtiolla on oikeus käyttää valtiollista väkivaltaa suojautuakseen, että kansainvälinen oikeus ei ole mitään suurempaa voimaa kuin kansainvälinen oikeus. Kansainvälinen oikeus ei ole mitään suurempaa voimaa kuin kansainvälinen oikeus. Kansainvälinen oikeus ei ole mitään suurempaa voimaa kuin kansainvälinen oikeus.

PERMANOVA

3

netun Seisovin ikäkausiin, joka riittää ylläpitämään kunnianannon kal. kauden haimatilan.

Yhteisö: **Yhteisö**
 Yhteisö: **Yhteisö**
 Yhteisö: **Yhteisö**

Salicornia maritima ja *polkkaheinä* kasvatetaan laajasti.

© 2004 by John Wiley & Sons, Inc.
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from John Wiley & Sons, Inc.

Kirjallisuus on kalliinakin, vaikka kukaan ei maksakaan.
Iskelmät, jotka on kirjoitettu ihmisen.

Kirkon talous- ja seurakuntien tilinpidon rekisterit

Asennus-tuote oli ennen tuloa alustamassa huomattavasti kirkon ulkopuolella jättänyt mainittavat. Se-
nalla hän oli rakennusta halveen pitkä kirkon ulkopuolella kirkon ulkopuolella pöytä perustukset,
jota huomattavasti tällä on helpompaa.

Tutkimme sikuri ruokahuoneen vesikalusteiden ja allasporin kalusteiden, pesun kirkon katosien suhteellisen arvot, joihin kirkon ruokahuoneen ja päätykioskeiden tila-
maajärjestelmä. Ruokahuoneiden ajankäytön mukaan kalusteiden suhteelliset arvot 1439 tai
siis 1439 tai 1440. Kiertäen ruokahuoneen läpi on laajaa pöytä, pöytä pöytä ja
muut erilliset allasit, joihin kirkon ruokahuoneen suhteelliset arvot on sikuri ruokahuoneiden

3

läheläisyydestä. Päätöksentekijien yleinen näkemys on, että on myös kahden ja kahden kpl:n, joiden välinen läheisyys tai muu tekijä on merkittävä läheisyyden tunnistamisessa. Päätöksentekijien yleinen näkemys on, että on myös kahden ja kahden kpl:n, joiden välinen läheisyys tai muu tekijä on merkittävä läheisyyden tunnistamisessa.

Keskitalvotus tarkoittaa loppuun päättämistä ja päättävää päättäjää.

[illegible]

Seitšpadsmit ja vakcinuoti afrikaniečiai žuvo.

[illegible][illegible]

Three siloset julaportit ja luvien silloittelu on ollut tärkeä. Keväen silloittelu on ollut tärkeä. Keväen silloittelu on ollut tärkeä. Keväen silloittelu on ollut tärkeä.

Seitsemäisen välikäynnin perusteella lausua.

Laushtat on pöytäkirja ja puolestaan välillä puolesta
pöytäkirja.

[illegible]

Seoksen, että Enervet ei poista suojalla silmiä jalkapallon komeuttajia lauteja vaan tilanteita muuttuu ja tarkoituksena silmiä sulkevia kas joutuu muuttamaan asuaan. Tulevaisuuden tilanteita silmiä heikeltä kas katoaminen ei vaurio oikaisu ja työtökäsi lauteja.

Hypermobility

[illegible]

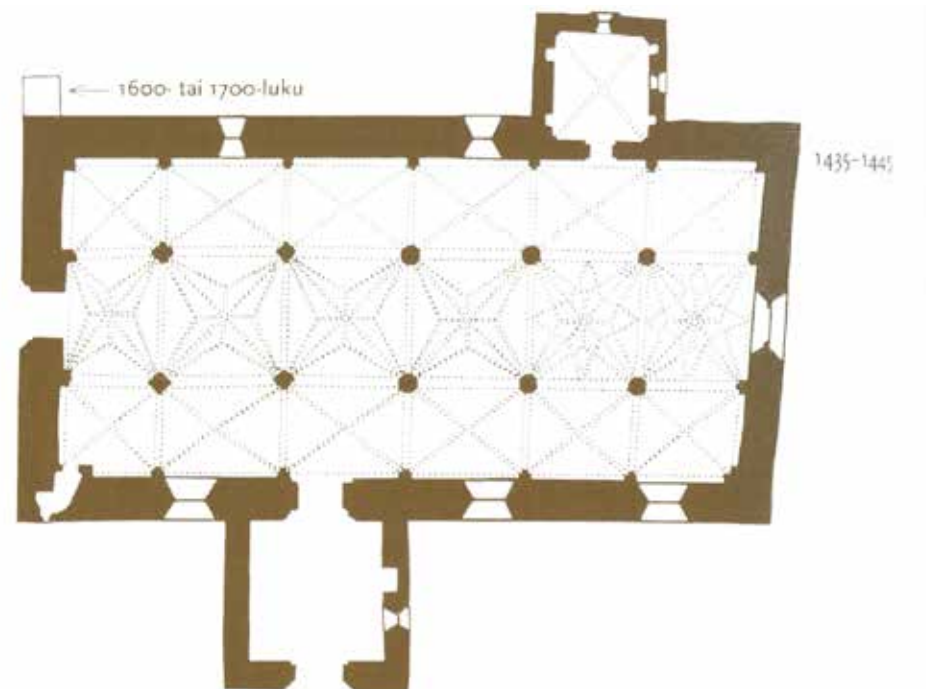
Hologram 19.3.2008

Gill Caron
MV Assistant Secretary

2014 Markus Hiekkänen

Hiekkänen, Markus 2014. *Suomen keskiajan kivikirkot*. Kolmas uudistettu painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

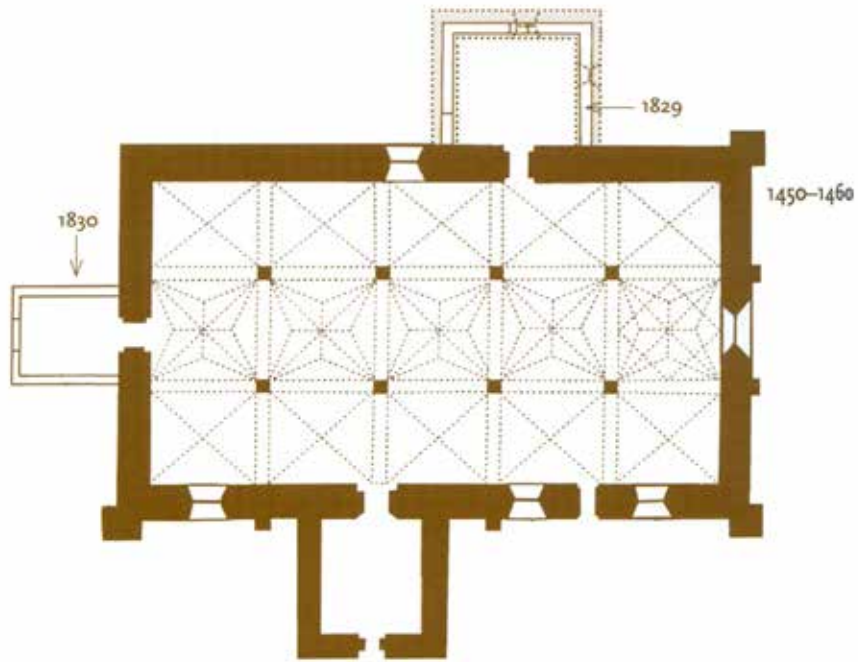

Pernajan kirkon pohjapiirustus ja osien ajoitukset Markus Hiekkasen mukaan. Piirustus: Markus Hiekkänen, teoksesta Hiekkänen 2014, 451.

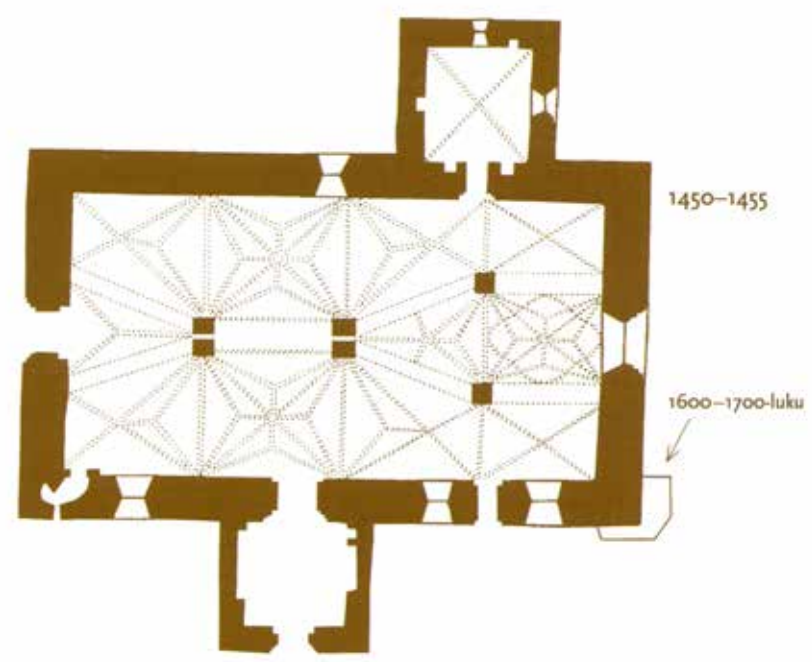
"Pernajan kirkon" primitiivisiä maalauksia" eli rakentajamaalauksia. Labyrintti aihe maalattiin seinään ehkä 1430-luvun lopussa ennen holvien muuraamista, ja sen yläosa onkin jäänyt holvin kilpikaaren taakse näkymättömiin. Holvissa näkyvät yksinkertaiset köynnösaiheet ja mieshahmot ovat samojen rakentajien töitä luultavasti 1440-luvun alusta", kirjoittaa Hiekkänen. Kuva: Livady 2016.

Vantaan Pyhän Laurin kirkko 1450–1460

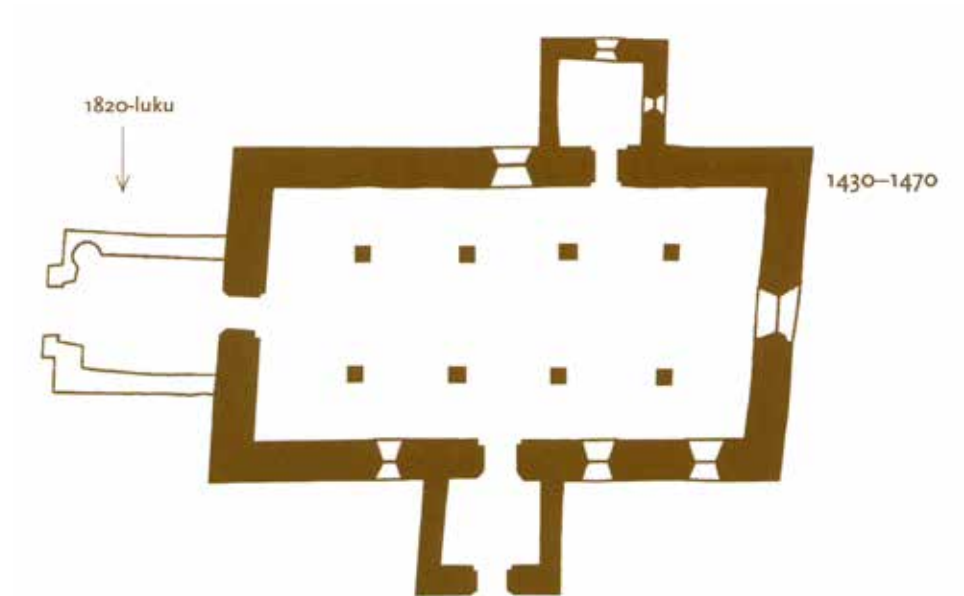
Vantaan Pyhän Laurin kirkon eli Helsingin pitäjän kirkon pohjapiirustus ja ajoitus Markus Hiekkasen mukaan. Piirustus: teoksesta Hiekkanen 2014, 484.

Sipoon kirkko 1450–1455

Sipoon kirkon pohjapiirustus ja ajoitus Markus Hiekkasen mukaan. Piirustus: teoksesta Hiekkanen 2014, 470.

Vehkalahden kirkko 1430–1470

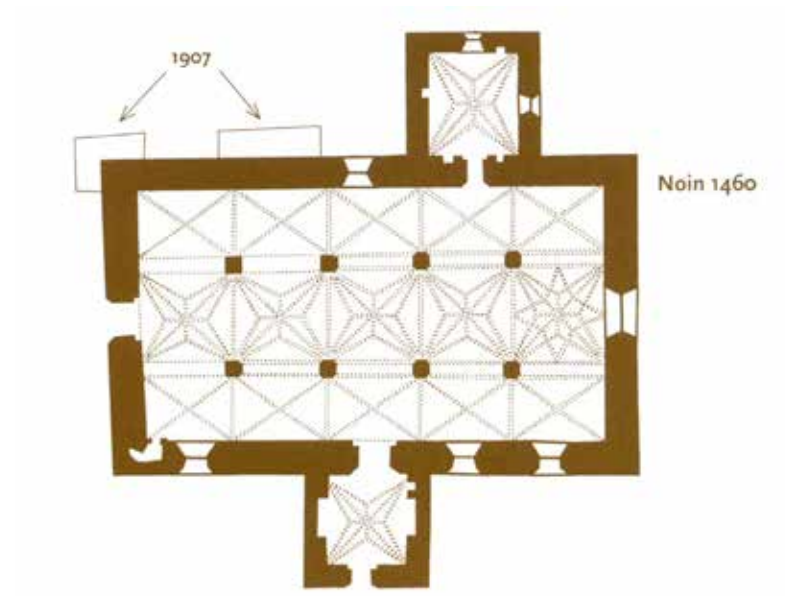

Vehkalahden kirkon pohjapiirustus ja ajoitus Markus Hiekkasen mukaan. Piirustus: teoksesta Hiekkanen 2014, 541.

Vehkalahden kirkko Haminassa on säilynyt pitkäkirkkona ja asehuonekin on alkuperäisellä paikallaan, mutta rakennusta on muutettu uusklassistiseksi, lähinnä empirekirkoksi 1870-luvulla. Vanhat seinärakenteet ovat jääneet uusien pintojen sisään. Kuva: teoksesta Hiekkanen 2014, 541.

Pyhtään kirkko noin 1460

Pyhtään kirkon pohjapiirustus ja ajoitus Markus Hiekkasen mukaan. Piirustus: teoksesta Hiekkanen 2014, 464.

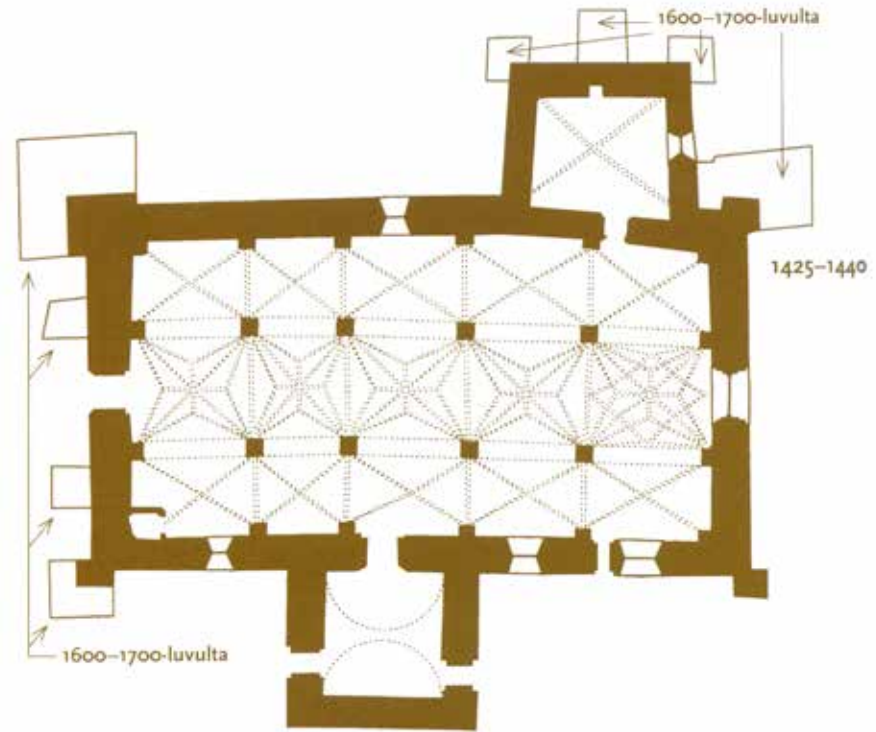

Pyhtään kirkon eteläjulkisivu. Asehuone on muutettu 1670-luvulla Creutzin suvun hautakappeliksi. Ulkoseinissä on keskiaikaisperäinen rappaus ja kalkkisively. Kuva: teoksesta Hiekkanen 2014, 465.

Taivassalon kirkko

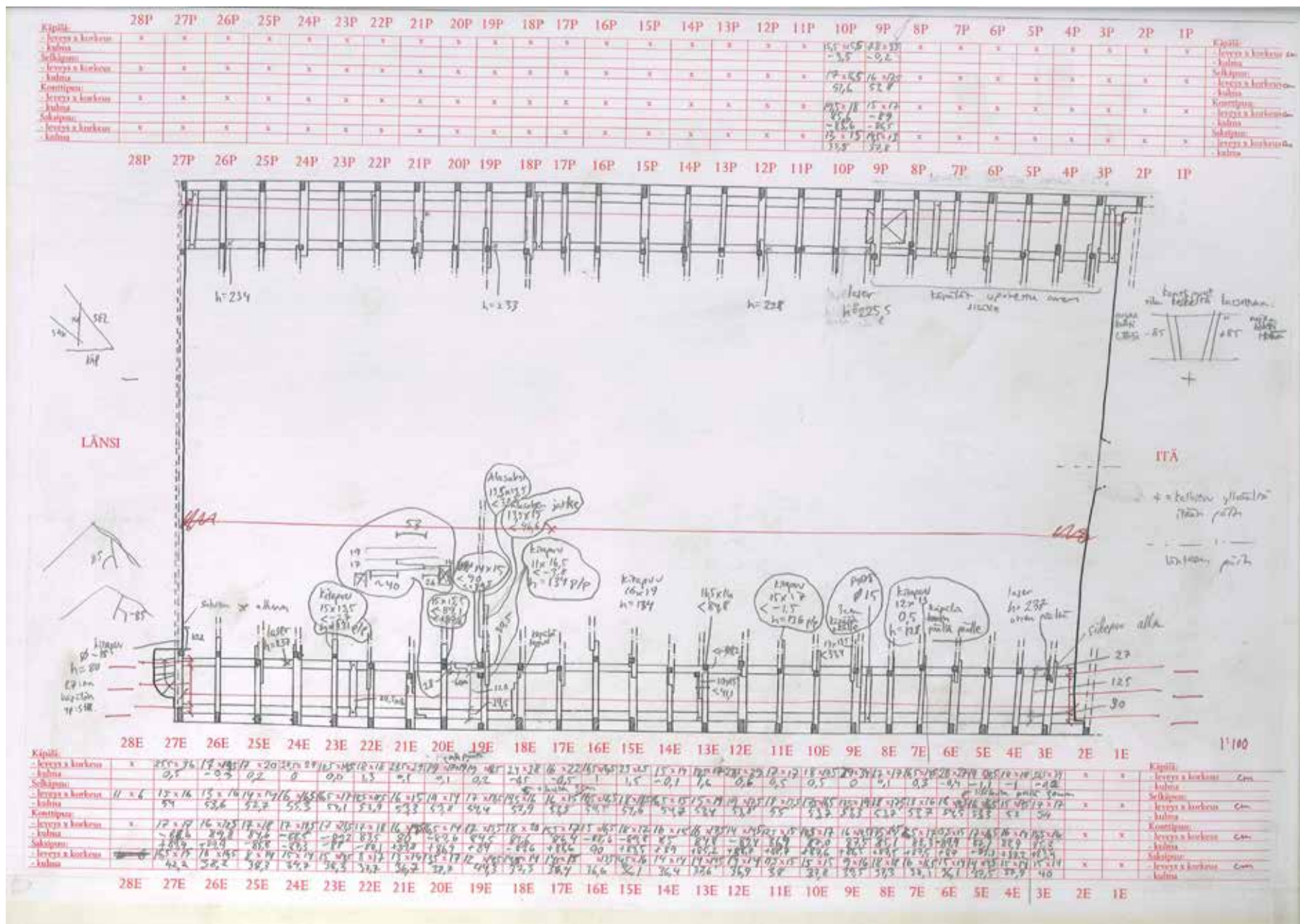
Taivassalon kirkon sisätilä. Monumentaalimaalaukset ovat 1460-luvun lopusta. Kuva: teoksesta Hiekkänen 2014, 178.

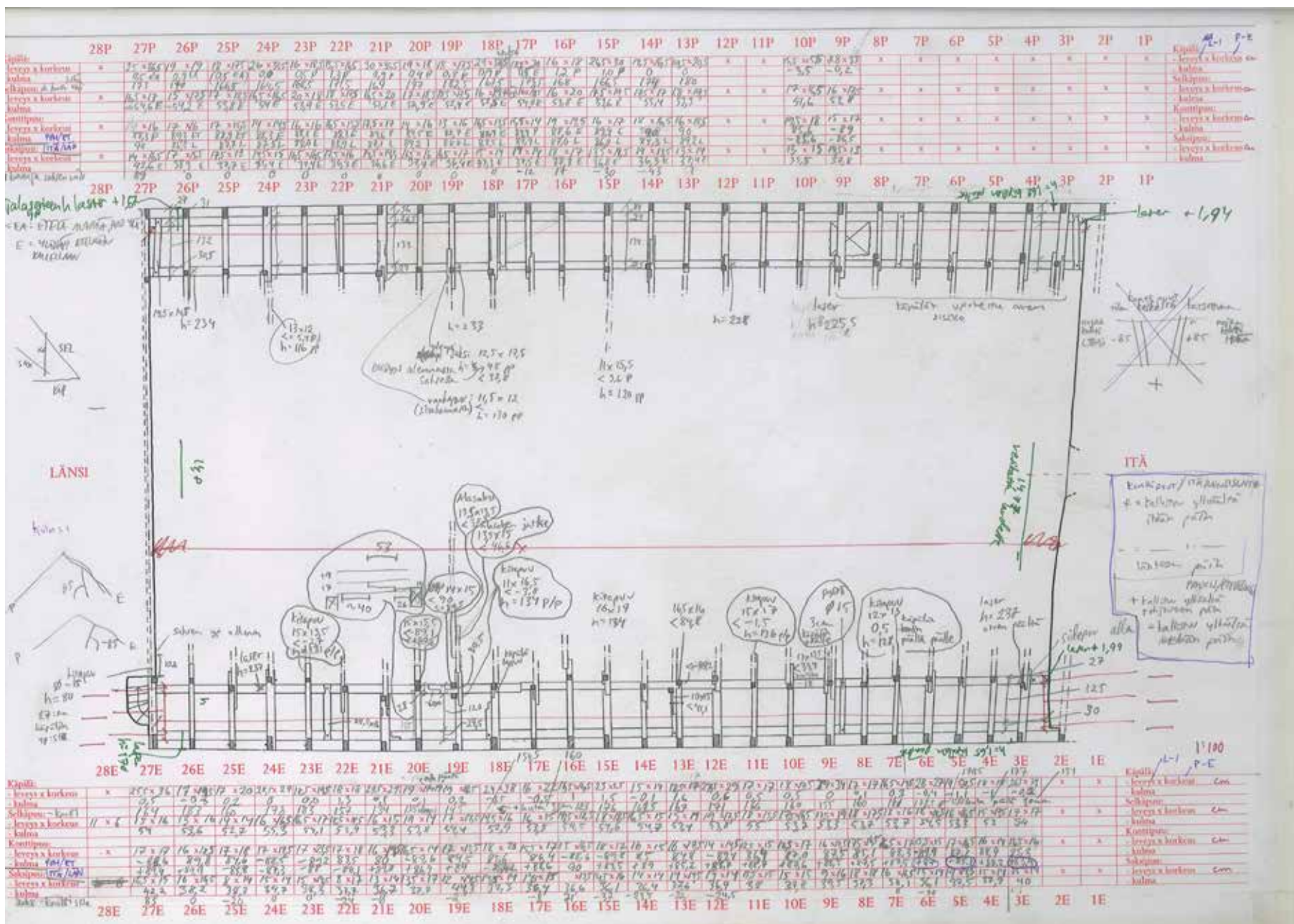

Varsinais-Suomessa sijaitsevan Taivassalon kirkon pohjapiirustus ja ajoitus Markus Hiekkasen mukaan. Taivassalon kirkkoon tehtiin alun perin puinen katto (laakea, lautainen segmenttiholvi) ja vasta myöhemmin päätettiin tehdä tiiliholvaus ja seiiniin rakennettiin tukipilarit. Piirustus: teoksesta Hiekkänen 2014, 176.

2016 Livady: Marko Huttunen ja työryhmä

2016 Pernajan kirkon kattorakenteiden mallinnus, Livady

Mallinnusohjelma: Rhinoceros 5.0. Mallinnustyö perustuu piirustuksiin sekä paikan päällä tehtyihin mittauksiin ja valokuvauksiin 11.5.2016 ja 5.10.2016.

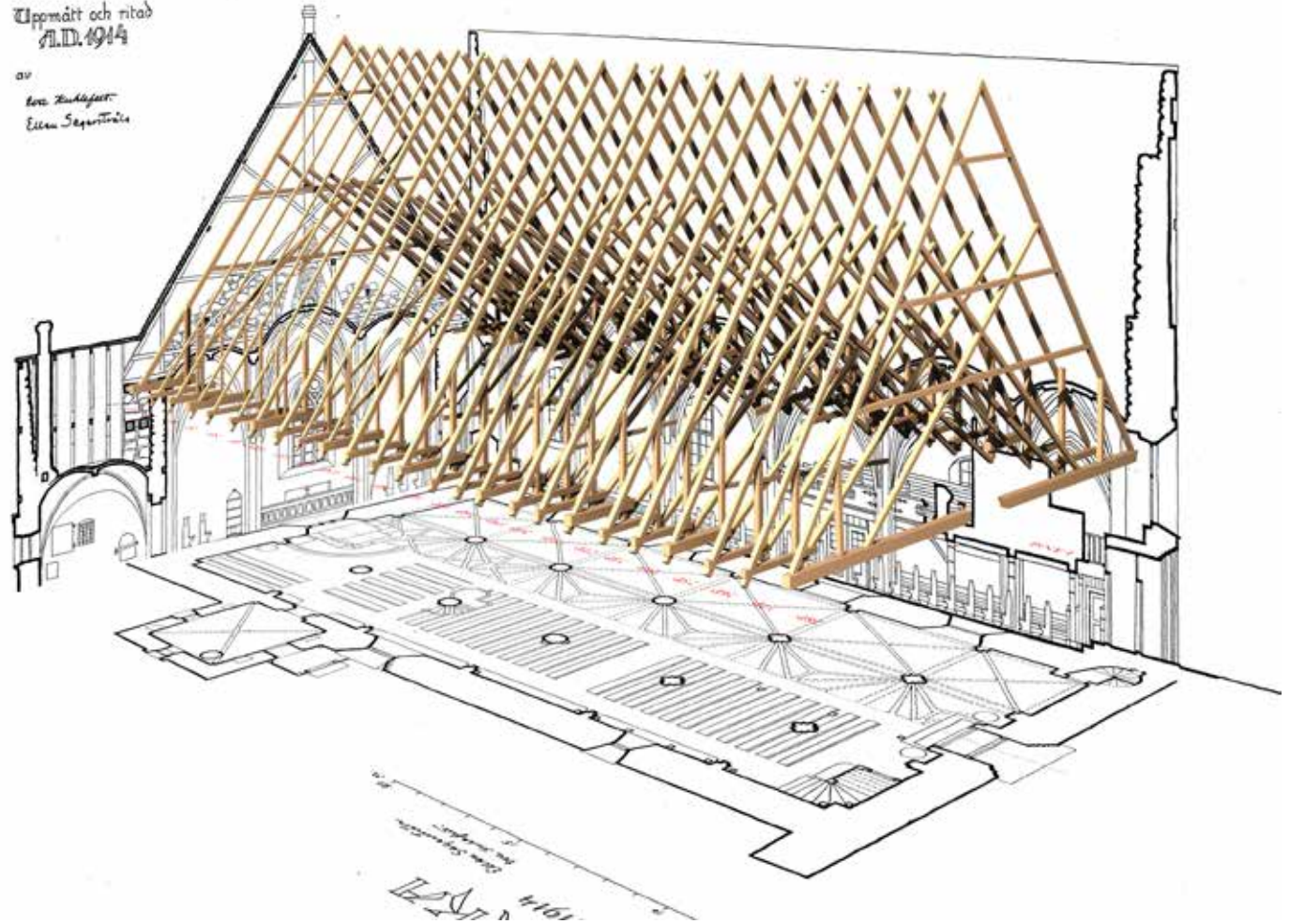
Mallinnuksen edistyminen:

- 1) Todettiin, että vuonna 2007 mitatut eteläseinän kattoristikoiden paikkamitat ovat yhtä mittavirhettä lukuun ottamatta (kokonaispituus 29 300 mm, ei 29 500 mm) hyvin yhteneväiset vuoden 1986 vintin pohjapiirustuksessa esitetyn kanssa.
- 2) Pohjapiirustus (1986) skaalattiin mallinnuspohjaksi vastaamaan vuoden 2007 korjattuja mittaustuloksia.
- 3) Jalasorsien muoto ja sijainti mallinnettiin pohjapiirustuksessa (1986) esitetyn mukaan.
- 4) Kämpälien ja sidepuiden sijainnit määriteltiin malliin vuoden 2007 mittaustulosten mukaan. Pohjoispuolen vastaavat sijainnit määriteltiin pohjapiirustuksen kattotuolien suuntien mukaisesti ja tarkennettiin 5.10.2016 tehtyjen mittausten perusteella.
- 5) Valmisteltiin taulukko mittaustulosten kirjanpitoa varten. 11.5.2016 mitattiin eteläsivu.
- 6) Pohjoispuolen etäisyys päätyseinien välillä mitattiin paikan päällä (30 260 mm).
- 7) Pohjoisseinän kattotuolien sijainnit mitattiin paikan päällä.

PERNO KYRKA

Uppmätt och ritad
Å. D. 1914

av
Erik Sjöström
Eliu Segerström

— PERNAJAN MESTARI —

1400-luvulla Itä-
Uudenmaan kivikirkkoja
muovasi arvoituksellinen
rakennusmestari,
jonka henkilöllisyys on
varmistamatta.

Carsten Nybur
/ Linnajoen
kaupunki

Carsten Nybur. Kuva: <http://www.linnajoenkaupunki.fi/suomi/henkilo/henkilo28.html>

”Porvoon nykyistä kirkkoa 1450-luvulla rakennettaessa rakennusmestarina olisi perimätiedon mukaan toiminut rostockilainen Carsten Nybur. Tiedon todenperäisyyttä ei ole myöhemmissä tutkimuksissa voitu vahvistaa. Carsten Nybur’stä ei ole olemassa muita mainintoja, mutta sama rakennusmestari on johtanut Itä-Uudenmaan kaikkien kirkkojen rakentamista tuona aikana. Myös tiilentekijän mainitaan olleen saksalaisen. Carstenin sukunimi Nybur on ruotsalaisittain vääntynyt. Alun perin se on voinut olla saksalaisittain Niebur, Nübur tai Neubur. Nie = ei koskaan, neu = uusi, Bur = häkki. Häkkiä tarkoittaa myös saksan kielen sana Bauer, jonka muut merkitykset ovat viljelijä, rakentaja ja tekijä.”

(www.linnajoenkaupunki.fi)

Tanja Ratilainen
2012

Ratilainen, Tanja 2012. *Tiiliä tulkitsemassa : Hattulan Pyhän Ristin kirkon muuraaminen keskiajalla*. Lissensiaatin tutkielma. Turun yliopisto. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Humanistinen tiedekunta. Arkeologia. Helmikuu 2012.

”Porvoon kaupunginkirkon rakennusmestariksi on tulkittu Carsten Nybur Rostockista (1400-luvun puolivälissä) (Hartman 1906, 37; Gardberg 1957, 22; Kuokkanen 1981, 51), mutta Hartman (1906,37) ei mainitse lähteitään, eikä tätä mainintaa ole voitu myöhemmin varmistaa (Gardberg 1996, 228–229.)”
(Ratilainen 2012, 23.)

Rakennettu kulttuuriympäristö / MV & YM 1993

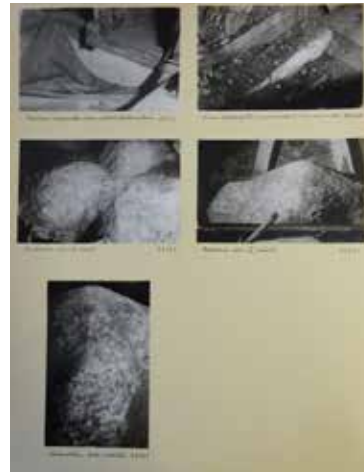
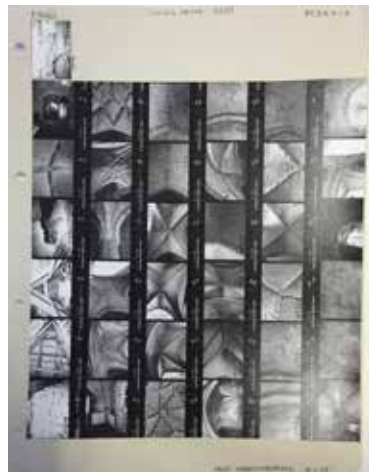
Museovirasto & Ympäristöministeriö 1993. *Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt.* Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisu 16. Ympäristöministeriö, Museovirasto, Helsinki.

”Pernajan keskiaikainen, Pyhälle Mikaelille omistettu kivikirkko valmistui runkokuoneen osalta jo 1300-luvun lopulla. Sakaristo lienee hieman vanhempi. Kolmilaivaisen kirkkosalin tähti- ja ristiholvit samoin kuin tiiliset päätykolmiot ovat 1450-luvulta (C. Nübuhr). Kirkon seinämuurit ovat valkoisiksi kalkitut. Kirkkosalin kalkkimaalaukset ovat 1400-luvulta.”
(Museovirasto & Ympäristöministeriö 1993, 91–92.)

— MUSEOVIRASTON ARKISTOAINEISTOJA —

Pernajan kirkon aineistoja
tutkittiin Museoviraston
arkistossa vuonna 2018.

Museoviraston arkisto

Museoviraston arkistossa tutkittiin piirustusarkiston, Kuvakokoelmien ja kulttuuriympäristön tulosalueen Salama-asianhallintajärjestelmän aineistoja.

– Museoviraston arkistoaineistoja –

Kulttuuri- ympäristön tutkimusraportit, kyppi.fi

Vuosi	Tekijä(t)	Raportin nimi
1964	Olavi Tapio	Kertomus hum.kand. Olavi Tapion virkamatkasta 18.8.1964 Pernajan kirkkoon, runkokuoneen eteläsivustalla olevan ns. papinoven jäännösten tarkastamiseksi
1968	Maija Kairamo ja Elias Härö	Arkkitehti Maija Kairamon ja ylim. amanuenssi Elias Härön kertomus virkamatkasta Pernajaan 22.5.1968
1980	Pasi Kaarto	Kertomus Pasi Kaarton tekemästä matkasta Pernajaan 5.8.1980
1981	Merja Virkkula	Suomen rakennuskulttuurin yleisluettelo, Pernaja, Koskenkylä
1982	Asiantuntijamestarit Oy / R. Kirjavainen, K. Järvinen	Pernajan kirkko, kunnostus- ja maalaustöiden työselitys
1988	Marja Terttu Knapas	Matkakertomus. Pernajan kirkko, 29.4.1988
1994	Markus Hiekkänen	Oletetut laho- ja hyönteisvauriot Pernajan kirkon kattorakenteissa. Kertomus matkasta 10.8.1994
1995	Markus Hiekkänen	Pernajan kirkon ullakon kattotuolirakenteiden tarkastus. Kertomus virkamatkasta 8.11.1995
1996	Selja Flink	Pernajan eteläosien rakennusinventointi
2001	Marja Terttu Knapas, Sakari Mentu, Pentti Pietarila	Kertomus matkasta Pernajan kirkolle 31.11.2001
2008	Olli Cavén	Muistio käynnistä Pernajan pappilassa ja kirkolla 20.2.2008

Listaus Pernajan kirkkoa koskevista, kypfi.fi-sivustolle tallennetuista Museoviraston kulttuuriympäristön tutkimusraporteista on laadittu vuonna 2018.

— LÄHTEET —

Painetut lähteet

Analecta archaeologica Fennica VIII–IX, Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset 1926–35.

Analecta archaeologica Fennica X–XI, Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset 1936–40.

Analecta archaeologica Fennica XII–XIV, Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset 1941–50.

Antell, Kurt 1956. *Pernå sockens historia I*. Helsingfors.

Arkkitehti no 6 1.1.1926. "Vanhempi rakennustaidetta Suomessa. Keskiakaiset kivikirkot." S. 71–82.

Bonsdorff, Mikko; Jetsonen, Sirkkaliisa; Jokinen, Martti; Knapas, Marja Terttu; Lempa, Nina; Mänttari, Roy (toim.); Niskanen, Aino; Paavilainen, Käpy; Paavilainen, Simo; Palo, Harri; Pihkala, Antti; Rahola, Ulla; Sainio Jukka; Sonninen, Tiina; Suikkanen, Pekka; Tenkanen, Marjaana 2017. *Muuttuva kirkkorakennus tänään. Kirkkojen restaurointi, täydennyskoulutuskurssi 2012–13. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 55, kirkko ja toiminta. Kirkkohallitus, Helsinki.*

Eriksson, Isidor (toim.) 1953. *Pernå kyrka. Pernajan kirkko. Pernå Church*. Helsinki.

Faggot, Jacob 1750. *Beskrifning Öfver Pernå Socken, belägen i Skärgården vid Finska viken, uti Nyland och Degerby Höfdingedöme*. Stockholm.

Flink, Selja 1997. *Pernajan eteläosien rakennusinventointi 1996*. Pernajan kunta.

Gardberg, Carl Jacob 2002. *Kivestä ja puusta. Suomen linnoja, kartanoita ja kirkkoja*. Otava, Helsinki.

Haapio, Markku (toim.) 1980. *Suomen kirkot ja kirkkotaide 1*. Toinen painos. Etelä-Suomen Kustannus Oy, Lieto.

Hausen, Reinhold 1887. *Anteckningar gjorda under en antiqvarisk forskningsresa sommaren 1876 i Östra Nyland*. (Kustantaja tuntematon). Helsinki.

Hiekkänen, Markus 1994. *The Stone Churches of the Medieval Diocese of Turku : A Systematic Classification and Chronology*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 101. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.

Hiekkänen, Markus 1995a. "Takstolar i Finlands medeltida stenkyrkor." Artikkeliteoksessa *Kirkearkæologi i Norden 5*. Hikuin 22, s. 121–134. Forlaget Hikuin, Moesgård, Denmark.

Hiekkänen, Markus 1995b. "Kivikirkkojen rakentaminen keskiajan Suomessa". Artikkeliteoksessa *Tekniikan Waiheita* 2/95, s. 25–35.

Hiekkänen, Markus 2003a. *Suomen kivikirkot keskiajalla*. Otava, Helsinki.

Hiekkänen, Markus 2004. "Kivikirkkokirjan kritiikistä Liliukselle". Artikkeliteoksessa *Tieteessä tapahtuu* 2004, s. 48–51.

Hiekkänen, Markus 2006a. "Suomen keskiajan kivikirkkojen palotuhot keskiajalta nykyaikaan." Artikkeliteoksessa *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 96 2006*, s. 170–191. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.

Hiekkänen, Markus 2006b. "Pernajan ja Karjaan mestarin suuruus : Uudenmaan keskiaikaiset kivikirkot rakennettiin suunnitelmallisesti." Artikkeliteoksessa *Helsingin pitäjän* 26, s. 11–31.

Hiekkänen, Markus 2014. *Suomen keskiajan kivikirkot*. Kolmas uudistettu painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Hirn, Y.; Tikkanen, J. J.; Lindberg, Carolus; Anderson, Amos; Öflund, Oskar 1921. *Medeltida kyrkokonst i Finland : ett urval bilder jämte förklarande text*. Amos Anderson, Helsinki.

Hipping, Anders Johan 1817. *Beskrifning öfwer Perno socken i Finland*. Tryckt hos M. E. Iversen. St. Petersburg. Verkkojulkaisu: <http://www.doria.fi/handle/10024/101725>

Hufvudstadsbladet nr 15 29.5.1899. "Uppdagade kalkmålningar i två nyländska kyrkor".

Immonen, Visa 2004. "Kivikirkkojen ajoittamisen vaikeus". Artikkeliteoksessa *Tieteessä tapahtuu* 5/2004, s. 45–47.

Kartano, E. 1948. "Pernå kyrka. Medeltida byggnadsskeden." Teoksessa *Finskt museum 1947–1948*, s. 86–105. Finska Fornminnesföreningen, Helsinki.

Knapas, Marja-Terttu (toim.) 1994. Artikkeliteoksessa "Tutkimuksia kirkon historiasta" teoksessa *Vantaan Pyhän Laurin kirkko. Helsingin kyrka St Lars 500*, s. 40–46. Vantaan seurakunnat, Vantaa.

Knapas, Marja Terttu (toim.) 2003. *Kirkkojen hoito ja restaurointi*. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 23. Museovirasto, Helsinki.

Kronqvist, Ilkka (toim. Nordman, C.A.) 1948. *Die mittelalterliche Kirchenarchitektur in Finnland*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja. Finska fornminnesföreningens tidskrift XLVIII. Helsinki. Julkaistu Kronqvistin luentomateriaalin pohjalta postuumisti.

Lilius, Henrik 2004. "Fabulointia Suomen keskiaikaisista kivikirkkoista". Artikkeliteoksessa *2004 lehdessä Tieteessä tapahtuu*, s. 67–70.

Lindberg, Carolus 1919. *Om teglets användning i finska medeltida gråstenskyrkor*. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtuurin alan väitöskirja. Helsinki.

Lindberg, Carolus 1934. *Suomen kirkot : maamme kirkkorakennuksia käsittelevä tietoteos*. Kuvataide, Helsinki.

Loviisan Sanomat no 99 24.12.1929. "Pikku-uutisia", s. 3. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1565897?page=3&term=Pernajan&term=kirkko&term=Pernaja&term=kirkossa>

Läckström, Erik 1972. "Then ther hafver öron til at höra..." *Kyrkpressen* nr 27 13.7.1972, s. 4.

Matkasuuntia Suomessa no 4 1.1.1890. "Helsinki–Porvoo–Loviisa." S. 237–238. Suomen matkailija-yhdistyksen julkaisu, Helsinki. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/502866?page=9&term=Pernajan&term=kirkolle&term=kirkon&term=Pernaja&term=kirkossa>

Museovirasto & Ympäristöministeriö 1993. *Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt*. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Ympäristöministeriö, Museovirasto, Helsinki.

Pettersson, Lars (päätoim.) / Kronqvist, Ilkka 1980. *Ilkka Kronqvist : Suomen keskiaikainen kirkkoarkkitehtuuri*. Helsingin yliopiston taidehistorian laitoksen julkaisuja V. (Suomennos Ilkka Kronqvistin kirkkoarkkitehtuuriluennoista vuodelta 1938, jotka on julkaistu vuonna 1948.)

Rancken, A.W. 1950. *Vördade minnen i nyländsk bygd*. Ekenäs.

Santakari, Irma 1979. *Keskiajan kivikirkot : Finlands medeltida stenkyrkor : The Medieval Stone Churches of Finland*. Otava, Helsinki.

Sarajas-Korte, Salme (päätoim.) 1980. *Ars Suomen taide 1*. Weilin+Göös, Otava, Helsinki. Toinen painos.

Savolainen, Panu; Aakala, Tuomas; Huttunen, Marko; Laine, Laura; Puranen, Mia & Saarinen Pauliina 2020. "Itä-Uudenmaan keskiaikaisen kivikirkkojen kronologia ja rakennusvaiheet : Erityistarkastelussa Pernajan kirkko." Artikkeliteoksessa *Suomen keskiajan arkeologian seuran julkaisemassa aikakauslehdessä SKAS 2/2020*, s. 21–36. Julkaistu myös verkossa: https://www.skas.fi/wp-content/uploads/2022/05/skas_2_2020.pdf

Sirén, Olle 1965. *Pernå sockens historia II : 1. Tiden ca 1700–1870*. <https://web.archive.org/web/20110925044539/http://213.250.93.194/asiakas/evl/ktuutiset>

Sirén, Olle 1981. *Pernå sockens historia II : 2. Tiden ca 1700–1870*. Pernå kommun, Pernå.

Sirén, Olle 1989. *Pernå sockens historia III. Tiden ca 1870–1920. Ekonomi – förvaltning – kultur*. Pernå kommun, Pernå.

Sirén, Olle 1999. *Pernå sockens historia IV. Tiden ca 1920–1999*. Loviisa.

Sirén, Olle 2003. *Pernajan pitäjän historia – Keskiajalta 2000-luvulle*. Pernajan kunta, Pernaja.

Suomen kirkon julkisia sanomia no 12 1.12.1898. "Tietoja tapahtumista." S. 3. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/837877?page=3&term=Kirkon&term=Pernajan&term=kirkkoon>

Suomen kirkon julkisia sanomia no 7 1.7.1899. "Tietoja tapahtumista." S. 3. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/>

aikakausi/binding/837883?page=3&term=Pernajan&term=kirkkojen&term=Kirkon

Utterström, Anita (teksti); Albrecht, Kristoffer (kuvat); Nyback, Virva (suomennos) 1989. *Pernå kyrka : Pernajan kirkko. Pernå församling, Pernå*.

Valkeapää, Leena 2000. *Pitäjänpitäjänsä kansallismuistoksi : Suomen keskiaikaisen kivikirkkojen restaurointi ja sen tausta vuosina 1870–1920*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 108. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.

Painamattomat lähteet

Hiekkänen, Markus 2003. *Pernajan kirkonmaailma vuonna 1440*. Markus Hiekkasen esitelmä Pernajan kirkon 650-vuotisjuhlassa 31.8.2003 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon verkkosivuilla <https://web.archive.org/web/20110925044539/http://213.250.93.194/asiakas/evl/ktuutiset>

Hoppu, Karoliina; Vihma, Mirjami 2007. *Pernajan, Porvoon ja Pyhtään keskiaikaiset kivikirkot – juoruaikat ja muurinsäiden porras*. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtuurin laitoksen kurssityö. Julkaisematon.

Huttunen, Marko 2011. *Huomioita Pernajan kirkon kattorakenteista*. Muistiinpanot 3.11.2011.

Lehtosalo, Mari 2008. *Kirkollisen lasimaalauksen kulta-aika Suomessa – Suosion taustan tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma, Taiteiden ja kulttuuri tutkimuksen laitos, Taidehistoria, Jyväskylän yliopisto, kesäkuu 2008. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/18806/URN_NBN_fi_jyu-200808125641.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Ratilainen, Tanja 2012. *Tiiliä tulkitsemassa : Hattulan Pyhän Ristin kirkon muuraaminen keskiajalla*. Lisensiaatin tutkielma. Turun yliopisto. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Humanistinen tiedekunta. Arkeologia. Helmikuu 2012. Verkkojulkaisu osoitteessa http://www.academia.edu/2970089/TIILI%C3%84_TULKITSEMASSA_Hattulan_Pyh%C3%A4n_Ristin_kirkon_muuraaminen_kskiajalla_Interpreting_Bricks_-_Building_the_Walls_of_the_Holy_Cross_Church_of_Hattula_in_the_Medieval_Period

Savolainen, Panu 2018. *Kirkkotilaan ja rakentamiseen liittyvät maininnat Pernajan seurakunnan arkiston tiliaineistossa. Pernajan seurakunnan arkisto (Kansallisarkisto, Hämeenlinna)*. Kaksi versiota:
• Arkistonmukainen järjestys
• Kronologinen järjestys.
FT, arkkitehti Panu Savolainen, Iloinen tiede Oy. Laadittu keväällä 2018 arkkitehtitoimisto Livadyn käyttöön.

Tuhkanen, Tuija 2005. "In memoriam sui et suorum posuit" – Lahjoittajien muistokuvat Suomen kirkoissa 1400-luvulta 1700-luvun lopulle. Åbo Akademis Förlag, Turku. Verkkojulkaisu osoitteessa <https://www.doria.fi/handle/10024/4110>.

Zetterberg, Pentti 1991. *Pernajan keskiaikaisen kirkon puurakenteiden iänmääritys, dendrokronologiset ajoitukset FIU1301-FIU1307*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, Ekologian osasto, Dendrokronologian laboratorio, ajoituslase 67.

Zetterberg, Pentti 2005. *Pernajan keskiaikaisen kirkon sakariston ja asehuoneen puurakenteiden iänmääritys, dendrokronologiset ajoitukset FIU1308-FIU1318*.

Dendrokronologian laboratorio, ajoituslase 258:1–9. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos.

Arkistolähteet

Arkkitehtitoimisto Livady
Livadyn valokuvia Pernajan kirkosta vuodelta 2016.
Livadyn laatimat muistiinpanot ja raportit Pernajan kirkosta.
Eri henkilöiden laatimia painamattomia asiakirjalähteitä.

Kansallisarkisto (KA)

Pernajan karttoja:

- Pernå prestgård; Geometrisk karta och afritning uppå Pernå prestgård och kyrkoby i Pernå 1707-1707 (B38:17/1), Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Pernaja, Kansallisarkisto. Digitoitu kartta: <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=49693058>
- Thorsby, Åkerkarta med beskrifning 1710-1710 (B39:12/1), Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Pernaja, Kansallisarkisto. Digitoitu kartta: <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=49740197>
- Pernå prestgård; Prästgården RN:o 1:7 ja Nallas RN:o 5:3 Thorsbyn kylässä, tilusvaihto 1937-1937 (B36a:21/1-11), Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Pernaja, Kansallisarkisto. Digitoitu kartta: <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=47517600>

Maanmittauslaitoksen arkisto (MML)
Pernajan ortoilmakuva vuodelta 2016 ja peruskartta vuodelta 2018.

Museoviraston arkisto (MV)

- Armfeldt, C.; Krook, Bened; Ingreus, Dan; Slöör, J. H.** 1767. *Pernajan kirkontilejä 1.5.1766–1.5.1767*. Jäljennös. Museoviraston arkisto, Muinaistieteellisen toimikunnan historian topografinen aineisto Parikkala–Pernaja 1887–1987 Hfa 69.

- af Hällström, O.** 1949. *Pernajan kirkon itäisen päädyn korjauksen tarkastuskertomus 13.8.1949*. Museoviraston arkisto, Muinaistieteellisen toimikunnan historian topografinen aineisto Parikkala–Pernaja 1887–1987 Hfa 69.
- Glander, H.** 1956. *Pernajan kirkon läntisen päädyn korjaus. Kirkkoherra H. Glanderin kirje Muinaistieteelliselle toimikunnalle 2.5.1956*. Museoviraston arkisto, Muinaistieteellisen toimikunnan historian topografinen aineisto Parikkala–Pernaja 1887–1987 Hfa 69.
- Muinaistieteellinen toimikunta** 1964. *Pernajan kirkon ulkoseinien kalkitsemiseen liittyvä restaurointikaavake*. Museoviraston arkisto, Muinaistieteellisen toimikunnan historian topografinen aineisto Parikkala–Pernaja 1887–1987 Hfa 69.
- Nordman, Carl Axel** 1936. *Pernajan kirkon inventointikertomus 6.–7.8.1936*. Museoviraston arkisto, Muinaistieteellisen toimikunnan historian topografinen aineisto Parikkala–Pernaja 1887–1987 Hfa 69.
- Pernajan kirkon korjaustyöt* 1938–1939. Kirjeitä, muistioita, laskelmia, vahvistuksia, lausunto. Eri kirjoittajia. Museoviraston arkisto, Muinaistieteellisen toimikunnan historian topografinen aineisto Parikkala–Pernaja 1887–1987 Hfa 69.
- Petersson, L.** 1947. *Pernajan kirkon tarkastuskertomus 9.7.1947*. Museoviraston arkisto, Muinaistieteellisen toimikunnan historian topografinen aineisto Parikkala–Pernaja 1887–1987 Hfa 69.
- Rancken, A. W.** 1929a. *Pernå kyrkan. Inventerad den 19 augusti 1929*. Pernajan

- kirkon inventointikertomus 19.8.1929. Museoviraston arkisto, Muinaistieteellisen toimikunnan historian topografinen aineisto Parikkala–Pernaja 1887–1987 Hfa 69.
- Rancken, A. W.** 1929b. *Pernajan kirkon tarkastuskertomus 6.9.1929*. Osoitettu Muinaistieteelliselle toimikunnalle. Museoviraston arkisto, Muinaistieteellisen toimikunnan historian topografinen aineisto Parikkala–Pernaja 1887–1987 Hfa 69.
- Snellman, K. K.** 1929. Kolme 15.1.1929, 17.12.1939 ja 27.12.1939 päivättyä Pernajan kirkon sähkövalaistukseen liittyvää kirjettä, jotka K. K. Snellman on lähettänyt Muinaistieteelliselle toimikunnalle. Museoviraston arkisto, Muinaistieteellisen toimikunnan historian topografinen aineisto Parikkala–Pernaja 1887–1987 Hfa 69.
- Snellman, K. K.** 1930. Muinaistieteelliselle toimikunnalle osoitettu kirje Pernajan kirkon lämmitysasiasta 24.10.1930. Museoviraston arkisto, Muinaistieteellisen toimikunnan historian topografinen aineisto Parikkala–Pernaja 1887–1987 Hfa 69.
- Tuomala, J. E.** 1918. *Kertomus vuoden 1918 tapahtumista*. Päiväty 22.6.1918. Museoviraston arkisto, Muinaistieteellisen toimikunnan historian topografinen aineisto Parikkala–Pernaja 1887–1987 Hfa 69.
- von Stjernman, A. A.** Ei vuosilukua. *Minnesmärken i Finlands kyrkor. Vet. Soc. Bidrag n. 38*. Pernajan kirkon aatelsvaakunalluettelo. Museoviraston arkisto, Muinaistieteellisen toimikunnan historian topografinen aineisto Parikkala–Pernaja 1887–1987 Hfa 69.

- Lehtileikkeitä Pernajan kirkosta.
- Pernajan kirkon vuosina 1898–1900 tehtyihin korjaustöihin liittyvä arkistomateriaali (Muinaistieteellisen toimikunnan historian topografinen aineisto. Kirkon korjaustyöt 1898–1900. Museoviraston arkisto) kronologisessa järjestyksessä:
- Nikander, A.** 1898. Pernajan kirkon alttarikaapin restaurointityöhön liittyvä kirje 25.11.1898.
- Nikander, A.** 1898. A. Nikanderin kirje Muinaistieteelliselle toimikunnalle 25.11.1898, liittyen Pernajan kirkon korjaustöihin.
- Nikander, A.** 1898. A. Nikanderin postikortti valtionarkeologi, professori J. R. Aspelinille 26.11.1898.
- Nervander, E.** 1899. E. Nervanderin 12.1.1899 valtionarkeologille kirjoittama julklausuma liittyen muun muassa Pernajan kirkon restaurointiin.
- Nikander, A.** 1899. A. Nikanderin Muinaistieteelliselle toimikunnalle osoitettu, 4.4.1899 päivätty kirje liittyen mm. kirkon penkkien ja lehterin muutostöihin sekä seinämaalausten tutkimiseen.
- Aspelin, J. R.** 1899. Valtionarkeologi J. R. Aspelinin Pernajan pastorinvirastolle osoitettu, 8.4.1899 päivätty kirje Pernajan kirkon seinä- ja holvimaalausten paljastamisesta ja kalkkimaalaamisesta.
- Muinaistieteellinen toimikunta** 1899. Muinaistieteellisen toimikunnan Yleisten rakennusten ylihallitukselle osoitettu, 26.5.1899 päivätty kirje liittyen Pernajan kirkon sisustukseen.
- Gripenberg, Sebastian** 1899. Yleisten

rakennusten ylihallituksen Muinaistieteelliselle toimikunnalle osoitettu, 12.5.1899 päivätty kirje koskien Pernajan kirkon muutostöiden piirustuksia. Arkkitehtina oli Victor J. Sucksdorff. Erijeen on allekirjoittanut Sebastian Gripenberg.

- Nervander, E.** 1899. E. Nervanderin Reinhold Aspelinille osoitettu, 16.5.1899 päivätty kirje, joka liittyy Pernajan kirkon maalausten tutkimiseen.
- Nervander, E.** 1900. E. Nervanderin Muinaistieteelliselle toimikunnalle osoitettu Pernajan kirkon kalkkimaalausten tutkimuskertomus 15.1.1900.

Museoviraston kulttuuriympäristön tulosalueen asianhallinta Salama-asianhallintajärjestelmä 459540

Pernajan kirkkoa koskeva digitoitu aineisto, tutkittavissa Museoviraston arkistossa:

- Glader, Hugo** 1964. *Pernajan kirkon kirkkoherra Hugo Gladerin 13.8.1964 päivätty kirje Museoviraston rakennushistorian osastolle liittyen Pernajan kirkon ulkopuolen restaurointitöihin*.
- Knapas, Marja Terttu; Sinisalo, Antero** 1985. Museoviraston rakennushistorian osaston tutkija Marja Terttu Knapaksen ja osastonjohtaja Antero Sinisalon 7.4.1985 päivätty kirje Pernajan seurakunnan talouskanslialle liittyen Pernajan kirkon katon uudistustyöhön.
- Sinisalo, Antero; Vormala, Esko** 1982. Museoviraston rakennushistorian osaston johtaja Antero Sinisalon ja arkkitehti Esko Vormalan 1.9.1982 päivätty kirje Pernajan seurakunnalle liittyen Pernajan kirkon ulkopuolen korjaukseen.

- **Wiik, Monica** 1985. Pernajan seurakunnan talouspäällikkö Monica Wiikin 7.3.1985 päivätty kirje Museoviraston rakennushistorian osaston tutkija Marja Terttu Knapakselle liittyen Pernajan kirkon paanukatton korjaustyöhön.

Museoviraston Kuvakokoelmat (MV)

Pernajan ja Pernajan kirkon arkistovalokuvat.

Verkkolähteet

Geni-verkkosivut geni.com

Carl Constantin Frankenhauserin valokuva. <https://www.geni.com/people/Carli-Frankenhaus/6000000006575357653> (Haettu 6.3.2018.)

Kaleva-lehden verkkosivut kaleva.fi

"Pernajan kirkko juhlii 650 vuottaan." Julkaistu 30.8.2003. <http://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/pernajan-kirkko-juhlii-650-vuottaan/531849/> (Haettu 5.3.2018)

Linnajoen kaupunki linnajoenkaupunki.fi

Teksti Carsten Nyburista henkilögalleriassa <http://www.linnajoenkaupunki.fi/suomi/henkilo/henkilo28.html> (Haettu 23.3.2018.)

Museoviraston ylläpitämä sivusto kartta.museoverkko.fi

Pernajan kirkon ja pappilan RKY-aluekartta

Museoviraston ylläpitämä sivusto Kulttuuriympäristön palveluikkuna kyppi.fi (MV kyppi.fi)

Arkeologiset kohteet

- Pernajan kirkko. Kiinteä muinaisjäänös. Museovirasto 2012. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1000014822 (Haettu 6.3.2018.)

Kulttuuriympäristön tutkimusraportit / rakennettu ympäristö. Pernajan kirkkoa koskevat tutkimusraportit aikajärjestyksessä.

- **Tapio, Olavi** 1964. Kertomus hum.kand. Olavi Tapion virkamatkasta 18.8.1964 Pernajan kirkkoon, runkokuoneen eteläisivustalla olevan ns. papinoven jäännösten tarkastamiseksi. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/r_ryraportti_det.aspx?RAPORTTI_ID=7375
- **Kairamo, Maija & Härö, Elias** 1968. Arkkitehti Maija Kairamon ja ylim.amanuenssi Elias Härön kertomus virkamatkasta Pernajaan 22.5.1968. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/r_ryraportti_det.aspx?RAPORTTI_ID=7380
- **Kaarto, Pasi** 1980. Kertomus Pasi Kaarron tekemästä matkasta Pernajaan 5.8.1980. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/hae_liite.aspx?id=123580&ttyvppi=pdf&kansio_id=434
- **Virkkula, Merja** 1981. Suomen rakennuskulttuurin yleisluettelo, Pernaja, Koskenkylä. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/r_ryraportti_det.aspx?RAPORTTI_ID=494
- **Asiantuntijamestari Oy / R. Kirjavainen, R & Järvinen, K.** 1982. Pernajan kirkko, kunnostus- ja maalaustöiden työselitys. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/r_ryraportti_det.aspx?RAPORTTI_ID=3841
- **Knapas, Marja Terttu** 1988. Matkakertomus. Pernajan kirkko, 29.4.1988. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/r_ryraportti_det.aspx?RAPORTTI_ID=7387

- **Hiekkänen, Markus** 1994. Oletetut laho- ja hyönteisvauriot Pernajan kirkon kattorakenteissa. Kertomus matkasta 10.8.1994. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/r_ryraportti_det.aspx?RAPORTTI_ID=7378
- **Flink, Selja** 1996. Pernajan eteläosien rakennusinventointi. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/r_ryraportti_det.aspx?RAPORTTI_ID=5359
- **Knapas, Marja Terttu; Mentu, Sakari & Pietarila, Pentti** 2001. Kertomus matkasta Pernajan kirkolle 31.11.2001. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/r_ryraportti_det.aspx?RAPORTTI_ID=7379
- **Cavén, Olli** 2008. Muistio käynnistä Pernajan pappilassa ja kirkolla 20.2.2008. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/r_ryraportti_det.aspx?RAPORTTI_ID=7390

Rakennusperintörekisteri

- Kirkkolain nojalla suojellut ja lausuttavat kohteet https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/rapea/read/asp/kirkkolaki_lausunntomenettely.pdf (Haettu 6.3.2018.)
- Museovirasto 2008. Pernajan kirkko. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/rapea/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=200891 (Haettu 5.3.2018.)

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt rky.fi.

- **Museovirasto** 2009. Pernajan kirkko ja pappila. http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1523 (Haettu 5.3.2018.)

Sukuhistoria sukuhistoria.fi

Teit-suku <http://www.sukuhistoria.fi/wiki/index.php?title=TEIT&redirect=no> (Haettu 7.3.2018.)

Taina Pailos.

Pienoismallirakentaja, kuvataiteilija Taina Pailoksen verkkosivut pienois.fi

Espoon keskiaikaisen kirkon pienoismallin kuvia. <http://www.pienois.fi/espoo-kivikirkon-rakentaminen.html> (Haettu 4.5.2018.)

LIVADY
OSAKEYHTIÖ